

DIPLOMOVÁ PRÁCE

STŘEDOEVROPSKÁ POLITIKA
S PŘIHLÉDNUTÍM K AKTIVITÁM VISEGRÁDSKÉ
SKUPINY

Jan Kubáček

Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Zbořil

Ústav politologie
Filosofické fakulty University Karlovy v Praze
(obor politologie)

2006

Chtěl bych tuto práci věnovat prof. Jiřímu Kuncovi.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a s využitím uvedených pramenů.

Jan Kuláčik

OBSAH:

- I. Úvod s. 5
- II. Specifikum středoevropského regionu s. 8
- III. Renesance střední Evropy – disent v 80. letech XX. století s. 12
- IV. Vznik Visegrádu s. 22
- V. Útlum kooperace s. 36
- VI. Obnovení Visegrádu s. 45
 - VI. 1 Kooperace po volebním roce 2002 s. 62
- VII. InSTITUTE Visegrádu s. 69
 - VII. 1 CEFTA (Středoevropská dohoda o volném obchodu) s. 69
 - VII. 2 Mezinárodní visegrádský fond (MVF) s. 72
- VIII. Visegrád v Evropské unii – zánik či rozvoj? s. 78
- IX. Vize Visegrádské spolupráce po vstupu do Evropské unie s. 84
- X. Závěr s. 90
- XI. Přílohy. s. 93
- XII. Použitá literatura s. 105

I. ÚVOD

Ve své diplomové práci se pokouším o zamyšlení nad minulou, současnou i budoucí podobou středoevropského regionu. Zajímala mne jeho specifika, svébytné zájmy a existence středoevropské politiky, zda je vůbec nosná a potřebná. Rozbor zmíněné tematiky s cílem nalézt a pojmenovat shodné rysy, společné pro všechny státy, existující ve středoevropské oblasti, provádím na základě zhodnocení období počínajícího debatou o fenoménu střední Evropy v disidentském prostředí v 80. letech XX. století, přes dobu politického formování po roce 1989 až do současnosti.

Svoji analýzu chci především zaměřit na československý resp. český postoj ke středoevropské rovině spolupráce, na základě pozdější evaluace dosavadního středoevropského vývoje a sedmnácti let praktických zkušeností se pokusím v závěru své studie nastínit pravděpodobný průběh dění v „srdci Evropy“ a pojmenovat výzvy před kterými bude možná stát jak česká politická reprezentace, tak i její případní zahraniční partneři, kteří v tomto regionu aktivně působí.

Ve svém textu kladu hlavní důraz na český postoj k regionální spolupráci, jeho ideový základ, plně si uvědomuji i nezbytnost zhodnotit i základní přístupy a ambice sousedních zemí, které jsou neméně důležitými aktéry a přímo se podílejí na utváření výsledné podoby vzájemné kooperace a vztahů.

Děni v sousedních státech se pokusím popsat skrze jejich postoje a reakce na české impulsy a chování.

Předkládaná diplomová práce je členěna na dvanáct hlavních kapitol. Kapitola I. je vyhrazena úvodnímu slovu a základnímu popisu podoby předkládané studie, jejímu tématickému záběru a zamýšlenému přínosu analýzy.

Oddíl II. je věnován otázce specifity středoevropského regionu, v rámci něhož se snažím popsat stěžejní tendence, převládající v myšlení Visegrádské skupiny a ve vnímání vlastní role v mezinárodním prostředí.

V části III. se snažím odhalit ideové základy pozdější politické součinnosti v měřítku Visegrádu, které spatřuji v teoretické debatě předních středoevropských disidentů a jim blízkých intelektuálů, v atmosféře 80. let XX. století.

Otázku vzniku Visegrádu řeším ve IV. kapitole, v níž se pokouším zachytit i klíčové pohnutky, které stály na počátku úvah o zahájení užší kooperace mezi třemi postkomunistickými republikami. Budu se zajímat o formu a okruhy společné činnosti až do roku 1992, to znamená do doby, než došlo k postupnému útlumu a později i opuštění řady multilaterálních projektů.

Navazující V. část práce je věnována popisu ochladnutí kooperace a důsledkům, které z tohoto rozhodnutí vyplývaly. Tuto periodu bych s jistými zjednodušeními datoval od začátku roku 1993 do konce roku 1997.

Revizi veskrze odmítavého přístupu k visegrádské iniciativě a proměně zahraničněpolitického vnímání vztahů ve středoevropské oblasti jsem se věnoval v kapitole VI.

Instituční rámec vzájemnosti Visegrádské skupiny je popsán v části VII.

VIII. oddíl této studie se věnuje fungování V4 v Evropské unii a potenciálním výzvám, které z této změny prostředí v nejbližších letech vyplývají.

V kapitole IX. jsem se pokusil nastínit vlastní předpověď možného vývoje a budoucí tváře středoevropské roviny spolupráce po vstupu do Evropské unie, s využitím údajů, mnou prezentovaných v diplomové práci.

Oddíl X. má za cíl shrnout předchozí, z mého pohledu zásadní a pro středoevropský prostor do značné míry charakteristické momenty chování, uvažování a vyjádření specifických potřeb a zájmů vůči ostatním politickým celkům. Snažím se zde postihnout vše relevantní, co dělá visegrádské partnerství zvláštním a unikátním.

Část předposlední, XI., se skládá z příloh zahrnujících zásadní dokumenty a politické proklamace spojené s aktivitou V4.

Celá studie je zakončena kapitolou XII., která obsahuje seznam použité literatury, z níž jsem čerpal při zpracovávání a hodnocení dané problematiky.

Téma visegrádské spolupráce je stále aktuální a zřejmě z důvodu značné „současnosti“ nebylo doposud detailněji rozpracováno v literatuře. Cenným a nezastupitelným zdrojem informací pro vytvoření této diplomové práce se proto vedle základních primárních pramenů (dokumentů a společných prohlášení přijatých čelnými politickými představiteli členských zemí Visegrádské skupiny na jednotlivých setkáních), odborných studií a analýz, staly taktéž internetové zdroje (v převažujícím počtu se jedná o data čerpaná z internetových stránek Ministerstva zahraničních věcí ČR a oficiálních stránek Visegrádské čtyřky), v menší míře i novinové články.

Hlavním cílem předkládané studie je shrnout důležité momenty středoevropské dimenze politiky vzájemnosti, a to v prvních letech členství těchto zemí v Evropské unii a pokusit se na základě sedmnácti let vývoje, již stabilizovaných tendencí a specifického regionálního vědomí, předpovědět alternativy budoucího politického pohybu ve sledované visegrádské oblasti, pokusit se načrtnout vhodnou pozici, kterou by měla Česká republika zastávat a uplatňovat tak co nejlépe své zájmy v tomto regionu.

II. SPECIFIKUM STŘEDOEVROPSKÉHO REGIONU

Před zahájením vlastního rozboru středoevropské politiky a kooperace musím nejprve představit pojetí a vymezení střední Evropy, z něhož jsem vycházel.

Existuje vůbec oblast zvaná střední Evropa? Nebo se jedná pouze o účelově vytvořenou identitu, jež má ulehčit identifikaci s „rodným“ prostorem a pomoci přijatelnější prezentaci navenek? Osobně se domnívám, že se v případě myšlenky středoevropanství jedná o kombinaci obojího. Už podoba, načasování a vyznění historických dějů, kulturní projevy, vnímání okolí a sebe sama ve světě, mentální výbava a mnoho dalších specifík této krajiny a obyvatel, kteří v ní žijí a přetvářejí ji, potvrzuje výraznou osobitost tohoto evropského regionu. Můžeme tedy mluvit o fenoménu určitého sdílení „společného osudu“¹.

Zároveň však každá idea, která si nárokuje obecnější platnost, musí využívat i zobecnění, modifikování reality a určité účelovosti. V tomto ohledu se trendu jisté „účelové popularizace“ nevymyká ani myšlenka středoevropanství. Jsem přesvědčen, že i tento fakt musím vzít v úvahu a připojit ho ke svým poznatkům o středoevropské regionální kooperaci.

Pro své další závěry používám podle mě dvě nosné, a pro visehradskou transformaci devadesátých let XX. století plně vystihující úvahy o zvláštnosti „středu Evropy“. Je to teorie o určité kulturně-civilizační opozdilosti ve vytváření institucí západoevropského typu a jejich značné hybridnosti, vzniklé smísením s některými prvky, pocházejícími z východní kultury². Přístup, jež vnímá jedinečnost tohoto území v přemíře koncepcí³ a rolí, do nichž se jednotlivé země regionu samy zapojují¹.

¹ S myšlenkou o historické spřízněnosti pracuje velice často např. historik a bývalý polský ministr zahraničních věcí B. Geremek, či čeští historici J. Valenta (in: Valenta, Jaroslav: Stredoeurópska identita a jej budúcnosť, Slovo 1999, č. 33) a J. Křen (in: Křen, Jan: Dvě století střední Evropy, Argo, Praha 2005). Na této ideji vystavěl svůj historický exkurz i polsko-americký historik P. Wandycz (in: Wandycz, Piotr, S.: Střední Evropa v dějinách – Cena svobody, Praha : Academia, 1998) či maďarský mediavelista J. Szücs (in: Szücs, Jenő: Tri historické regióny Európy, Bratislava : Kalligram, 2001). V neposlední řadě o tomto fenoménu mluví například M. Kundera (in: Kundera, Milan: Tragédie střední Evropy, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988), V. Bělohradský (in: Bělohradský, Václav: Útěk k uniformě a pád pořádku, Střední Evropa (Praha), č.1/1984), z českých politiků bývalý český premiér a současný komisař Evropské komise V. Špidla (in: Špidla, Vladimír: Ať to dopadne jakkoliv, byl to okamžik, který vejde do evropských dějin, Hospodářské noviny, č. 244/2002, s. 5).

² Viz. srovnej: Szücs, Jenő: Tri historické regióny Európy, Kalligram, Bratislava 2001; Dvornik, František: The Making of Central and Eastern Europe, The Polish Research Centre, London 1949; Halecki, Oskar: Historia Europy – jej granice i podziały, Instytut Europy Środkowo Wschodniej, Lublin 2000

³ Viz. Vykoukal, Jiří a kol.: VISEGRÁD – možnosti a meze středoevropské spolupráce, Dokořán, Praha 2003, s.9

První z teoretických konceptů, spojený s kulturně-civilizačním hlediskem, tvrdí že střední Evropa je odlišná tím, že i přes to, že ideově, kulturně a civilizačně neustále patřila k Evropě západní, se díky své specifické poloze a odlehlosti od modernizačních ohnisek vyvíjela svým vlastním, osobitým způsobem, charakterizovaným permanentním institucionálním doháněním svých západních vzorů. Trefně to komentuje český historik Jan Křen: „*Středoevropský makroregion lze pojímat na způsob Masarykovy definice Ruska (co Evropa byla) jako opožděnou část kontinentu – co západní Evropa byla.*“².

Avšak vedle opožděného přejímání „civilizačních standardů“, souvisejícím s polohou na „periférii Západu“, se podepisuje na specifické regionální identitě i občasná kulturní infiltrace Východem, kdy dochází k přejímání některých zvyklostí a kulturních prvků, přicházejících z východního civilizačního okruhu. Pokud tuto tezi přijmu za směrodatnou, pak musím vnímat visegrádkou iniciativu jako prvek, urychlující modernizaci oblasti a napomáhající znovu navázat uměle přerušené spojení s přirozenými centry vývoje.

Naopak koncepce upozorňující na abnormální počet teorií a doktrín vidí unikátnost prostoru ve faktu, že každá významnější entita regionu vyplodila celou řadu úvah o vlastní jedinečnosti a nenahraditelnosti v oblasti mezi řekami Rýn a Bug. Tyto doktríny nejen zabraňovaly jasnému vyprofilování zájmů a požadavků regionu, jejich následnému pronikání do okolí, ale velmi často se také stavěly proti sobě a vzájemně se oslabovaly, což nakonec mělo za následek i růst nestability celého „středu Evropy“. Inlace různých pojetí přecházela ve spor a snahu dominovat „rodnému“ působišti, respektive přecházela v ambici stát se výhradním partnerem Západu, který je v tomto subregionu vnímán jako rozhodující síla díky své roli neustálého modernizačního impulsu.

Pokud budeme nahlížet na Visegrád skrze teorii rivality a zápolení o získání dominance v oblasti, zjistíme, co je smyslem Visegrádké čtyřky v její kooperační rovině. Zde se nachází potřebné fórum pro řešení sporných témat a díky praktické činnosti i historicky první, všemi přijímaná pozitivní vize pro tento region.

¹ Např. polská reprodukce vlastního přínosu jako hráze před rozpínavostí Ruska, východní ortodoxie, barbarství resp. později bolševismu. Podobnou koncepci nabízí i Maďarsko se svým pojetím vlastních zásluh za obranu před tureckým nebezpečím a islámem. Česká pozice byla spojována naopak s ideou mostu, prostředníka mezi západní a východní civilizací. Ani jedné zemi se však nepodařilo těmto proklamacím dostát a vlastním vlivem svoji vizi prosadit - pozn. autora.

² Viz. Křen, Jan: Národní, středoevropské, evropské dějiny – interpretace, http://veda.fsv.cuni.cz/konf_sem/globalni_svet/GS_prispevky/g_s_plenum_kren.htm, s.4

Další, neméně významnou a zároveň i neméně komplikovanou otázkou je problém geografického vymezení střední Evropy, hledání hranic tohoto regionu a vymezení příslušnosti k této specifické entitě. K vyjasnění nijak nepřispívá operování s několika různými pojmy, které jsou spojeny s odlišným obsahem („střední Evropa“, „středovýchodní Evropa“, „střední a jihovýchodní Evropa“, „východo-střední Evropa“ apod.). Praktická politika, se svým příklonem a preferováním praktických zájmů a rozličných koalic států, také neposkytuje adekvátní řešení. Když však využijeme obou zde zmiňovaných konceptů, můžeme za středoevropské považovat tyto země: Česká republika, Maďarsko, Polsko, Slovensko a Slovinsko. Mimo tuto skupinu se ocitá Rakousko a Německo. Tyto státy díky své specifické poválečné zkušenosti a tehdejší modernizaci nesplňují kulturně-civilizační hledisko. Taktéž Ukrajinu, Rumunsko a Chorvatsko lze vyloučit, a to v důsledku převahy východoevropského rázu. Střední Evropu nelze chápat jako statický pojem, ani ji vymezit s definitivní platností³. Proto ponechávám na čtenáři, aby provedl závěrečný soud.

Určitou alternativu vymezení středoevropanství nabízí politický geograf Bořek Hnízdo, který konstatuje, že: „*Středoevropanství je spíše výrazem určité politické kultury, kdežto středoevropskou politikou musíme rozumět spíše politické procesy v geografickém prostoru tohoto „středoevropanství“.....Geopolitické chápání střední Evropy je určitým spojením obou těchto pojmů. Geopolitika nepovažuje tedy střední Evropu za něco neměnného ani trvalého a ani za přesnou geografickou oblast. Střední Evropa vznikla jako určitý produkt politického vývoje a bude existovat pouze za podmínky uchování svých společných specifických politických souvislostí.*“⁴.

S dalším inspirativním náhledem na identifikaci rysů střední Evropy přichází historik Jiří Vykoukal, který mluví o pragmatickém sdílení a využívání pojmu a identity střední Evropy a píše: „*Střední Evropa „vznikne“ v době, kdy něčeho nemůžeme nebo nejsme schopni dosáhnout sami a potřebujeme „kontext“ ke zdůvodnění svého požadavku.*“⁵.

Myslím si, že tyto čtyři pohledy nejlépe vystihují podstatu středoevropského vědomí. Spolupráce v měřítku Visegrádu je podle mého názoru do značné míry

³ Velmi zajímavě tuto problematiku rozebírá ve své studii brněnský politolog J. Holzer (in: Holzer, Jan: Areálové proměny a konstanty středoevropských studií – pohled politologa, <http://www.cepsr.cz/clanek.php?ID=98>).

⁴ Hnízdo, Bořek: Geopolitická pojetí střední Evropy, in: Cabada, Ladislav a kol.: Perspektivy regionu střední Evropy, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2002, s. 35

⁵ Viz. Vykoukal, Jiří a kol.: VISEGRÁD - možnosti a meze středoevropské spolupráce, Dokořán, Praha 2003, s. 10

produktem všech čtyř pohledů. To se postupně projeví na podobě a vývoji
visegrádského partnerství.

III. RENESANCE STŘEDNÍ EVROPY – DISENT V 80. LETECH XX. STOLETÍ

Proto, abychom vůbec pochopili dnešní ochotu ke vzájemné spolupráci ve střední Evropě, je nutné abychom si alespoň stručně popsali klíčové pohnutky, vzešlé ze společné regionální minulosti a společně sdíleného historického prožitku.

Už v předchozí kapitole jsem upozorňoval na fakt, že středoevropská identita resp. většina s ní souvisejících vizí, vyprodukovaných jednotlivými republikánskými společnostmi, obývajícími „centrální“ oblast Evropy, měla v sobě imanentně přítomnou poměrně výraznou konfrontační rovinu. To se zřetelně ukázalo v průběhu první poloviny XX. století, kdy četné vzájemné sváry a nepochopení pro budování harmonických a kultivovaných sousedských vztahů vedlo k nedůvěře, slovním, i vojenským sporům. Díky těmto stálým potyčkám a vzájemné přezíravosti se nedařilo vytvořit společný zájmový blok a došlo k oslabení postavení celého regionu. Dlouhodobému napjatému soužití odpovídala i okrajovost debat o středoevropské identitě a případné středoevropské regionální spolupráci⁶. Tyto teoretické úvahy se vedly většinou jen v kruzích víceméně toužících po restauraci monarchie, v hospodářském prostředí⁷ či mezi historiky⁸.

Právě konfliktnost vztahů se sousedstvím byla jednou z příčin tragického konce demokratického Československa. Dlouholeté spory a vzájemné animozity se i přes zažívání druhé válečné zkušenosti dařilo jen velice pomalu uklidňovat. V době československého londýnského exilu a atmosféry boje za uhájení státní nezávislosti se úvahy o regionální kooperaci znovu ožívají. Objevují se návrhy na užší koordinaci, posléze se transformují až do podoby budoucí politické československo-polské unie. Její existence měla v budoucnu garantovat silnější postavení citlivého pásu menších zemí mezi těmi ambiciózními - Německem a Ruskem. I prostředí, ve kterém se rozvíjí tyto politické plány, se významně proměňuje. Iniciativy se ujímá sám prezident Československé republiky Edvard Beneš, za aktivní pomoci svého polského

⁶ Záměrně opomím vypjaté nacionální koncepty regionálního soužití, v podobě např. Neumannovy pangermánské Mitteleuropy, velkomadžarských či velkopolských ambicí, protože tyto návrhy kladly důraz na jednostrannou dominanci, na rozdíl od mnou zkoumaných návrhů pluralitního středoevropského uspořádání – pozn. autora.

⁷ Srovnej: Hodža, Milan: Federace ve Střední Evropě, Bystrov a synové, Praha 2002

⁸ Historickým diskusím o definování střední Evropy se věnoval ve svém díle např. historik Piotr Wandycz (srovnej: Brzezinski, Zbigniew: Od východní Evropy zpět ke střední Evropě, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988, s.1 textu).

protějšku generála Sikorského. Zanedlouho poté však Edvard Beneš z pragmatických důvodů tuto mezistátní iniciativu opouští, výměnou za bezpečnostní garance ze strany východní supervelmoci, SSSR⁹.

Ještě jednou, krátce, v době existence III. československé republiky byla oživena myšlenka specifičnosti oblasti. Toto přesvědčení o nezastupitelné roli střední Evropy v evropské politice sdílel dlouholetý ministr zahraničních věcí ČSR Jan Masaryk. Jedná se o jeho připodobnění poválečné Československé republiky a domácího regionu k mostu, který spojuje Východ a Západ a má napomáhat jejich intenzivní komunikaci. Z toho také měla vyplývat vhodná strategie poválečné diplomacie. Běh dějin a geopolitický vývoj se však již ubíral jiným směrem. Takovým, který nepřál neutrální či smíšené evropské kontaktní zóně. Střední Evropa je vymazána, politicky a geograficky je pohlcena Východem za akceptace Západu. Slovy francouzského historizujícího politologa Jacquese Rupnika vzniká „jiná Evropa“¹⁰.

Poválečné bilaterální partnerství v regionu bylo utvářeno „na povel“ nového správce oblasti, do jehož role se samozvaně obsadil SSSR. Sám garant mocenské stability Východu, Sovětský svaz, často využíval nepřírozenosti v navazování sousedských vazeb, povětšinou utvářených příkazem shora, a „starých křivd a rozbrojů“, aby prosadil a upevnil své vůdčí postavení v komunistickém bloku¹¹. V konečném důsledku se středoevropská příslušnost násilně vytratila z veřejné politicko-společenské diskuse a stala se jedním z důležitých témat skupin, bojujících proti poválečnému politickému uspořádání doma i v cizině.

Přínáležitost ke středoevropskému prostředí, vyjma několika nesmělých pokusů, učiněných v rámci komunistického vrcholného vedení, kdy oživení myšlenky „středu“ působilo spíše jako jistá vějička pro obyvatelstvo, či bylo součástí hledání nového modus vivendi s Moskvou (např. v případě polské „Gomulkovy“ alternativy či v průběhu tzv. Pražského jara v roce 1968), se stala jedním z ústředních témat skupin nesouhlasících s tehdejší politikou.

Zahraniční emigrace a vnitřní opozice zdůrazňovala originalitu střední Evropy z několika důvodů. Jedním z těch zásadních byla nelibost nad direktivním a umělým

⁹ Srovnej: Feirabend, Ladislav: Politické vzpomínky, Atlantis, Brno 1994; Feirabend, Ladislav: Středoevropský manifest, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988

¹⁰ Srovnej: Rupnik, Jacques: Jiná Evropa, Prostor, Praha 1992

¹¹ Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav : Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989, Libri, Praha 2000

rozdělením „starého kontinentu“ na dva, vzájemně od sebe izolované bloky, kde nepropustné hranice rozetly po staletí se vytvářející nárazníkový, a proto také tak pestrý a jedinečný středoevropský pás⁸. Objevuje se nová idea střední Evropy, představa sdílená disidentskými hnutími a jejich podporovateli v zahraničí.

Československá „podzemní“ tiskovina *Střední Evropa*, na jejíž stránkách se vede několikaletá diskuze o existenci a roli tohoto evropského území, charakterizuje střední Evropu jako: „*novou duchovní formaci, která ponechává politické danosti stranou, primárně se jimi nezabývá (i když si je vědoma svých možných politických důsledků) a soustřeďuje se jakožto silná duchovní aktivita na společnou – v dialogu, v rozhovorech a neporozuměních, ale také v překvapivých, přes hranice jdoucích analogiích – tvorbu něčeho nového.*“¹².

Vedle této „emocionální“ roviny nesouhlasu přirozeně existovala i pragmatická úvaha, sázející na zdůrazňování politických odlišností ve východním bloku. To mělo v konečném důsledku oslabit svrchovanost Moskvy v komunistickém táboře a nahodit jednotlivé sovětské pašalíky (tuto taktiku použil v září 1983 americký viceprezident G. W. Bush starší při své cestě po Jugoslávii, Rumunsku, Maďarsku a Rakousku, během které několikrát pragmaticky oživil pojem „střední Evropa“)⁹.

Přitažlivost středoevropské sounáležitosti pro vnitřní disent v komunistických státech spočívala v relativní neutralitě tohoto pojmu. Pokud se někdo vyslovoval pro spřízněnost zemí a jejich societ v „srdci Evropy“, neznamenal to, že se automaticky vyslovuje pro „západní orientaci“ či Západem sdílené hodnoty. Určitá renesance středoevropanství byla spojená spíše s potřebou vymezit se od „východu“ sovětského bloku a naznačit určitou privilegovanost v rámci komunistického celku, podle které měla Moskva odlišit a upravit svůj postoj k této skupině zemí.

Sdílení společné minulosti a „reálsocialistické“ přítomnosti napomáhalo ke snazší komunikaci a později i spolupráci mezi různými skupinami v disentu, jak v rámci jednotlivých států, tak i v mezinárodním měřítku, zvláště na konci 70. a během 80. let. Právě 80. letům se chci blíže věnovat. V této době, v atmosféře prvních náznaků změn a trhlin v sovětském impériu, v čase stagnace, zaostávání za

⁸ Viz. srovnej: Dvornik, Francis: *The Making of Central and Eastern Europe*, The Polish Research Centre, London 1949; Kundera, Milan: *Tragédie střední Evropy*, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988; Bělohradský, Václav: *Útěk k uniformě a pád pořádku*, Střední Evropa (Praha), č.1/1984; Špetko, Josef: *Stredoeurópska civilizácia (sformovaný útvar či jeho křišťalizácia?)*, Střední Evropa (Praha), č.1/1984

¹² Úvodní poznámka, Střední Evropa, č.6/1986, s.1

⁹ Samson, Ivo: *Nová identita – Středná Európa jako lobistická skupinka*, MOSTY, č.22/2003, s.3

Západem a všeobecné diskreditace komunismu, začíná široká debata o smysluplnosti a budoucnosti středoevropanství a střední Evropy. Probíhá v cizině i uvnitř komunistických societ, v rámci „paralelních polis“.

Tuto několikaletou diskusi spouští esej „*Tragédie střední Evropy*“¹³, československého spisovatele působícího v emigraci, Milana Kundery. Vedle Kundery popularizuje středoevropskou jedinečnost, především na Západě, i polský spisovatel Czeslaw Milosz či jeho maďarský kolega György Konrád. Ve snaze „odhalovat“ jedinečné hodnoty a nenahraditelnost střední Evropy pro civilizační a kulturní identitu celého kontinentu tak nepřímo navazují na proslulé práce z 50. let od polsko-amerického historika Oskara Haleckeho¹⁴. Diskuse o střední Evropě se dostává stále více z polohy nostalgické vzpomínky na něco zaniklého či zanikajícího do roviny aktuální konkretizace nové představy. Pro bližší pochopení pozdějších integračních pohnutek nových elit, rekrutujících se většinou z řad bývalých disidentů, je nutné pozastavit se u stěžejních argumentů tehdejšího období.

Milan Kundera ve vzpomínané studii, poprvé prezentované v roce 1984, nabízí originální pohled na úlohu střední Evropy v evropském vývoji. Hned v úvodu upozorňuje své čtenáře, že v okamžiku, kdy už nejsou země „centrální Evropy“ (své počáteční teze demonstruje na příkladu Maďarska – pozn. autora) „evropské – to znamená západní – (jsou) vylučovány z vlastního osudu, z mezí svých dějin: ztrácí podstatu své identity.“¹⁵. Ve své prvotní myšlence pokračuje, když posléze rozvíjí své argumenty: „.....země střední Evropy cítí, že změna, která nastala po roce 1945, není pouze politická katastrofa: je to zároveň útok na jejich civilizaci. Hluboký smysl jejich odporu tkví právě v zápase o zachování vlastní identity – nebo, jinak řečeno, o zachování jejich západního charakteru.“¹⁶. A dodává: „V důsledku toho vznikly po válce v Evropě tři základní situace: západoevropská, východoevropská, a jako nejsložitější z nich situace zemí ležících zeměpisně uprostřed – v kulturním smyslu na Západě a v politickém na Východě.“¹⁷.

¹³ Kundera, Milan: *Tragédie střední Evropy*, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988

¹⁴ Viz. Halecki, Oskar: *Historia Europy – jej granice i podziały*, Instytut Europy Środkowo Wschodniej, Lublin 2000

¹⁵ Kundera, Milan: *Tragédie střední Evropy*, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988, s. 1 textu

¹⁶ Kundera, Milan: *Tragédie střední...*, s. 4 textu

¹⁷ Kundera, Milan: *Tragédie střední Evropy*, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988, s. 1 textu

Tehdejší situaci, symbolizovanou komunistickou nesvobodou a probíhající studenou válkou, chápe jako „*drama Západu – Západu, který přesto, že se stal obětí únosu, že byl přemístěn a indoktrinován, i nadále tvrdošijně brání svou identitu.*“¹⁸. Připomíná svým čtenářům, že nejzákladnější tragédií těchto zemí je, že zmizely z mapy Západu. Jejich vytracení se ze západního světa mohlo být podle Kundery tak tiché a téměř neoplakávané jen díky tomu, že „*dějiny Poláků, Čechů, Slováků i Maďarů byly bouřlivé a nesoustavné. Tradice jejich státnosti byla slabší a méně plynulá než u větších evropských národů. Pod německými údery na jedné a ruskými na druhé straně spotřebovaly spoustu energie k zápasu o přežití a uchování vlastního jazyka. Protože nebyly nikdy plně integrovány do evropského vědomí, zůstaly nejméně známou a nejkřehčí součástí Západu, navíc ještě skrytou za oponou podivných a těžko přístupných jazyků.*“¹⁹.

Při posuzování spisovatelových tezí zaujme fakt, že autor přisuzuje vinu za východní „únos střední Evropy“ především tradičním velmocenským silám Německa a Ruska, částečně i lhostejnosti starého západního světa, otupělého spotřebním životem, masovou zábavou a sebezahleděností. Naproti tomu si vůbec nepřipouští ani částečnou spoluvinu jednotlivých středoevropských vlád za nastolení poroby regionu skrze charakteristickou dlouhodobou řevnivost a vzájemnou nedůvěru. Jakoby ohrožení vždy přicházelo jen ze sousedství. Další kontroverzí tohoto zamyšlení, kterou autor proslul, je teze o mimoevropskosti a civilizační zaostalosti Ruska. Toto Kunderovo přesvědčení okamžitě vyvolalo četné reakce nesouhlasu a obhajoby evropského rozměru Ruska a ruského rozměru Evropy, např. v podobě reakcí V. Bělohradského či V. Havla²⁰.

Právě v souvislosti s Kunderovým tvrzením o západním charakteristickém rysu dominance zábavy nad kulturou, nechává autor vystoupit nezastupitelnou hodnotu středu starého kontinentu, což je podle něj autenticita a dominantní role kultury. Boji za záchranu střední Evropy tak dodává celoevropský existenční rozměr a píše: „*Střední Evropa by proto měla bojovat nejen proti svému velkému utiskovatelnému sousedu, ale i proti neznatelnému, ustavičnému tlaku času, který*

¹⁸ Kundera, Milan: *Tragédie střední...*, s. 2 textu

¹⁹ Kundera, Milan: *Tragédie střední...*, s. 4 textu

²⁰ Srovnej: Bělohradský, Václav: *Útěk k uniformě a pád pořádku, Střední Evropa* (Praha), č.1/1984 resp. Havel, Václav: *Moc bezmocných*, Lidové noviny, Praha 1990

zvoni umíráčkem věku kultury.“²¹ a vzápětí dodává: „.....jedině ve světě, který si zachová svůj kulturní rozměr, může střední Evropa ještě uhájit svou identitu, být ještě tím, čím je.“²².

Autor se rovněž zamýšlí nad novodobým ohraničením střeoevropského regionu. Historické vymezení identifikuje s rakousko-uherskou monarchií, ke které se vyjadřuje s určitým sentimentem a uznáním, avšak jedním dechem připouští, že svoji historickou příležitost politický obsáhnout střední Evropu propásla svojí koketérií s pangermánským nacionalismem. Nově ji popisuje takto: „Střední Evropa není stát. Je to kultura nebo osud. Její hranice jsou imaginární a je třeba je znovu vytyčovat v každé nové historické situaci.....Střední Evropu nelze proto definovat ani určit politickými hranicemi (jež nejsou přirozené, protože byly odedávna vynucovány ozbrojenými vpády, dobyvačnými expedicemi a okupací), nýbrž všeobjímající společnou situací, která spojuje národy, přeskupuje je stále znovu podél imaginárních a věčně se měnících hranic, jež vyznačují oblast obývanou stejnou pamětí, týmiž problémy a konflikty, touž společnou tradicí.“²³. Sdílí přesvědčení, že tato část kontinentu se vyznačuje mimořádnou kumulací změn v čase a prostoru.

Národy střední Evropy jsou podle autora plnohodnotnými aktéry evropské historie, avšak jsou podle něj ztělesněním špatné stránky dějin. Jsou to oběti, outsideři. Prohlašuje, že právě tento zklamáný pohled na dějiny je zdrojem jejich kultury, jejich „moudrosti nevážného ducha“.

Kunderův, v mnoha ohledech provokativní esej vyvolal silnou odezvu. Jedním z prvních debatérů byl i český exulant a filozof Václav Bělohradský, který společné rysy střeoevropanství naopak charakterizoval následovně: „Samozřejmě, že i zde jsou ještě k rozeznání oběti i jejich kati, ale existuje mezi nimi hluboká příbuznost slovníku, mentálních schémat a obsesí.“²⁴ či „Střeoevropská civilizace může být definována jako „ultralegalistická“ v tom smyslu, že funkcionáři, zákon, aparát, centrální systém měř a vah, uniformy, razítka a úřadovny a státní platy a kariéry jsou tím jediným univerzálním elementem, kolem něhož a skrze který vzniká střeoevropská jednota a její zvláštní ethos. Mnohonárodní území nebylo sjednoceno ani jazykově, ani historicky, ani kulturou nebo náboženstvím: jen

²¹ Kundera, Milan: Tragédie střední..., s. 11 textu

²² Tamtéž, s. 11 textu

²³ Kundera, Milan: Tragédie střední..., s. 6-7 textu

²⁴ Bělohradský, Václav: Útěk k uniformě a pád pořádku, Střední Evropa (Praha), č.1/1984, s. 63

*neosobnost zákona a přesnost měř a vah vtiskovaly ráz jednoty tomuto státnímu útvaru.*²⁵.

Bělohradský obdobně jako Kundera chápe pod pojmem střední Evropa rakousko-uherskou duální říši jako ve své době jediného garanta územní celistvosti oblasti. Její éru však vnímá jako ukončenou, nenávratnou, což charakterizuje poznámkou: „*Jednota středoevropské civilizace je zastíněna rozpadem její politické jednoty.*“²⁶. Připojuje i další tradiční znak „srdce“ starého kontinentu, mluví o stabilní až charakteristické absenci legitimacy u většiny institucí regionu, kdy jediné, co si podle Bělohradského podrželo legitimitu, byla habsburská koruna.

V rámci svého popisu shodných vlastností oblasti ještě přidává společně sdílené opojení z legálnosti, přecházející místy až v určitý kult, v mnoha případech dosahující až rozměrů absurdnosti. Jako ukázkový příklad mu slouží místní literatura, zvláště pak ta česká, kdy rozebírá spisy J. Haška, F. Kafky a mnoha jiných.

V závěru své úvahy se vrací skrze středoevropskou literaturu, vědu a filozofii zpátky k originalitě středoevropské zóny, odkazuje se na text Kunderův: „*Kundera poznamenává, že malé národy střední Evropy nedělají dějiny, jen je podstupují: odtud jejich intimní obeznámenost s ideou zániku....A právě v tomto pochopení rozpadu pořádku, dějinnosti, definitivnosti, rekvizit vyššího rozumu, středoevropská kultura předběhla všechny kultury takzvaných „velkých národů“. V tomto poznání pak jsou kořeny její světovosti.*“²⁷.

Do započaté polemiky vstupuje i slovenský filosof Josef Špetko, který hned v úvodu svého komentáře nachází charakteristickou podobnost v časté svárivosti regionu, což komentuje následovně: „*Dejiny stredoeurópskych národov sú vôbec príznačné skor svojimi odstredivými ako dostredivými tendenciami.*“²⁸. Pokračuje i v již započaté snaze pojmenovat a vystihnout jedinečnost „zemí středu“. Hodnotí je takto: „*Myslíme si, že „svetovosť“ strednej Európy, alebo aspoň jej „európskosť“ je aj*

²⁵ Bělohradský, Václav: Útěk k uniformě a pád pořádku, Střední Evropa (Praha), č.1/1984, s. 64-65

²⁶ Bělohradský, Václav: Útěk k uniformě a pád pořádku, Střední Evropa (Praha), č.1/1984, s. 64

²⁷ Bělohradský, Václav: Útěk k uniformě a pád pořádku, Střední Evropa (Praha), č.1/1984, s. 80

²⁸ Špetko, Josef: Stredoeurópska civilizácia (sformovaný útvar či jeho krištalizácia?), Střední Evropa (Praha), č.1/1984, s. 83

v tom, že vždy bola kýmisi fókusom; syntetizovala horizontálne i vertikálne prúdenie európskej kultúry; preberala a odevzdávala štafetový kolík.“²⁹.

Jiný, netradiční pohled nabízí britský politolog Timothy Garton Ash, který své postřehy staví na provokativním pochybování o smyslu středoevropanství. Nejprve mluví o rozšířeném sentimentalismu, prázdne rétorice a zklamání, která podle něho prosakují z tehdejších diskusí. Při svém zkoumání rozlišuje dva typy středních Evrop – „starou“, pohřbenou a nenávratnou, symbolizovanou habsburským soustátím a „novou“, která je podle jeho mínění „...právě jen – myšlenka. Ještě neexistuje....Nová střední Evropa musí být teprve vytvořena.“³⁰. Spojuje ji s novým politickým uspořádáním a novým „jarem národů“. Výsledkem pak má podle něho být přehodnocení dvoupólovosti kontinentu.

Konfesijní náboj středoevropanství reprezentuje katolický disident Josef Hradec, který je obdobně jako Milan Kundera přesvědčen, že dochází k nezadržitelnému vytrácení kultury a tím i politické originality a nezávislosti. Reaguje slovy: „Čím více je naše kultura ohrožována, tím hlubší by měla být naše reflexe nad jejími kořeny.“³¹. Cestu k oživení a zastavení tohoto neblahého trendu vidí v návratu ke křesťanství a duchovnímu rozměru bytí.

Oproti předešlému je o poznání pragmatičtější závěrečný text zde rozebírané disidentské diskuse a jí nakloněných intelektuálů, studie od předního amerického geopolitika Zbigniewa Brzezinskeho. Ten již skrze svoji zformulovanou řeč zachycuje proměnu pohledu na potenciál regionu, kdy se „zalíbení“ ve střední Evropě postupně oprostuje od imanentního sentimentalismu a vizionářství a přechází v praktickou, realisticky posuzovanou alternativu postupné odluky od sovětského panství.

Americká administrativa si tuto příležitost dobře uvědomovala, ať již v případě americké intelektuální a finanční podpory v popularizování středoevropanství jako nezávislé entity či v podobě politizace této tematiky (viz. již jednou vzpomínaná cesta víceprezidenta USA G. W. Bushe staršího v září 1983, kdy navštívil Jugoslávii, Rumunsko, Maďarsko a Rakousko a při této příležitosti několikrát pragmaticky oživil pojem „střední Evropa“- pozn. autora) ve prospěch eroze „říše zla“. Politolog

²⁹ Špetko, Josef: Stredoeurópska civilizácia (sformovaný útvar či jeho krištalizácia?), Střední Evropa (Praha), č.1/1984, s. 84

³⁰ Ash, T., Garton: Existuje střední Evropa?, Střední Evropa (Praha), č.6/1986, s. 30

³¹ Hradec, Josef: Tragédie střední Evropy, Střední Evropa brněnská verze, č.3/1989, s.5 textu

Brzezinski se už při svých úvahách a následných závěrech nechává inspirovat tímto paradigmatem.

Hned v úvodní části upozorňuje své čtenáře, že se zaměřuje výhradně na politické aspekty středoevropského regionu a programově se vyhýbá kulturně-historické identifikaci, kterou ponechává historii a historikům. Mluví o „jedinečné kulturní identitě oblasti, jejíž hranice sice nelze geograficky přesně vymezit, ale v níž se až příliš často brutálně srážely síly Západu a Východu. Tragické důsledky těchto kolizí dodaly celé oblasti osobitost zvláštního metafyzického charakteru, založeného na společenství v utrpení.“³². Na několika místech svého eseje připouští, že dochází k renesanci střední Evropy, nejen kulturně a historicky, ale především politicky³³. Tento proces probouzení jednoznačně vítá, avšak zároveň volá po jeho pozvolné, kontrolovatelné formě, která dramaticky nevychýlí bezpečnostní rovnováhu na kontinentě. Svěřuje se: „Strategickým a historickým cílem těchto postupných změn by nemělo být pohlcení toho, čemu se říkávalo východní Evropa, tím, čemu se dosud říká západní Evropa, ale progresivní vznik skutečně nezávislé, kulturně autentické, možná de facto neutrální střední Evropy. To je cíl, který je podle mého názoru uskutečnitelný a správný.“³⁴. Jeden z účinných prvků podpory těchto trendů vidí v podpůrných pro-disidentských fondech, které USA spravují. To stejné žádá i po Evropském společenství, kterému adresuje i další apel, aby přestalo vnímat evropský kontinent jako oblast dvou impérií – sovětského a evropského hospodářského společenství a namísto toho napomáhalo formování tzv. Evropského kulturního společenství, do něhož započítává i východoevropany. Pouze tak se měla účinně demonstrovat politická vstřícnost a zájem.

Zde představované uvažování o „tragédii“ a údělu střední Evropy v disidentských kruzích, či jim blízkých myslitelů je poměrně zásadní pro pochopení pozdější podoby a intenzity regionálních iniciativ už z toho důvodu, že celá řada

³² Brzezinski, Zbigniew: Od východní Evropy zpět ke střední Evropě, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988, s. 1 textu

³³ Brzezinski, Zbigniew: Od východní Evropy zpět ke střední Evropě, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988, s. 2; 7 textu

³⁴ Brzezinski, Zbigniew: Od východní Evropy zpět ke střední Evropě, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988, s. 8 textu

vrcholných demokratických politiků vzešla přímo z těchto skupin vnitřní opozice (např. V.Havel, J. Dientsbier, J. Čárnogurský, B. Geremek, A. Gónz aj.).

IV. VZNIK VISEGRÁDU

Společná zkušenost a ono dělení se o svárlivou minulost vedlo hned po nastolení svobodných a demokratických režimů mnohé vrcholné politiky k přesvědčení o naprosté nezbytnosti kvalitních a přátelských vztahů mezi střeoevropskými zeměmi. Spolupráce v regionu se stala jednou z priorit opět získané nezávislosti a osvobozené česko-slovenské zahraniční politiky¹⁰. Po více než čtyřiceti letech nucené odmlky došlo k oprášení geopolitické příslušnosti ke středu Evropy, s historicky jedinečnou možností rozvíjet novodobé vztahy mezi sousedy na principu tolerance, úcty a mírového soužití.

Už personální obsazení předních československých institucí prozrazovalo úzké sepětí s mentální výbavou českého a slovenského disentu. Tito bývalí opoziční předáci bez širších znalostí nastupovali do nových životních rolí bez propracovaného zahraničněpolitického programu, avšak úplnými nováčky v dané problematice nebyli. Nejen, že navázali a plně využili svých předešlých intenzivních kontaktů z období disentu, ale rozvedli i své předcházející teoretické úvahy a prohlášení. V případě Československa šlo o tzv. *Pražskou výzvu*, vydanou 11. března 1985¹¹ - důležité opoziční prohlášení V. Havla, L. Dobrovského a J. Dientsbiera, či esej odborníka na zahraniční vztahy v Chartě 77, J. Dientsbiera, „*Snění o Evropě*“.¹² Tato práce z roku 1986, volně navazuje a v mnohém prohlubuje předcházející disidentský apel.

Období těsně po politických převratech a následném ustavení mladých demokracií v oblasti, bylo časem velkého očekávání a dohánění desetiletí nedobrovolné izolace, ale i hledání nového postavení v rámci mezinárodního systému, obdobím obav a nedůvěry. Země střední Evropy se potýkaly s nárůstem povinností, závazků a zajišťováním záruk do budoucnosti, situaci jim však neusnadňovaly ani podněty zvenčí³⁵. Na přelomu roku 1989/1990 se velmi hojně diskutoval návrh bývalého poradce amerického presidenta J. Cartera a polského

¹⁰ Šedivý, Jaroslav: Černínský palác v roce nula, Praha: Ivo Železný, 1997, s. 45; Šedivý, Jaroslav: O deseti letech české zahraniční politiky – in: Společnost v přerodu – Češi ve 20. století, Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 289

¹¹ Pražská výzva, mimo jiné, nabádala k opuštění umělého poválečného blokového rozdělení a ke sjednocení Evropy, navrhovala i sjednocení obou Němecek, což vnímala jako nezbytnou podmínku dalšího sjednocování evropského kontinentu. – pozn. aut.

¹² Srovnej: Dientsbier, Jiří: Snění o Evropě, Knihovna Lidových novin, Praha 1990

³⁵ Srovnej: Gábelová, Barbora: Americký pohľad na alternatívy budúcnosti strednej Európy v rokoch 1989 – 1999, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=clanek&IDc=78>

emigranta Zbigniewa Brzezinského, který přišel s myšlenkou na ustavení polsko-československé konfederace. Tímto svým impulzem v podstatě oživil již jednou diskutovaný (v londýnském exilu za 2. světové války) projekt společné československo-polské unie, který navrhl prezident ČSR Edvard Beneš. Beneš však po čase tuto variantu opustil a již se jí později nezabýval.

Zvláště v Polsku Brzezinského nápad vzbudil značnou pozornost. Praha ho však přijala se zdrženlivostí a později ho taktně odmítla s odůvodněním, že nemá smysl vytvářet nové struktury v regionu, nýbrž se plně soustředit na integraci obou zemí do širších evropských organizací¹³. Z. Brzezinski postupně ze svých počátečních konfедераčních plánů ustoupil, avšak sjednocovacích snah se zcela nevzdal a ještě o rok později navrhoval vybudovat československo-polskou organizaci, vytvořenou propojením slezského trojúhelníku na podobném principu jako v padesátých letech utvořené Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO)¹⁴. Naopak jeho předchůdce v americké administrativě a bývalý poradce amerického prezidenta R. Nixona, Henry Kissinger, se vyslovoval pro vytvoření pásma neutrálních států, zahrnujícího Československo, Maďarsko a Polsko¹⁵, když argumentoval: „*Nejrealističtější bezpečnostní systém by znamenal rakouský typ neutrality pro Československo, Maďarsko a Polsko.*“¹⁶. Ani tato nabízená vize se nesečkala s větší odezvou, naopak vyvolala obavu z nastolení bezpečnostního vakua ve středoevropském prostoru. Právě hrozba absence bezpečnostních záruk a odpovídajícího bezpečnostního zajištění se stala jedním z hlavních stimulů, podporujících užší kooperaci v sub-regionu.

Hned v počátcích vymezování nových diplomatických tras svobodných republik se ukazovalo, že právě Prahu, Varšavu a Budapešť úzce spojuje existence objektivních geopolitických faktorů, geografická blízkost, sdílené historické zkušenosti, přítomnost společných zájmů a řada podobných problémů. Z toho všeho vyplývala potřeba i opodstatněnost intenzivnější spolupráce těchto tří zemí, nacházejících se v „srdci“ Evropy. Ve vztazích k zemím v regionu prvních „post-sametových“ politických elit bylo přítomné pochopení skutečnosti, že v kooperaci

¹³ Viz. Dientsbier, Jiří: Visegrád, Mezinárodní politika, ročník 23, č.2/1999, s.4

¹⁴ Brzezinski, Zbigniew: Bez ohledu na chaos, Mezinárodní politika, ročník 14, číslo 1/1990, s.8

¹⁵ Had, Miloslav: Středoevropská spolupráce - in: Česká republika a její sousedé. Sborník statí, VŠE Praha 1995, s. 38; Štěpanovský, Jiří: Neutralita – spása České republiky?, Mezinárodní vztahy, č.2/1996, s. 83-85

¹⁶ Kissinger, Henry: A Plan for Europe, Newsweek, 18. 6. 1990, s. 24

s ostatními státy této oblasti dosáhnou svých klíčových cílů mnohem snadněji, než kdyby postupovali samostatně.

První náznaky možné spolupráce byly učiněny polskou reprezentací, avšak rozhodující krok směrem k třístranné kooperaci provedl československý prezident Václav Havel při své oficiální návštěvě Polska v lednu 1990, kdy navrhl uspořádat společnou schůzku představitelů všech tří zemí.

Ve své řeči pronesené v polském Sejmu se prezident Havel zamýšlel nad budoucí podobou uspořádání evropského kontinentu a nad tím, jak by měly „probuzené“ země střední Evropy naložit se svou znovu nabytou svobodou, aby přispěly k budování mírové a demokratické Evropy. *„Především je třeba využít toho, že se před našimi národy otevírá po dlouhých letech a desetiletích perspektiva skutečného a autentického přátelství,..“* z něhož *„by měla posléze vyrůst i opravdu dobrá koordinace naší politiky při procesu, který my i vy nazýváme návratem do Evropy.“*¹⁶, prohlásil prezident Havel před polskými zákonodárci.

Výzva k partnerství byla naprosto v souladu s ambicí odlišit střední Evropu od nestabilitou hrozící Evropy východní. Jak zmínil premiér M. Čalfa, *„hlavním cílem zahraniční politiky je dokázat světu, že Československo je střeoevropská a nikoliv výchoevropská země“*¹⁷. Tuto pohnutku sdílel i prezident ČSSR V. Havel, když v jeho řeči, v již zmiňovaném projevu v polském Sejmu, zaznělo, že střeoevropská identita a specifická historická zkušenost může být potřebným vkladem tohoto regionu do celoevropské a světové kultury, s níž by se tyto tři střeoevropské země Evropě přibližovaly *„nikoliv jako chudý odpadlík či bezmocně se rozhlížející amnestovaný vězeň, ale jako někdo, kdo také cosi přináší: totiž duchovní a morální podněty, odvážné mírové iniciativy, nevyužitý tvůrčí potenciál, étos čerstvě nabyté svobody a inspiraci k odvážným a rychlým řešením.“*¹⁸

Havlova iniciativa se setkala u jeho polských a maďarských politických protějšků s příznivým přijetím, a tak se po relativně krátké době (jako termín konání summitu byl určen již 9. duben 1990) mohla uskutečnit první schůzka zástupců tří

¹⁶ Projev prezidenta ČSSR Václava Havla v polském Senátu a Sejmu dne 25. 1. 1990, Československá zahraniční politika, Dokumenty 1/1990, FMZV, s.11

¹⁷ Svobodné slovo, 29. 1. 1990 (citováno podle: Vykoukal, Jiří a kol.: VISEGRÁD – možnosti a meze střeoevropské spolupráce, Dokořán, Praha 2003, s. 127)

¹⁸ Projev prezidenta ČSSR V. Havla v polském Senátu a Sejmu dne 25. 1. 1990, Československá zahraniční politika, Dokumenty 1/1990, FMZV, s. 12-13

středoevropských zemí v Bratislavě¹⁹. Ač oba českoslovenští sousedé potřebnost navázání spolupráce v oblasti chápali, přece jen se zpočátku obávali určité izolovanosti a závaznosti iniciativy. Z tohoto důvodu se zvláště Maďarsko výrazně zasazovalo o pozvání dalších, v regionu činných zemí. Praha přání partnerů vyhověla, a tak byli neformálnímu jednání přítomni kromě tří ministerských předsedů a jejich ministrů zahraničních věcí i pozorovatelé zastupující Rakousko, Itálii a Jugoslávii. V rámci uvolněného setkání byla poprvé diskutována možná podoba společné kooperace. Avšak vzhledem k poměrně krátké době na přípravu a ke skutečnosti, že se jednalo o první setkání svého druhu, nedošlo k žádným převratným a hmatatelným výsledkům. Částečně tomu také napomohla netradičně zvolená podoba a průběh konference, kdy v úvodu jednání vystoupil hostitel V. Havel s 10 otázkami²⁰, jimiž chtěl vymezit prostor následné diskuse. Položené úvodní dotazy však vzhledem k seznamovacímu charakteru summitu trpěly značnou obecností a zbytečně ambiciózním a širokým záběrem témat k řešení. Bratislavská schůzka prokázala vůli všech tří zemí k dialogu a ochotu společně hledat cesty budoucí těsnější spolupráce, i přesto, že se mezi jednacími stranami vyskytly nemalé názorové rozdíly. Jak polští, tak i maďarští delegáti zdůrazňovali v reakci na „globální“ pohled V. Havla soustředění se na problémy středoevropského regionu a Evropy jako celku. Všechny strany se shodly na jedinečné příležitosti k partnerství a

¹⁹ Šedivý, Jaroslav: Černínský palác v roce nula, Ivo Železný, Praha 1997, s. 45, s. 124-126

²⁰ Jednalo se o tyto okruhy (výťah z projevu V. Havla v Bratislavě 9. 4. 1990):

1. Jsme schopni přiblížit se dnes ke stanovisku, které by vyjadřovalo společný směr našich úvah na téma budoucí Evropy?
2. Jsme schopni shodnout se na tom, že si při vstupu do Evropy nechceme překážet, ale vzájemně si pomáhat, že se budeme vzájemně podporovat ke vstupu do Rady Evropy?
3. Jsme schopni vyjádřit postoj k útvarům, jichž jsme členy?
4. Jsme schopni společného postupu v oblasti ekologických, sociálních, kulturních, ekonomických, politických a bezpečnostních problémů? Všechny tyto oblasti jsou vzájemně spjaty a musíme je řešit komplexně.
5. Existují úvahy o tom, že Polsko historicky patří k severu a Československo a Maďarsko k jihu? Máme smysluplnější alternativu, na níž se shodneme?
6. Je respekt k lidským právům naším společným východiskem i dnes? – jedině na tomto základě se může rozvíjet demokracie.
7. Jsme schopni společně artikulovat vůli udělat vše pro to, aby někdo netrpěl proto, že mluví jiným jazykem, přísluší k určitému národu? Může každý svobodně rozvíjet svou identitu?
8. Jsme schopni vyjádřit společnou starost o to, aby národy SSSR mohly rychle najít ztracenou demokracii, svébytnost? Vděčíme Gorbačovovi za mnohé, avšak jeho politika přeměn ztrácí potřebnou rychlost. Jsme schopni se k tomu společně vyjádřit? Nejsme k tomu náhodou povinni?
9. Nejsme povinni vyjádřit se k masakru v Číně?
10. Jsme schopni vyjádřit vědomí své spoluodpovědnosti za vývoj v rozvojových zemích, které mají obavy z integrace Evropy?

Citováno podle Runcziková, Lenka: Visegrádská skupina, VŠE, Praha 1994, nečíslováno, příloha č. 1

vzájemné podpoře, avšak každá ze zúčastněných delegací vnímala podmínky a podobu společné činnosti odlišně.

Představitelé Československa a Polska se v diskusi zaměřovali především na problémy vytváření nové bezpečnostní struktury na evropském kontinentu. Pro Budapešť byla klíčová spíše problematika národnostních minorit a jejich postavení v sousedních státech, maďarským emisarům se nezamlouvalo ani ekonomické postavení Varšavy, zvláště vysoké zadlužení Polska v zahraničí. Proto také Maďarsko z obavy nad přílišným finančním břemenem, odmítlo polský návrh na vytvoření třístranné ekonomické komise, s odvoláním se na jeho předčasnost. Zároveň se maďarští zástupci obávali zahraniční politiky Polska, na kterou hleděli s velkou nedůvěrou, nechtěli být zavlečeni do řešení sporů mezi Německem a Sovětským svazem. Ani Československo se úplně neoprostilo od počáteční nedůvěry a prozatím odmítlo zrušit vízovou povinnost se svým severním sousedem kvůli obavám z „vykoupení“ oblastí sousedících s Polskem. Maďarská delegace se ani nezúčastnila závěrečné tiskové konference a bratislavskou schůzku se nepodařilo završit ani podpisem připraveného společného prohlášení²¹.

Právě na průběhu tohoto setkání se velmi dobře ukázala hluboká zakořeněnost mnoha vzájemných předsudků, které byly po několik desetiletí vštěpovány do myšlení středoevropských společností, aby se maximálně ztížilo obnovení regionální vzájemnosti a možnosti navázání spolupráce, která byla *Moskvou vnímána jako potenciální hrozba pro její svrchované komunistické panství*. Vzájemné obavy se dařilo mírnit a vyvracet až v průběhu příštích let, čemuž velmi napomohla právě idea Visegrádu.

I přes jistou rozpačitost prvního společného jednání se podařilo položit základní kameny partnerství a systému třístranných setkání na různých úrovních. Začala se vytvářet neformální spolupráce velvyslanců a zástupců tří středoevropských zemí v mezinárodních organizacích, například v Organizaci spojených národů (OSN) či Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE). V průběhu pařížského summitu KBSE došlo k dohodě představitelů tří republik o koordinaci aktivit v politické, ekonomické a humanitární oblasti a o potřebě zdynamizovat středoevropskou spolupráci.

V průběhu roku 1990 docházelo k celé řadě bilaterálních setkávání, která většinou řešila vzájemné kontroverze (např. polské výtky k politice Maďarska, které

²¹ Had, Miloslav: Středoevropská spolupráce. In: Česká republika a její sousedé. Sborník statí, VŠE, Praha 1995, s. 38

odmítalo podpořit vstup Varšavy do Pentagonály). Na třístranné úrovni se konaly konzultace ministrů zahraničí a náměstků ministrů obrany o společném postupu v otázce budoucnosti Varšavské smlouvy a schůzky ministrů hospodářství o řešení členství v Radě vzájemné hospodářské pomoci (RVHP).

Maďarský ministerský předseda József Antall navrhl navázat na bratislavské setkání schůzkou v Budapešti a oficiálně tak učinil během pařížského zasedání KBSE. To už se však dělo ve změněné mezinárodněpolitické situaci.

Vrcholní političtí představitelé zemí ze „středu“ starého kontinentu museli reagovat na počínající krizi a růst napětí v Jugoslávii a v Sovětském svazu. Na počátku roku 1991 došlo k zásahu sovětských speciálních sil OMON v Litvě a Lotyšsku, kde měly zabránit silicím volání po nezávislosti na SSSR. Právě potenciální ohrožení ze severovýchodu a počínající bezpečnostní hrozba i z jihovýchodního směru Evropy zintenzivnila budování užšího partnerství v oblasti mezi těmito dvěma nestabilními prostory.

Zánik blokového uspořádání, plánované rozpuštění Varšavské smlouvy (došlo k němu 1. července 1991 v Praze) a RVHP (zaniklo 25. února 1991 na schůzce v Budapešti) vedlo k bezpečnostnímu vakuu. Existovalo také reálné nebezpečí otevřených konfliktů v blízkém sousedství, což bylo spojeno s obavami z možné importace problémů (migrace, rizika šíření organizovaného zločinu a zbraní hromadného ničení aj.) z rozpadajících se komunistických, multinacionálních impérií. To vedlo vrcholné politiky k prohlubování bezpečnostních vazeb v regionu (ať už urychleným jednáním o visegrádkém společném prohlášení či podpoře polské přihlášky do Pentagonály).

Visegrádkému setkání, které dalo vzniknout visegrádké kooperaci, ještě předcházela schůzka náměstků ministrů zahraničních věcí ve Varšavě 17. října 1990, na níž byla dopracována konečná verze slavnostní deklarace (změny se týkaly hlavně otázky menšin, s jejíž předchozí podobou dlouho nesouhlasilo Maďarsko). V metropoli na řece Visle bylo dohodnuto i ustavení Konzultativní komise náměstků ministrů zahraničí, jako určité formy institucionalizace třístranné spolupráce.

Na seznamovací a neformální schůzku na nejvyšší úrovni v Bratislavě navázalo zasedání v Budapešti a Visegrádu, v rámci něhož se ve dnech 12.-15. února 1991 setkali prezidenti, premiéři a ministři zahraničí tří středoevropských zemí. Oproti bratislavskému jednání zde byla shodnost zájmů zřejmá. Došlo ke koncipování společných cílů a vymezení prostoru pro partnerství. Mezi ně patřila

vzájemná pomoc při demontáži sovětského impéria, kooperace při politické a hospodářské transformaci a začleňování do institucí vyspělého světa²².

Dále zde byla přijata dohoda o rozpuštění vojenských struktur Varšavské smlouvy k 1. dubnu 1991 a vyjádřena společná podpora Polsku v jeho zájmu o vstup do Pentagonály. Společné rokování zakončili státníci přijetím, v novodobé historii „konfliktního pásu“ Evropy poprvé, dvou partnerských dokumentů, tzv. „*Slavnostního prohlášení*“ a „*Deklarace o spolupráci České a Slovenské federativní republiky, Polské republiky a Maďarské republiky na cestě evropské integrace /Declaration on Cooperation between the Czech and Slovak Federál Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration/*“ (viz. příloha č.1 – pozn. autora). Obě slavnostní prohlášení se stala základním kamenem tzv. Visegrádské skupiny, pojmenované podle místa symbolického podpisu, zříceniny hradu nad Dunajem, Visegrádu, kde se v roce 1335 setkali tři středoevropští panovníci.

Podepsáním těchto dokumentů a následným vznikem neformální skupiny byla dána nová kvalita vzájemným sousedským vztahům. „*Delegace se dohodly, že budou vytvořeny pracovní skupiny pro řešení konkrétních otázek, předsedové vlád a prezidenti se budou jednou ročně setkávat, předpokládaly se pravidelné konzultace ministrů zahraničí, obrany a resortů. Velvyslanci tří států po celém světě měli společně působit na vlády, u kterých byli akreditováni, atd.*“²³; vzpomíná přímý účastník jednání, tehdejší federální ministr zahraničních věcí, Jiří Dientsbier.

Slavnostní podpis a společné symbolické vystoupení bylo velmi bedlivě sledováno zahraničím, to si všechny tři zúčastněné strany velmi dobře uvědomovaly. Už před setkáním se snažily rozptýlit obavy z vytváření nového blokového uspořádání, či spolupráce za účelem vystupovat proti některým státům. Prezident V. Havel veřejně vystoupil s ideou, že „*nová bezpečnost ve střední Evropě nemůže být a nebude úzce regionální, nové seskupení nemá být ani novým sanitárním kordonem, či plnit funkci někdejší Malé dohody.*“²⁴ Stejně vyznívala i slova polského ministra zahraničních věcí Krzysztofa Skubiszewského: „*nová regionální spolupráce není namířena proti nikomu, ale naopak zdůrazňuje zájmy tří zemí na sjednocení*

²² Dientsbier, Jiří: VISEGRÁD, Mezinárodní politika, č. 2/1999, s. 4; Dobrovský, Luboš: Počátky československé/české zahraniční politiky, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=15>, s. 2

²³ Dientsbier, Jiří: VISEGRÁD....., s. 4

²⁴ ČTK, 21. 1. 1991

Evropy.“²⁵. Maďarský pohled, reprezentovaný ministerským předsedou Józsefem Antallem, opakovaně poukazoval na neformální charakter skupiny a označoval ji za „politický klub“. Budapešť také neustále zdůrazňovala nevyhraněnost Visegrádu s tím, že není blokem namířeným proti žádnému z velkých sousedů na Východě ani na Západě.

Už na samotném počátku „visegrádského projektu“ odmítlo Československo, Polsko i Maďarsko vytvářet zvláštní, organizačně strukturovaný celek, který by mezinárodní prostředí mohlo vnímat jako určitého nástupce Varšavské smlouvy či RVHP nebo jako plnohodnotnou alternativu členství v euroatlantických strukturách³⁷. Naopak, V-3 měla být jakýmsi novým modelem vztahů ve střední Evropě, nikoliv standardní regionální organizací se stálými orgány. Všechny tři zúčastněné republiky viděly své bezpečnostní a politické zakotvení v rámci celoevropského, později i euroatlantického institucionálního prostoru a ne pouze regionálního systému.

Visegrádská deklarace přímo žádnou institucionalizaci zemí trojky nezakládá. Mechanismu spolupráce jsou v ní věnovány výhradně dva závěrečné řádky, v nichž stojí: *„Spolupráce signatářů bude uskutečňována prostřednictvím setkání a konzultací na různých úrovních a různými formami.“*²⁶.

Nejvyšší představitelé se ve Visegrádu dohodli na následujících formách a úrovních kooperace:

- schůzky prezidentů a ministerských předsedů 1x ročně
- schůzky náměstků ministrů zahraničních věcí 2x ročně
- schůzky expertů v rámci pracovních skupin v konkrétních oblastech, které se budou konat podle potřeby
- vytvoření „fór velvyslanců“ trojky v jednotlivých členských zemích

Z naznačených bodů vidíme, že o určité, byť velmi skromné, institucionalizaci u Visegrádské skupiny mluvit můžeme, záleželo pouze na přístupu členských zemí k využití těchto společně sdílených instrumentů.

²⁵ Prohlášení polského ministra zahraničních věcí Krzysztofa Skubiszewského na schůzce ministrů zahraničních věcí V-3 v Budapešti, ČTK, 21. 1. 1991

³⁷ Brzezinski, Zbigniew: Post-Communist Nationalism, Foreign Affairs, Winter 1989/1990

²⁶ Deklarace o spolupráci České a Slovenské federativní republiky, Polské republiky a Maďarské republiky na cestě evropské integrace /Declaration on Cooperation between the Czech and Slovak Federál Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration/, s.3

Hned v počátcích partnerství docházelo k debatám o budoucí tváři Visegrádu. Polská strana byla pro tvorbu základních struktur, které by usnadňovaly fungování iniciativy a dodávaly by ji nezbytnou vnitřní dynamiku. Varšava navrhovala už v průběhu roku 1990 vytvořit tzv. Výbor náměstků ministrů zahraničí, jež by se staral o smíšené expertní skupiny. V zásadě tuto tezi podporovala i Praha, naproti tomu Budapešť se stavěla ostře proti a od začátku práce na deklaraci zastávala odmítavý postoj k tvorbě jakýkoliv institucí.

Velkou výzvou pro kvalitativní proměnu vzájemných vztahů mezi „zeměmi trojúhelníku“ byla hospodářská dimenze kooperace. Ta se však již od počátku sousedských kontaktů jevila jako značný problém. Už jsem vzpomínal maďarský odstup a despekt k možnosti participovat na užší společné ekonomické činnosti, právě z důvodu obav z ekonomické úrovně svých regionálních partnerů, hlavně pak ze situace v Polsku. Budapešť se díky svému specifickému vývoji, často označovanému jako tzv. „gulášový socialismus“, vnímala jako země s nejlepší středoevropskou výchozí pozicí, a do značné míry, nahlíženo skrze finanční údaje, jí skutečně byla. Ekonomicko-hospodářskou spolupráci odmítalo Maďarsko s vědomím, že by jej brzké otevření se sousedům mohlo výrazně uškodit, proto si udržovalo odmítavý postoj k polské iniciativě a vytvořilo třístrannou komisi pro posuzování možnosti hospodářské spolupráce a doporučilo polské straně vytvořit tento orgán s baltskými státy²⁷.

Jistá odměřenost ale nebyla vlastní pouze maďarskému politickému vedení, československý ministr zahraničí J. Dientsbier v roce 1990 v rozhovoru pro Mezinárodní politiku obhajoval podobný postoj k této záležitosti: *„Patrně by byl náš vstup do integračních procesů západní Evropy jednodušší, kdybychom dokázali integrovat naše hospodářské potřeby a cíle v nějakém menším východoevropském celku, ale zatím tomu brání nestejná úroveň hospodářská i nestejný stupeň v hospodářských reformách v těchto státech. Ale bratislavské rozhovory tří prezidentů v dubnu t.r. potvrdily, že tu je snaha odstranit historické i současné překážky pro užší spolupráci. Důležité je, že tento proces byl zahájen.“*²⁸ Ekonomické vztahy se tedy rozvíjely na bilaterální úrovni. I o třístranných aktivitách se nejprve jednalo bilaterálně, až poté bylo téma přeneseno na meziresortní schůzku všech tří zemí.

²⁷ Viz. Runcziková, Lenka: Visegrádská skupina, VŠE, Praha 1994, s.13

²⁸ Rozhovor federálního ministra zahraničních věcí Jiřího Dientsbiera pro časopis Mezinárodní politika, nulté číslo, roč. 14, 1990, s.15

Nastoupený trend směrem k mnohvrstevné spolupráci potvrdil i summit, konaný v Krakově, ve dnech 5.-6. října 1991, kdy se sešlo nejvyšší politické vedení zemí trojky. Na tomto rokování se visegrádské země už plně přihlásily k západoevropské orientaci a začlenění do Evropského společenství (ES) a Organizace severoatlantické smlouvy (NATO).

Oprávněnost zvolené zahraničněpolitické orientace potvrzoval srpnový puč konzervativních komunistických sil v SSSR, začátek dezintegrace „sovětského impéria“, a i „výbušné jaro“ jugoslávských národů. Schůzka v Krakově byla celkově velmi věcná, řešila se zde otázka a vhodný poměr k Hexagonále, v níž byl spatřován praktický význam a přínos kooperace, hlavně v sektorech dopravy, energetiky a telekomunikací. Byl řešen i postoj k Sovětskému svazu a projednávány možnosti využití triangulárních operací, jejichž realizace však neprobíhala dostatečně rychle, ani v původně navržené šíři.

Právě triangulární operace měly alespoň z části kompenzovat propad obchodu se Sovětským svazem a tím podpořit proces transformace v SSSR i ve střední Evropě a napomoci rozvoji hospodářských vztahů se Západem. S ideou triangulárních operací přišel československý ministr zahraničí J. Dientsbier. Svě představy veřejně prezentoval dne 16. května 1990, během své přednášky na Harvardské univerzitě v Bostonu. Podstatou návrhu byl úvěr, který by západní země poskytly Sovětskému svazu. Pomocí půjčky by Moskva platila za dodávky zboží, především z Československa, Polska a Maďarska. Zisk z transakcí by podniky v těchto zemích musely reinvestovat do restrukturalizace vlastní ekonomiky a dovážely by za ně také západní technologie a zařízení. Tato iniciativa vstoupila ve známost pod přívlastkem Dientsbierův plán. Díky nevyzpytatelnému vývoji v sovětském impériu a tradičnímu, stále ještě přežívajícímu blokovému uvažování na Západě, navrhovaný projekt nikdy nevstoupil v plném rozsahu v činnost.

Kooperace v rámci Visegrádu získala na krakovském jednání hned několik nových rovin partnerství. Jednoznačnou prioritou pro všechny tři země zůstávala otázka dopracování a podpisu asociačních dohod s ES. Vedle již na slavnostním setkání ve Visegrádu deklarovaném podílu na procesu integrace do ES si V-3 vytyčila za neméně významný cíl také navázání úzkých vztahů se členskými zeměmi NATO a v konečném důsledku i vstup do NATO. V plnoprávném členství v Organizaci severoatlantické smlouvy byl spatřován v tomto regionu tak nedostatkový bezpečnostní rozměr. Státy Visegrádu se obávaly vzniklého bezpečnostního vakua a

jaderného problému v postsovětském regionu a jejich obavy umocňoval i dlouhodobý vývoj v severovýchodní a jihovýchodní Evropě.

V návaznosti na deklarovaný cíl podepsat asociační dohody s ES bylo třeba vyřešit otázku vytvoření zóny volného obchodu mezi „trojkou“. Tomuto řešení napomáhala i malá ochota zemí ES vpustit postkomunistické republiky na společný trh (v této obraně byla zvláště vehementní Francie, která se snažila omezit či přímo zakázat dovoz masa na trhy ES), visegrádské země byly tedy nuceny reagovat na tento západní izolacionismus zvýšenou společnou kooperací v hospodářské oblasti.

Tři středoevropské státy si velmi dobře uvědomovaly potřebu odlišit se od ostatních, spíše znepokojení vyvolávajících postkomunistických oblastí, a proto také společnou činností a uzavíráním smluv o přátelství a sousedské spolupráci (na krakovském fóru byly podepsány nové bilaterální smlouvy mezi Československem a Polskem a mezi Polskem a Maďarskem) zcela vědomě demonstrovaly schopnost „evropského chování“ ve střední Evropě a nutno dodat, že cizina si toho všímala.

Po schůzce v Krakově, jež konkretizovala vzájemnost, se začala postupně rozvíjet spolupráce ve všech oblastech zmíněných v deklaracích i na úrovni resortů. Oproti očekávání bylo dosaženo poměrně málo konkrétních výsledků a problémy – například příhraniční spolupráce se spíše řešily na bilaterální úrovni. Z jednotlivých členských resortů byly nejaktivnější ministerstva vnitra a obrany. Již v březnu 1991 byly uzavřeny všechny tři bilaterální vojenské smlouvy. Generální štáby uzavřely mezi sebou dohody v oblasti dopravy, dohody o zvýšení spolupráce mezi armádami a koordinaci vzdušného prostoru. Ministerstva obrany navázala podobné styky se svými protějšky i v jiných státech, zejména pak v členských zemích Hexagonály.

Z Polska opět vzešel integrační návrh, tentokrát zaměřený na společné sjednocení práva s právním systémem Evropského společenství. Polská republika navrhovala založit Konzultativní právní výbor. Tato myšlenka však byla hned v zárodku odsouzena k nezdaru, mimo jiné i z toho důvodu, že polský návrh počítal i se zapojením Ukrajiny, což zbývající dva středoevropští partneři důrazně odmítali.

Jediným sektorem, v němž bylo vidět hmatatelné výsledky a reálný pokrok, byla kooperace v politické oblasti. Ministři zahraničních věcí svá stanoviska pravidelně konzultovali v průběhu zasedání mezinárodních multilaterálních organizací. Ve společných prohlášeních se vyjadřovali k významným celosvětovým událostem a k výsledkům jednání ES resp. EU. Také velvyslanci těchto států v evropských a světových metropolích svůj postup vzájemně sjednocovali.

Velkorysost předsevzetí, dynamický start a praktické provádění společných

vizí začalo přinášet své plody a mezinárodní uznání²⁹. Došlo ke společnému vystoupení před reprezentanty vlády USA a zástupci Evropských společenství. Započala užší spolupráce s Beneluxem, ve věci přístupového jednání do ES resp. EU.

To vše mělo přesvědčit evropské politiky o schopnosti V-3 spolupracovat v budoucnu i v rámci evropských společenství. Země trojky si v Bruselu doslova „podávaly dveře“, vedly mezi sebou intenzivní konzultace a tím se jim dařilo zlepšovat svou pozici slabší strany při vyjednávání. Jejich společné úsilí bylo korunováno uzavřením a podepsáním Evropských dohod 16. prosince 1991.

V souvislosti s prohlubováním a posilováním jednotlivých tržních ekonomik rostla potřeba zintenzivnit vzájemnou ekonomickou spolupráci. Za tím účelem se v dubnu 1992 setkali na budapeštské schůzce ministři Polska, Maďarska a ČSFR, odpovědní ve svých vládách za hospodářskou oblast. Dohodli se na vytvoření Výboru pro spolupráci ve střední Evropě. Cílem tohoto grémia měla být postupná liberalizace vzájemného obchodního styku a významné ulehčené přípravám vstupu do ES/EU. Program právě vzniklého Výboru zhodnotil za československou stranu ministr V. Dlouhý takto: „*Úkolem Výboru není budování nějakého administrativního aparátu... Vytvořili jsme ho proto, aby vzniklo určité fórum pro pravidelné konzultace o vnější ekonomické politice tří zainteresovaných států, kde máme v mnoha oblastech společné zájmy...*“.³⁰ Konečnou snahou této instituce mělo být podepsání dohody o zóně volného obchodu.

Středoevropskou dohodu o volném obchodu (CEFTA) se po poměrně složitém vyjednávání podařilo uzavřít v Krakově 21. prosince 1992, ne však mezi třemi, ale po rozdělení ČSFR mezi čtyřmi středoevropskými státy – Českou republikou, Slovenskou republikou, Polskou republikou a Maďarskou republikou. Samotnému sdružení CEFTA se budu více věnovat v rámci kapitoly VI. Instituce Visegrádu.

První fázi „projektu Visegrád“ uzavřela pražská schůzka 6. května 1992, která se zároveň na několik dalších let stala posledním visegrádským summitem na nejvyšší

²⁹ Srovnej: Góralczyk, Bogdan: Visegrádska spolupráca – genéza, skúsenosti, perspektívy, Mezinárodní politika 1999, č. 9, s. 39. ; Dientsbier, Jiří: VISEGRÁD, Mezinárodní politika 1999, č. 2, s. 6.

³⁰ kol. autorů: Česká republika a region střední Evropy, in: kol. autorů: Česká zahraniční politika, Úvahy o prioritách, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1997, s. 114

úrovni. Na setkání v Praze byla visegrádská spolupráce prohlášena za nový model středoevropských vztahů a současně za jejich stabilizační faktor³¹.

Pokud chceme zhodnotit období let 1990-1992, spojené s obnovováním již téměř zapomenuté nezávislé zahraniční politiky optikou visegrádské spolupráce, můžeme dojít hned k několika závěrům. Poprvé v historii spojily Praha, Varšava a Budapešť své síly ke společné aktivitě nejen v opozici, ale zároveň za účelem vybudování něčeho nového, k čemu budou mít všechny tři republiky pozitivní vztah.

V-3 byla především prostorem pro konzultaci nejrůznějších otázek a problémů, společných třem středoevropským zemím a koordinaci jejich významných zahraničněpolitických aktivit. Vůči svým východním sousedům Visegrád působil jako příklad toho, že i takto náročný proces, jakým je transformace z centrálně řízeného hospodářství a nesvobodné společnosti v tržní ekonomiku, vyznávající pluralitu, je zvládnutelný. Byl pro ně důkazem, že lze překonat antagonismy z minulosti a partiální zájmy, a že je vhodné, či přímo žádoucí principiálně nerušit všechny dosavadní vazby, které mezi sebou socialistické země měly.

Mnohokrát byla visegrádské skupině vytýkána nadměrná deklarativnost a následná nízká efektivita, nelze však pominout význam samotné možnosti dialogu a předávání zkušeností s blízkými sousedy na širším, než jen bilaterálním základě. Z četných vzájemných rozhovorů se navíc začaly postupně rýsovat oblasti praktické spolupráce a země visegrádského trojúhelníku dosáhly sjednoceným postupem nesporných úspěchů v řešení zcela konkrétních a počátkem 90. let nesmírně důležitých otázek. Jednotný postoj posílil jejich pozici při jednání s rozpadajícím se Sovětským svazem o rozpuštění Varšavské smlouvy a RVHP, o odchodu sovětských vojsk z území těchto států či o nových bilaterálních smlouvách. Velký význam mělo společné vystupování zemí Visegrádské skupiny také pro jednání se Západem. Západní blok států, zaskočený rozpadem sovětského tábora, nebyl připraven na jednání s celou řadou nových partnerů, z jeho pohledu téměř neznámého a potenciálně nestabilního prostoru střední a východní Evropy. Tím, že země „evropského středu“ prokázaly snahu dohodnout se na partnerství, odlišily se státy Visegrádské trojky v očích Západu od neklidného východu a jihovýchodu evropského kontinentu jako určitý stabilní prvek. Visegrád se postupně stal symbolem stabilizace

³¹ Deszczyński, Przemysław, Szczepaniak, Marian: Grupa Wyszehradzka. Współpraca polityczna i gospodarcza, wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1995, s. 12-14

středoevropského prostoru a země, které ho tvořily byly mnohdy vnímány jako jeden politický celek³².

Určité problémy prvního „zakladatelského“ období se pojily s naplňováním ekonomického partnerství, což souviselo do značné míry i s rozdílným průběhem transformace v jednotlivých zemích. Snížená ochota prohlubovat deklarovanou politickou iniciativu mnohdy souvisela se soustředěním vrcholných politických představitelů jednotlivých států na vlastní vnitřní transformaci a modernizaci.

Celkově vzato, v porovnání s náročností a dlouhodobou povahou cílů, jež si země trojky předsevzaly, představovaly necelé dva roky fungování Visegrádské skupiny období velice krátké. Vzájemná spolupráce se i přesto vyvíjela relativně slibně, získávala konkrétní podobu a nejednou se prakticky osvědčila. Od zakladatelského Visegrádského summitu se postupně ustavovala struktura kooperace a harmonogram setkání představitelů tří zemí na všech úrovních. Po roce 1992 byla však činnost Visegrádu fakticky zmrazena a tato forma regionálního partnerství tak nedostala příležitost se dále rozvíjet a potvrdit tak svou výhodnost a účelnost.

³² Srovnej např. s vyjádřením československého prezidenta V. Havla: „*Západ má tendenci nás vnímat jako jeden celek.*“ – in: Dientsbier, Jiří: VISEGRÁD, Mezinárodní politika 1999, č. 2, s. 4, či Holub, Tomáš: Bez Polska se do EU pravděpodobně nedostaneme, Mezinárodní politika, č. 5/2001, s. 32, nebo Dientsbier, Jiří: Od snění k realitě – vzpomínky z let 1989 – 1999, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 360; Kwaśniewski, Aleksander: Projev prezidenta Polské republiky, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=clanek&IDc=115>, s. 1

V. ÚTLUM KOOPERACE

I přesto, že se nová československá resp. česká vláda, vzešlá z voleb v roce 1992, přihlásila k dosavadní zahraničněpolitické orientaci republiky a tím i ke spolupráci ve středoevropské oblasti (ta byla deklarována jako jedna z priorit československé resp. české zahraniční politiky v *Programovém prohlášení vlády ČSFR*³³ resp. *ČR*³⁴), došlo k faktické redukci multilaterálních kontaktů na minimum. Veškeré jednání v regionu se v budoucnu dělo výhradně na bilaterální úrovni, jedinou výjimku tvořila ekonomická kooperace na bázi Středoevropské dohody o volném obchodu (CEFTA) a průběžné konzultace v oblasti bezpečnostní a obranné politiky³⁵.

Po zhodnocení komplikované mezinárodní situace, která spíše preferovala individuální prosazování vlastních zájmů, z dosavadní podoby a nedostatků visegrádského partnerství bylo vyvozeno, že visegrádská spolupráce spíše svazuje ruce úspěšné České republice na cestě do Evropské unie. Česká zahraniční politika začala zdůrazňovat moment rychlosti integrace do EU a NATO bez ohledu na Varšavu a Budapešť. Česká vláda, reprezentovaná Václavem Klausem, se orientovala především na hledisko národních zájmů, bezpečnostní záruky a ekonomickou efektivitu. Ve svém projevu o zahraničněpolitické doktríně vlády České republiky vytkl ministr zahraničí Josef Zieleniec visegrádské iniciativě jistou „*hypertrofii dalekosáhlých politických prohlášení a malé praktické výsledky*“³⁶. Ústup od Visegrádu byl prezentován jako úspěch a zároveň únik z destabilizovaného Balkánu³⁷. V proslulém rozhovoru pro Le Figaro český ministerský předseda V. Klaus dokonce poznamenal: „*Visegrád se nás netýká. Šlo o proces, který zcela uměle vyvolaly západní země*“³⁸. Ve své kritice předchozí středoevropské politiky předseda

³³ Viz. Československá zahraniční politika, Dokumenty 7/1992, FMZV, červenec 1992, Praha, s. 540-553

³⁴ Viz. tamtéž, s. 594-632

³⁵ Viz. Novotný, Jiří: Spolupráce visegrádských zemí ve vojenské oblasti, in: Česká republika v NATO, sborník, Praha 1999, s. 23-28

³⁶ Ke koncepci zahraniční politiky České republiky. Vystoupení ministra zahraničních věcí Josefa Zieniece na 8. Schůzi PS PČR, Mezinárodní vztahy, roč. 28, č.2/1993, s.98

³⁷ Český ministr zahraničních věcí J. Zieleniec na 8. plenární schůzi PS PČR řekl : „...ČR (se) oddělila od té části podunajského prostoru, která bezprostředně sousedí s nestabilními pásmy východní a jihovýchodní Evropy.“ – in: Ort, Alexandr: Pět let české zahraniční politiky, Mezinárodní politika, č. 3/1998, s. 30

³⁸ Rudé právo, roč. 3, č. 7, 9. 1. 1993, s.8

první české vlády neustával a jeho až alergické reakce vůči pojmu „Visegrád“ se staly pověstnými (viz. např. článek v *Lidových novinách* ze září 1995, kde publikoval souhrn důvodů proč jednoznačně Visegrád odmítá). Trojka byla několikrát označena za „disidentský experiment“³⁹, který pouze stahoval ČR do pásma nestability.

Kritika Visegrádského trojúhelníku mnohdy probíhala pod vlivem obav řady tehdejších českých politiků z toho, že by mohl být chápán jako alternativa evropanství³⁹ a nutno dodat, že státníci evropských společenství svými postoji mnohdy tomuto přesvědčení napomáhali. Václav Klaus v interview pro polský deník *Rzeczpospolita* konstatoval: „Regionální integraci máme za sebou a nedej bože, abychom se do ní vraceli. Musíme se integrovat s Evropou. Žádné budování „malé visegrádské Evropy“ nemůžeme zvažovat. Osobně věřím, že v celé Evropě zvítězí liberální idea porážející všechny intervenčně socialistické pokusy.“⁴⁰. Český ministerský předseda i ministr zahraničních věcí při každé příležitosti připomínali, že nemají žádné námitky proti spolupráci se sousedními zeměmi, ale že jsou důsledně proti její institucionalizaci, i přesto, že institucionalizaci žádný ze států tehdy nepožadoval.

Za opuštění idejí visegrádské vzájemnosti nebylo zodpovědné pouze české vrcholné politické vedení, ale podobné úvahy vedli i mnozí politici maďarští⁴¹, kteří začali uplatňovat větší pragmatismus v této oblasti, soustřeďovali se spíše na kooperaci v rámci organizace CEFTA a soustředili se na pěstování dobrých bilaterálních vztahů s Polskem. Útlum partnerství umocnilo i dělení ČSFR a zdoluhavé řešení federálního dědictví, kdy se obě nové republiky snažily získat co možná nejvýhodnější startovní podmínky.

V důsledku nastalé geopolitické proměny v oblasti se v nové intenzitě obnovil slovensko-maďarský spor o postavení minorit, otázka státních hranic a vodního díla

³⁹ Drulák, Petr: Deset let československé a české zahraniční politiky jako (re)produkce politické identity – in: Společnost v přerodu – Češi ve 20. století, Masarykův ústav AV ČR, Praha 2000, s. 309–310; Novák, Tamás: Možnosti visegrádské spolupráce v EU, <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=723>, 10. 11. 2003, s. 1; Brusis, Martin: Co čeká Visegrád v rozšířené Evropské unii?, <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=665>, 18. 4. 2003, s. 1; Abrahám, Samuel: V4 po rozšíření EÚ: expanduje, alebo expiruje?, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=6>, s. 1

⁴⁰ Česká zahraniční politika-Dokumenty č. 1., Praha: MZV, 1993, s. 63

⁴¹ V rozhovoru pro polský deník *Rzeczpospolita* 20. 7. 1992. Cit. dle: Československá zahraniční politika, Data 7/1992, FMZV, Praha, s. 473; Halász, Ivan: Maďarská republika a myšlienka vyšehradskej spolupráce na začiatku 21. storočia, *Medzinárodné otázky*, roč. 14, č. 4/2005, s. 14

⁴² Szlajfer, Henryk: Visegrádská Trojka předurčena k zániku? (diskusní polský pokus o diagnózu), *Mezinárodní politika*, roč. 16, č. 10/1992, s. 11

Gabčíkovo-Nagymaros. Budapešť, místo snahy konsolidovat situaci, spíše sousedský spor eskalovala a tím jen umocnila zahraničněpolitickou nevyzpytatelnost Bratislavy. Pozornost Prahy naopak upoutala oživená debata okolo dekretů prezidenta Československé republiky Edvarda Beneše. K tomu všemu je nutné ještě přičíst slábnoucí podporu a vstřícnost ES/EU k regionálním aktivitám⁴², soustředění „evropské dvanáctky“ na řešení vlastních institucionálních problémů okolo Maastrichtu a v neposlední řadě také otevřené propuknutí krvavého konfliktu mezi „jugoslávskými národy“⁴³. Vše nakonec působilo na dříve nadějně rozvíjení vzájemné spolupráce spíše neblaze a navíc došlo k posílení všech odpůrců multilaterální diplomacie ve středu Evropy.

Česká vláda viděla řešení v pěstování „politiky české výjimečnosti“ a propagování úspěšnosti české podoby transformace. „Český tygr“ se do budoucna nemá ohlížet po svých zaostávajících sousedech⁴⁴. Na první místo se dostávaly ekonomické pohnutky, až za nimi stály vize politické. Sám ministerský předseda V. Klaus praktikovanou českou diplomaci v regionu charakterizoval následovně: *„důraz na bilaterální spolupráci se všemi sousedy, sdružování a kooperace pouze na základě existujících zájmů, primát ekonomiky a obchodu při vytváření trvalých spojení, a tudíž primát CEFTA ve středoevropské politice, a nakonec odpor k jakékoliv byrokratizaci a „umělým pokusům konstruovat stále nová a nová mezinárodní uskupení.“*⁴⁵. I v rovině, kde Visegrádská trojka dosáhla hmatatelných výsledků, tedy v oblasti společného jednání s orgány ES, zvolila každá ze středoevropských zemí vlastní cestu. A tak místo společného vyjednávání a podpisu Evropských dohod přihlášku k členství podávaly vlády V-4 samostatně a ve značném časovém rozmezí. Brusel však této individualizaci v přístupovém jednání značně napomáhal. I přesto, že EU považovala dosavadní visegrádskou součinnost za

⁴² Srovnej. viz.: Royen, Christoph: Srůstání Evropy. Německý pohled na rozšiřování EU a NATO, Mezinárodní politika, roč. 18, č. 4/1994, s.14, či Szlajfer, Henryk: Visegrádská Trojka předurčena k zániku? (diskusní polský pokus o diagnózu), Mezinárodní politika, roč. 16, č. 10/1992, s. 11

⁴³ Srovnej: Ort, Alexandr: Česká diplomacie na přelomu století, Mezinárodní politika, č. 12/2000, s. 8, Kotyk, Václav: Stručná bilance vývoje české zahraniční politiky, Mezinárodní vztahy, č. 1/2000, s. 49–50; Dientsbier, Jiří: VISEGRÁD, Mezinárodní politika, č. 2/1999, s. 6

⁴⁴ Srovnej: Husák, Petr: Budování kapitalismu v Čechách-rozhovory s Tomášem Ježkem, Volvox Globator, Praha 1997, s. 262–263; Palata, Luboš: VISEGRÁD ? CEFTA ? STŘEDOEVRÓPSKÉ SPOLEČENSTVÍ ?, Mezinárodní politika, č. 2/1999, s. 8; Zavadil, Petr: Mocenská rovnováha v EU a Visegrád, Mezinárodní politika, č. 2/1999, s. 10; Dobrovský, Luboš; Kubičko, Radko: Duch české zahraniční politiky, Přítomnost-podzim 2001, s. 8; Valenta, Jaroslav: Stredoeurópska identita a jej budúcnosť, Slovo, č. 33/1999, s. 3

⁴⁵ Klaus, Václav: Jak je to s visegrádskou spoluprácí?, Lidové noviny, 12. 8. 1995

úspěch a pokrok na „cestě do Evropy“, Unie s těmito státy nejednala jako s regionálním uskupením. První obchodní dohody, dohody o přidružení a vyjednávání o vstupu byly charakteristické čisté bilaterálním přístupem. To v podstatě bránilo rozvinutí regionální spolupráce a vedlo k „přístupovému soutěžení“³⁸.

Ochlazení sousedských vztahů přešlo až v otevřený diplomatický spor, související s příjezdem amerického prezidenta B. Clintona do Prahy v lednu 1994. Ten přijel do české metropole představit visegrádkým zemím projekt *Partnerství pro mír* a v rámci jednání vyjádřil regionální spolupráci uvnitř Visegrádu podporu. Česká strana však odmítla společný přístup k nabídnutému programu a trvala na separátních bilaterálních jednáních se zástupci USA⁴⁶. Tento individualistický postoj vyvolal značné rozladění zbytku uskupení. Nemile překvapený polský prezident L. Wałęsa dokonce veřejně prohlásil, že se Visegrád může obejít klidně bez „čtvrtého“ (čímž mínil ČR), pokud nemá zájem na spolupráci. Varšava a Budapešť pak záhy zveřejnily úmysl vzájemně koordinovat vstup do EU⁴⁷.

Postoj k visegrádké vzájemnosti rozděloval nejen partnerské země, ale i české vrcholné představitele, do jejichž kompetence formulování zahraniční politiky spadalo. Ideu širší spolupráce v regionu nadále zastával prezident V. Havel, který v tomto duchu uspořádal v dubnu 1994 setkání prezidentů sedmi středoevropských zemí v Litomyšli. Česká exekutiva v čele s V. Klausem tuto událost však demonstrativně ignorovala⁴⁸.

I přes veřejně prezentovaný despekt k multilaterální diplomacii v regionální oblasti Praha občas využívala pozitivního renomé Visegrádu, např. při pořádání společných prezentací v Německu či v zemích Beneluxu, kdy byly prezentace konány všemi zúčastněnými stranami. Avšak jednalo se pouze o dílčí aktivity, jejichž četnost rychle klesala.

Pro celistvější pochopení tohoto období faktického ustrnutí visegrádké iniciativy, za značného přičinění české strany, si musíme ozřejmit ještě několik relevantních momentů, které měly na učiněná rozhodnutí české vlády významný vliv.

³⁸ Srovnej: Brusis, Martin: Co čeká Visegrád v rozšířené Evropské unii?, <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=665>, 18. 4. 2003, s. 2

⁴⁶ Rhodes, Michael: Post-Visegrad Cooperation in East Central Europe, *East European Quarterly*, Boulder, Spring 1999, s. 52-53

⁴⁷ Wolf, Karel: Walesa se nevzdává myšlenky stmelit Visegrád, *Mladá fronta Dnes*, 26. 1. 1994

⁴⁸ Viz. Ort, Alexandr: Češi ve středu Evropy. In: *Česká republika a její sousedé*, Sborník statí, VŠE, Praha 1995, s. 31

Vyvstal zde problém rozluky československého federálního celku na dvě nové, suverénní republiky. Každá z těchto „dědiček federace“ stála před výzvou nalézt vhodnou zahraničněpolitickou orientaci pro svůj další vývoj. Praha měla v tomto ohledu přece jen lepší výchozí pozici - mohla využít poměrně velkého množství předchozí diplomacií vyškolených pracovníků. V Bratislavě však vyjasňování budoucí politiky vůči zahraničí trvalo mnohem déle a diskuse mezi zastánci západní orientace a stoupenci neutrality se začala mísit i se spory o charakter slovenského politického života. Nevyzpytatelnost bratislavské zahraniční politiky a příklon vrcholného politického vedení k autoritativním způsobům vlády - to vše činilo ze Slovenska těžko předvídatelného hráče s problematickým image a politickým zázemím. O to větší dopad měl slovenský výpadek ze společné kooperace. Slovenská republika fungovala totiž jako přirozená a strategická spojnice mezi Prahou a Budapeští či Varšavou a Budapeští.

Praha se do velké míry obávala ztotožňování s problematickým východním sousedem, spojovaným s Mečiárovým autoritativním vládnutím a nehodlala řešit ani postavení maďarské menšiny na Slovensku či kauzu vodní přehrady Gabčíkovo-Nagyamaros. Viděla potenciální hrozbu v tom, že politické nedostatky na Slovensku mohou zablokovat vstup do EU a NATO všem členům visegrádské skupiny. Tomu chtěla jednoznačně předejít i tím, že zvolí zřetelný distanc od společného postupu a vsadí na vlastní, samostatnou cestu. Česko-polský vztah naopak kalila Prahou pociťovaná obava, pramenící z pocitu, že se Varšava neustále snaží opanovat prostor visegrádské spolupráce, vystupovat jeho jménem a tím dosáhnout dominance ve střední Evropě³⁹. Česká strana se také navíc odmítala účastnit polské „východní politiky“ a řešit vzájemný poměr s Ruskem. Raději vyhledávala možnosti společného postupu v ekonomice, kde byla jednou z nejaktivnějších sil v oblasti.

Obdobnou strategii vyznávala i Budapešť⁴⁹, s tím rozdílem, že se tak hlučně nerozcházela s předchozí politikou a nadále využívala velmi obratně obou rovin vyjednávání - bilaterální i multilaterální k prosazování svých státních zájmů.

První vážné trhliny do politiky „české výjimečnosti“ a prezentace ČR jako favorita Západu vnesly začínající ekonomicko-spoolečenské obtíže. To vše ještě

³⁹ Viz. Dobrovský, Luboš: Počátky československé/české zahraniční politiky, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=15>, s. 7

⁴⁹ Srovnej.: Vykoukal, Jiří a kol.: VISEGRÁD – možnosti a meze středoevropské spolupráce, Dokořán, Praha 2003, s. 225, či Szlajfer, Henryk: Visegrádská Trojka předurčena k zániku? (diskusní polský pokus o diagnózu), Mezinárodní politika, č. 10/1992; Halász, Ivan: Maďarská republika a myšlienka vyšehradské spolupráce na začiatku 21. storočia, Medzinárodné otázky, roč. 14, č. 4/2005, s. 14

doprovázeno prvním pokáráním od představitelů Evropské unie za přemíru individualismu, uplatňovaného v regionálních vztazích. Tuto proměnu můžeme časově zařadit na začátek roku 1996. Mnohem zásadnějším impulsem, jež donutil i české vrcholné politiky částečně přehodnotit doposud udržovaný trend okázalé samostatné diplomacie, bylo zaostávání v jednání o vstupu do NATO. Zde se totiž mnohem ostřeji, než v případě vyjednávání s orgány EU ukázala rozhodující role Polska. Právě Polsko, s územím větším než je rozloha všech tří dalších zemí dohromady a s téměř 40 miliony obyvatel, ležící ve velmi senzitivní oblasti mezi Německem a Ruskem, dokázalo svoji polohu, zpočátku vnímanou jako handicap a ohrožení, převést v pozitivum a svoji přednost. Díky jednoznačné podpoře vstupu do NATO, aktivní diplomacii a regionální iniciativě se stalo jednoznačným favoritem pro kandidaturu na členství v Alianci.

Pod vlivem těchto skutečností nemohla Česká republika nadále podceňovat význam vztahů s Polskem ani s dalšími středoevropskými sousedy. Zástupci NATO, USA a EU dávali neustále najevo, že považují spolupráci ve „středu“ starého kontinentu za důležitou pro přípravu na budoucí členství a kooperaci v rámci NATO a EU. Praha začala znovu zintenzivňovat především česko-polskou iniciativu, hlavně ve vojenské a bezpečnostní oblasti. Obnovila i komunikaci s Budapeští, i když v tomto směru došlo k výraznějšímu posunu až po konání Madridského summitu, kde již bylo zřejmé, že ČR, Polsko a Maďarsko budou jako první přizváni do NATO. Tato situace kladla před vlády těchto zemí nové nároky a výzvy, ať už v podobě nezbytné intenzivní součinnosti, tak i ve vztahu k nejbližšímu partnerovi v oblasti do NATO nepřizvanému Slovensku. To se dostávalo do stále větší mezinárodní izolace.

K mnohem razantnějšímu přehodnocení tehdejší české zahraniční politiky, uplatňované v „rodné“ oblasti, dospěla už ale jiná politická reprezentace. Dlouhodobě napjatá domácí politická situace a neklid mezi koaličními vládními stranami přerostl na sklonku roku 1997 v krizi, která vyvrcholila pádem koaliční vlády, vedené premiérem Klausem. Na její místo nastoupila exekutiva prozatímní, úřednická, v čele s Josefem Tošovským. Uvolněného místa ve vedení Černínského paláce se ujal dlouholetý diplomat a v minulosti pravá ruka federálního ministra zahraničních věcí Dientsbiera, Jaroslav Šedivý.

Přehodnocení dosavadního kurzu ohlásil prezident Havel ve svém prosincovém projevu v Rudolfinu před členy českého zákonodárského sboru, kde mimo jiné řekl: *„chovali jsme se jako premianti....rozbili jsme například úzkou politickou spolupráci s našimi nejbližšími sousedy – mám na mysli to, co se nazývalo*

*Visegrád, protože jsme se cítili lepší než oni. Dnes, kdy jsme společně vyzváni k tomu, abychom přistoupili k integračním evropským seskupením, a kdy jsou naopak oni v lecčems dál než my, musíme tuto spolupráci horko těžko obnovovat.*⁵⁰

Pokles mezinárodního renomé přiváděl některé politiky z řad ODS ještě před pádem koaliční klausovy vlády znovu k úvahám o oživení „ducha Visegrádu“,⁵¹ avšak dynamizaci spolupráce započal až ministr překlenovací vlády, zodpovědný za resort zahraničních věcí, Jaroslav Šedivý.

Pokud bychom chtěli bilancovat i v závěru této kapitoly, zaměřené na etapu opuštění multilaterální diplomacie ve vztazích v sousedství, dojdeme k několika zjištěním. V době existence tématického vakua a nevyzpytatelnosti ze strany Evropské unie se Visegrád ukázal jako zátěž, hraničící až s podstatou bytí tohoto středoevropského spolku. Starý účel - zajištění bezpečnosti po rozpuštění Varšavské smlouvy a konsolidace ekonomik po zániku RVHP odezněl a nový cíl v podobě vstupu do NATO a EU se s ohledem na západní reakce rozplýval v dále⁵².

Další značnou obtíží, zvláště pro Prahu, byla absence koncepce a citlivého sledování „východní“ politiky, především pohnutek a z nich pramenících zájmů Varšavy a Bratislavy. Docházelo tak ke zbytečnému nepochopení a nedůvěře, ať už v opominutí specifického postavení Varšavy mezi „velkými“ sousedy, Německem a Ruskem, kdy se v reakci na tyto geopolitické podmínky Polsko silně ztotožnilo s ideou Visegrádu, protože právě ona mu dávala větší váhu a zvyšovala jeho atraktivitu navenek. Proto v podstatě pouze Polsko vytrvalo na pozicích⁵³, vytvořených deklaracemi v prvních dvou letech existence skupiny. Je pravda, že i Varšava často postupovala nešťastně, když ignorovala zvýšenou citlivost svých sousedů na omezování teprve nedávno a těžce získané nezávislosti. Mnohdy zbytečně vystupovala za celou skupinu a snažila se udržovat jednotu i za cenu jítření „ran“. Svoji schopností a veřejně prezentovanou ochotou ke spolupráci si umně posilovala vlastní mezinárodní pozici a pozitivní obraz u zahraničních partnerů.

⁵⁰ Havel, Václav: Chybí nám bohatě rozvrstvená občanská společnost. Z projevu prezidenta republiky Václava Havla k senátorům a poslancům Parlamentu ČR, Lidové noviny, 10. 12. 1997

⁵¹ Srovnej. Ort, Alexandr: Pět let české zahraniční politiky, Mezinárodní politika, č. 3/1998, s. 31–32

⁵² Srovnej. Vykoukal, Jiří a kol.: VISEGRÁD – možnosti a meze středoevropské spolupráce, Dokořán, Praha 2003, s. 224

⁵³ Srovnej. Dientsbier, Jiří: Od snění k realitě – vzpomínky z let 1989-1999, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 360

Podobný problém, vycházející z ukvapenosti závěrů, nastával ve vytváření novodobého poměru mezi ČR a SR - dříve federálními entitami a nyní suverénními republikami. Deklarovaná nadstandartnost vzájemných vztahů nástupců československé federace zůstala pouze na papíře (nejen vinou české vlády). I přes často poskytovanou verbální podporu, jež si navzájem vyjadřovali „otcové zakladatelé“ mladých republik, Václav Klaus a Vladimír Mečiar, se oboustranné vztahy spíše rozcházely. Nedošlo k setkávání vrcholných představitelů, ani jiných zástupců z nižších úrovní, nedošlo k realizaci již dohodnutých záležitostí, natož aby se partnerství dále prohlubovalo. Naopak v důsledku rozdílných momentů ve vnitropolitickém vývoji obou zemí vzájemná komunikace stále více vážla a mnohdy byla vzácnější než komunikace s dalšími státy visegrádského seskupení⁵⁴. Praha se ani nesnažila pomáhat Bratislavě v dialogu se Západem, ani se nepokoušela být nápomocná v odstraňování negativního obrazu Slovenské republiky za jejími hranicemi, což se v porovnání s iniciativou Vídně,⁵⁵ později i Budapešti⁴⁰ ukazuje jako paradoxní. Vídeň neustále trvala na nezbytnosti udržování komunikace mezi Brusel a Bratislavou a jednoznačně vystupovala proti ostrakizaci Slovenska. Česká politická reprezentace ani nevyužila svého postavení v rámci Visegrádské čtyřky, aby přispěla ke zmírnění sporu kvůli řešení menšinové otázky na Slovensku. Přitom se nabízela jedinečná příležitost využít členství obou stran v této neformální sub-regionální organizaci a konflikt kultivovaně a v rámci seskupení vyřešit. To by jen posílilo pozitivní obsah a kladné vnímání této skupiny mezinárodními partnery.

Právě akceptování mezinárodní izolace Slovenska a jeho následné vytracení se z Visegrádské čtyřky, jen uvolnilo prostor odpůrcům multilaterality v sousedských vztazích. Došlo k vymizení pestrosti koncepcí a návrhů na kultivaci „centrální“ oblasti Evropy a přetnutí geografické celistvosti „středu Evropy“. Ukázala se tak rozhodující role Slovenska v rámci Visegrádu, což se později, v čase jeho revitalizace potvrdí.

Hlavním problémem bylo podceňování významného postavení Polské republiky, vyplývající z její velikosti a zahraničně-politické aktivity polské politické elity, necitlivost Varšavy, česká sebestřednost, slovenské hledání vlastní cesty, kombinované s vyrovnáváním se se sousedstvím státotvorně „starších“ zemí a touha

⁵⁴ kol. autorů: Česká republika a region střední Evropy, in: kol. autorů: Česká zahraniční politika, Úvahy o prioritách, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1997, s. 111

⁵⁵ Srovnej. Vykoukal, Jiří a kol.: VISEGRÁD – možnosti a meze středoevropské spolupráce, Dokořán, Praha 2003, s. 320

⁴⁰ Viz. Halász, Ivan: Maďarská republika a myšlienka vyšehradskej spolupráce na začiatku 21. storočia, Medzinárodné otázky, roč. 14, č. 4/2005, s. 14

Budapešti dominovat ve svém nejbližším okolí, upřednostňovat vlastní ambice resp. postavení vlastní menšiny nad podporou a harmonizací sousedského poměru. To vše významně napomohlo „zamrznutí“ středoevropského partnerství.

Optikou analýzy doby zrodu (kapitola IV.), i období útlumu (kapitola V.) se na této iniciativě celkově podepsala její snadná manipulovatelnost převládající atmosférou zahraničněpolitického prostředí. Vždy, když se změnil trend v zahraničí, velmi rychle se mu podřídila i většina členských zemí visegrádského uskupení, aniž by výrazněji hájily vlastní specifitu a jedinečné zájmy.

VI. OBNOVENÍ VISEGRÁDU

O revitalizaci visegrádské kooperace se do velké míry zasloužil ministr Jaroslav Šedivý, spravující resort diplomacie v úřednické vládě Josefa Tošovského. Ač šlo pouze o vládu překlenovací a s časově omezeným mandátem, přesto zahájil nový ministr přehodnocování dosavadní zahraniční politiky ČR a předstoupil se základní koncepcí další zahraničněpolitické strategie, na kterou později navázali jeho nástupci ve funkci „hlavy Černínského paláce“. V předložené vizi byla řešena podoba vzájemných vztahů v „domovské“ oblasti. V jeho pojetí dostávala regionální politika pragmatický náboj, nemluvil sice o vzkříšení Visegrádu, avšak aktivizoval a konkretizoval vzájemnou kooperaci⁵⁶. Pod jeho vedením došlo k úpravě dlouhodobé koncepce. Změna pojetí byla vedena v duchu přesunu řešení z bilaterální roviny ve prospěch multilaterálního přístupu.

Ještě před formulací a následnou prezentací výhledů pro rok 1998 se 16. prosince 1997 spolu se svým polským a maďarským kolegou zúčastnil významného mezinárodního setkání. Ministři zahraničních věcí členských států NATO podepsali protokoly o přistoupení České republiky, Maďarské republiky a Polské republiky do Aliance. Této příležitosti využili tři středoevropští ministři diplomacie k dohodě o spolupráci v oblasti zahraniční politiky. S ohledem na zahájení ratifikačních procesů podepsaných protokolů v jednotlivých členských zemích NATO se domlouvají na společném lobbování u senátorů Kongresu USA, dále na sjednocení své činnosti v Severoatlantické radě a přístupu ke kandidátským zemím, které zatím do Aliance přizvány nebyly⁵⁷. Tato iniciativa resp. přehodnocení postoje Prahy k regionální problematice je bedlivě sledována v sousedních zemích a je velmi pozitivně vítána. Dochází k obnovení intenzivnější kooperace, zatím jen

⁵⁶ „Pátou oblastí je naše postavení v regionu. Jde o posun našeho vnímání regionální politiky ve dvou směrech. Na zcela pragmatickém základu se vrací užší spolupráce ČR s Polskem a Maďarskem, (chybí Slovensko-!/-pozn. autora) neboť všechny tři země řeší podobné problémy ve vztahu k NATO a k EU, konzultují mezi sebou, koordinují svoje akce. Není to znovuvzkříšení „Visegrádu“, jak se někde píše, neboť nelze se vracet k něčemu, co kdysi vzniklo z ideových pohnutek a mezitím, ať právem či neprávem, bylo opuštěno.“ – in: Šedivý, Jaroslav: Stav české zahraniční politiky a její výhledy pro rok 1998, Mezinárodní politika, č. 1/1998, s. 8.; či dále cit.: „...vymezení našich možností v regionální politice a přizpůsobení naší zahraniční politiky těmto možnostem jak ve středoevropském regionu, tak i v oblasti mezi Ruskem a linií danou východní hranicí Polska, ČR a Maďarska, dále ve spektru těchto úkolů analyzovat vliv Ruska na evropskou politiku.“ – in: Šedivý, Jaroslav: O deseti letech české zahraniční politiky – Společnost v přerodu, Masarykův ústav AV ČR, Praha 2000, s. 297.

⁵⁷ Praha, Varšava a Budapešť křísí Visegrád, Lidové noviny, 17. 12. 1997

mezi třemi partnery. Téma zapojení do této iniciativy hraje i pro Bratislavu velmi důležitou roli, což se ukáže za několik měsíců.

V roce 1998 dochází v České republice a Slovenské republice k politickým změnám, které mají pro oživení středoevropské spolupráce podobně zásadní význam jako politické události z poloviny roku 1992. Tentokrát však působí v opačném směru a představují základní předpoklad pro zkvalitnění vzájemných vztahů v „centru Evropy“. K těmto vnitropolitickým událostem se přidávají další, v mnoha směrech navazující faktory, které podporují proměnu dosavadního chování ve střední Evropě. Stimuly změn jsou i první závažnější neúspěchy ekonomického sdružení CEFTA, v okamžiku, kdy se nedaří prohlubovat liberalizaci vzájemného obchodu v agrárním sektoru. Taktéž se začíná projevovat určité vakuum, spojené se změněnou situací, ovlivněnou vrcholícím úsilím a přípravou na vstup do Evropské unie. A právě tento, všemi metropolemi v regionu, vytyčený cíl ukazuje na potřebnost vytvoření prostoru pro cenné konzultace a institucionální spolupráci na plánovaném členství. Konstruktivnosti v tehdejší sousedské kooperaci napomáhá již prakticky dosažené členství tří zemí z Visegrádské skupiny v Severoatlantické alianci a potvrzení účasti zemí „středu“ v první rozšiřovací vlně Unie. Po získání určité záruky na podílu střední Evropy v evropském integračním projektu⁵⁸ se daří významně otupit hrany předchozí rivality a maximálně se soustředit na využití pozitivní značky Visegrádu, přetrvávající z dob minulých.

S tím do značné míry souvisí hledání nového obsahu „znovuzrozeného“ Visegrádu. V období po roce 1992 právě sdružení CEFTA, zrozené v lůně visegrádské kooperace, vytvářelo resp. odebralo do velké míry *raison d'être* vzájemnému středoevropskému partnerství. Středoevropská zóna volného obchodu nabízela velmi funkční alternativu, jež se obešla bez početnějšího institucionálního zázemí a nabízela české straně velmi výhodné podmínky spolupráce, postavené na silné obchodní pozici, které se Praha těšila. Proto vrcholní středoevropští politici stáli v roce 1998 před výzvou určit nový směr kooperace, což se jevilo jako velká příležitost, s níž bylo svázáno i varování před minulými chybami, spojenými s deklarativností a symbolikou bez hmatatelných výsledků.

K celkovému uklidnění situace přispělo i zmírnění rétoriky a tlaku Budapešti na svého slovenského souseda. V tomto případě se objevuje jedna ze spekulací, která tvrdí, že tomuto „ukáznění“ maďarské politiky výrazně napomohl zásah jedné

⁵⁸ Rupnik, Jacques: Středná Európa medzi Ruskom a Západom, OS – Fórum občianskej spoločnosti, č. 10/1998, s. 26

z klíčových sil organizace NATO, Spojených států. Právě Washington využil své již dříve využívané politiky nepřímého prosazování se skrze svého významného partnera, s nímž má shodné cíle⁵⁹. Všechny zmíněné děje ve své součinnosti výrazně napomohly „probuzení ducha Visegrádu“.

Na českou regionální iniciativu, zahájenou již za ministrování nestraníka Jaroslava Šedivého, v mnohém navázal sociálně demokratický poslanec Jan Kavan. Nový reprezentant Černínského paláce se hlásil k visegrádské ideji a byl významným členem čerstvě ustavené, menšinové vlády ČSSD, která vzešla jako vítěz z červnových parlamentních voleb v roce 1998 a svůj program stavěla mnohdy na nápravě chyb předchozí menšinové pravicové vlády. Nová česká exekutiva při zachování základní integrační orientace předpokládala změny v zahraniční politice. Největších odlišností měly doznat vztahy k sousedním zemím. Ve svém *Programovém prohlášení* sociálnědemokratická vláda ČR deklarovala, že „*spolu s dobrými a stabilními vztahy k sousedním státům jsou začlenění ČR do Evropské unie a členství v Severoatlantické alianci hlavními prioritami české zahraniční politiky*“⁶⁰. Nově jmenovaná exekutiva svůj vládní program dál rozšířila o prohlášení, že se zasadí o rozvíjení nadstandardních styků se Slovenskem a prohloubení všestranné spolupráce se státy střední Evropy. Přípravy vstupu do EU a NATO měly být koordinovány s Maďarskou republikou a Polskou republikou.

Tyto deklarované zahraničněpolitické ambice nejvyšší zástupci České republiky potvrzovaly a znovu zdůrazňovaly při každé vhodné události. Například na své návštěvě Varšavy v srpnu 1998, prohlásil ministr zahraničí Kavan po jednání se svým protějškem, středoevropanem srdcem i duší, B. Geremkem a prezidentem republiky A. Kwasniewským: „...*vracíme se k duchu Visegrádu. Nechceme se omezit jen na spolupráci před vstupem do NATO*“⁶¹. Vědomý příklon k visegrádské iniciativě potvrdil i český ministerský předseda Miloš Zeman při příležitosti pražského zasedání premiérů členských zemí CEFTA v září 1998, kdy ve svém vystoupení uvedl, že „*podle názoru nové vlády České republiky by bylo velmi vhodné vrátit se k dosud opomenuté myšlence visegrádské spolupráce, k myšlence, která dávala*

⁵⁹ Tato koncepce nepřímého, skrze svého regionálního partnera prosazovaného vlivu, byla uplatněna vládou USA např. v jednání mezi Chorvaty a Bosňáky v Bosně a Hercegovině, kde ji zastupovalo muslimské Turecko či v případě oblasti Kaspického moře, kde rovněž úzce spolupracoval Washington s Ankarou. – pozn. autora.

⁶⁰ Programové prohlášení vlády České republiky, srpen 1998, Praha, bod 4.4.3, <http://www.vláda.cz/1250/vlada/vlada-progrprohl.htm>

⁶¹ Mocek, Milan: Kavan a Geremek říkají, že ožívují ducha Visegrádu, Mladá fronta Dnes, 22. 8. 1998

*středoevropské regionální kooperaci nový a vyšší rozměr.*⁶² Tohoto setkání na vysoké úrovni rovněž využil premiér Zeman ke schůzce se svým slovenským protějškem V. Mečiarom, na níž rokovali o konečném vyrovnání vzájemných dluhů z dob dělení federálního majetku a dohodli se na vytvoření komise k řešení této otázky. Zmíněná schůzka velmi významně ovlivnila další vývoj vzájemného česko – slovenského poměru, kdy se těžiště společných vztahů postupně přesunulo ze zahleděnosti do minulosti a řešení starých křivd k výhledům do budoucna a novým vizím.

Zahraničněpolitickou linii, kterou nová vláda uplatňovala, oficiálně zakotvila *Koncepcí zahraniční politiky České republiky*. Jednalo se o dokument, jež byl vypracován jako první svého druhu od vzniku samostatného českého státu, a který byl také později schválen Poslaneckou sněmovnou P ČR. Vedle prvořadého významu spolupráce se zeměmi EU a NATO byl zde znovu kladen důraz na rozvoj vztahů se sousedními státy, a to jak na bilaterální, tak i multilaterální a regionální úrovni. Vztahy se Slovenskou republikou a Polskou republikou byly pak uvedeny na prvních místech, vztahy s dalšími sousedy - Německem a Rakouskem byly zmíněny až později. Na úroveň vztahů sousedských byl vyzvednut také vzájemný poměr s Maďarskem. Za nejvýznamnější formu regionální spolupráce ve střední Evropě byla považována kooperace na bázi čtyř zemí Visegrádu, dále pak euroregiony, CEFTA a Středoevropská iniciativa. Přijatá *Koncepcí* také oceňovala zvláštní význam pravidelných setkávání prezidentů sedmi středoevropských států, jejichž tradici zahájil prezident Havel v roce 1994 schůzkou v Litomyšli a na něž pohlížely obě předchozí vlády, vedené premiérem Klausem se značným despektem.

Do oficiální politiky „Černína“ se vrátilo zdůrazňování významu kvalitních a intenzivních vztahů v „rodném“ regionu a diplomacie Prahy po šesti letech objevila i „východní politiku“ a zahájila v tomto prostoru poměrně aktivní definování svých zájmů a prosazování vlastních ambicí. Doposud je však v tomto ohledu postoj České republiky ze všech čtyř visegrádských republik nejméně jasný a promyšlený⁴¹.

Česká diplomacie přehodnotila i svůj, do té doby spíše pasivní přístup k bývalému „bratrskému“ slovenskému národu. Uvědomila si racionálně potenciální hrozbu, plynoucí z dlouhodobé izolace Bratislavy a nebezpečí vyloučení Slovenska

⁶² Zeman vyzval ke vzkříšení Visegrádu, Právo, 12. 9. 1998

⁴¹ Srovnej. Handl, Vladimír; Pick, Otto: Česká zahraniční politika 1993-2005 – od „návratu do Evropy“ k evropeizaci, Policy Paper ÚMV/květen 2005

z kandidátských skupin na členství v NATO a EU. Obávala se zcela oprávněně toho, že se stane východní hranicí Unie, a že vzniklý schengenský hraniční systém uměle přetne dosud bohaté a úzké vztahy s naším východním sousedem. Z tohoto důvodu se právě zapojení slovenského partnera do euro-atlantického prostoru stalo jedním z hlavních motivů kooperace v regionu.

Podobné úvahy o „slovenské otázce“ sledovala i Varšava a Budapešť, a to nejen z důvodu hrozby existence a následné ostrahy dlouhé a velmi členité vnější hranice EU (oproti 98 km na slovensko – ukrajinském pomezí, pokud by Bratislava vstoupila s ostatními sousedy do EU ve stejný čas), ale i z obavy z přetnutí přirozeného spojení Polska s Maďarskem, které by značně znesnadnilo jejich úzkou spolupráci. Budapešť si navíc byla vědoma svého osamocení v oblasti „bezpečnostně citlivé“ jihovýchodní Evropy, kdy zůstávala malým „NATO-ostrůvkem“ v neklidném „balkánském moři“. A v neposlední řadě nebyla pro Budapešť nezanedbatelnou pohnutkou k racionální spolupráci se Slovenskem ani otázka a budoucí postavení maďarské 600 000 minority. Pokud by se stala Bratislava členskou zemí Aliance, potažmo Unie, pak by se mohlo postavení maďarské minority za hranicemi jen zkvalitňovat a nehrozilo by ani omezení intenzivního přeshraničního kontaktu v těchto smíšených oblastech.

Po nastolení vnitropolitické změny na Slovensku všechny tyto aspekty umožnily velmi rychle oživit staré kontakty a pomohly opět po delší odmlce obnovit autentickou Visegrádskou skupinu.

Ke kolektivnímu „probuzení“ myšlenky Visegrádu a skutečné spolupráce ve středoevropské oblasti došlo na setkání 21. října 1998 v Budapešti. V maďarské metropoli se setkali ministerští předsedové M. Zeman, J. Buzek a V. Orbán a v závěru jednodenního společného rokování vydali společné prohlášení, v němž se přihlásili k *Visegrádské deklaraci* z února roku 1991, ke středoevropským hodnotám a společné kulturní identitě. V *Budapešťském prohlášení předsedů vlád České republiky, Maďarské republiky a Polské republiky*, jak oficiální název dokumentu zní, „*předsedové vlád slavnostně prohlašují, že visegrádskou spolupráci započatou v roce 1991, která později odumřela, dnes obnovují.*“⁶³.

Premiéři se dohodli, že se budou i nadále pravidelně setkávat alespoň každého půl roku střídavě v metropolích jednotlivých zemí. Počítali přitom i s účastí jejich slovenského partnera, poté, co na základě výsledků zářijových voleb do

⁶³ Budapešťské prohlášení předsedů vlád České republiky, Maďarské republiky a Polské republiky, Příloha Mezinárodní politiky, roč. 22, č. 11/1998, s. 5

Národní rady bude vytvořena nová vláda. Byl to právě hostitel, předseda maďarské exekutivy Orbán, který navrhl obnovit pravidelnou formu vzájemné kooperace. Svoji výzvu zhodnotil slovy: „*Je potřebné, aby naše země koordinovaly svoje úsilí, sladily své politické kroky, protože jednání se západoevropskými institucemi předurčuje náš osud na dlouhá desetiletí, resp. staletí. Jsme na jedné lodi, a jsem přesvědčený o tom, že společným úsilím se tato loď dostane dříve do přístavu.*“⁶⁴.

Budapešťský dokument zároveň obsahoval domluvu o větší institucionalizaci partnerství, například pomocí pravidelných střetnutí ministerských předsedů, rezortních ministrů, mezivládních konzultací o rozličných problémech regionu a integrace atd. Na druhé straně však nezdůrazňoval potřebu a možnost vytvořit nějakou mezistátní formalizovanou strukturu.

Je nutné vyzdvihnout ještě jednu myšlenku prohlášení, citované usnesení zdůraznilo, že kooperace v rámci V4 nesmí u ostatních středoevropských sousedů vzbudit negativní reakce a neměla by vyvolat ani zdání nějakého exkluzivního a uzavřeného „visegrádského klubu“⁴².

Zástupci České republiky, Maďarska a Polska vyjádřili svoje odhodlání napomoci Slovensku v jeho snaze plně se zapojit do integračních procesů, když zdůraznili, že „*občané demokratického Slovenska si mohou být jisti, že v našich zemích najdou spolehlivou podporu na cestě vedoucí do euroatlantických struktur.*“⁶⁵. Vzhledem k finalizaci předvstupního jednání s Aliancí prezentovali přítomní premiéři své odhodlání kooperovat při vstupu do NATO a EU⁶⁶ a deklarovali zájem dále rozvíjet spolupráci v rámci sdružení CEFTA. Se znalostí věcí příštích, zde do určité míry můžeme rozkrýt i budoucí plány na obohacení a rozšíření vzájemnosti. Vrcholní političtí představitelé se přihlásili k specifické středoevropské identitě, zahrnující kulturní soudržnost, kterou je třeba uchovávat a chránit. Mezi státy skupiny měla být všemožně rozvíjena partnerská činnost v oblasti kultury, vzdělávání, vědy a výměny informací. Právě na tyto veřejně prezentované záměry navazovaly následující

⁶⁴ Orbán, Viktor: Visegrádská spolupráca, Medzinárodné otázky, roč. 8, č. 2/1999, s. 63

⁴² Srovnej. Halász, Ivan: Maďarská republika a myšlienka vyšehtadskej spolupráce na začiatku 21. storočia, Medzinárodné otázky, roč. 14, č. 4/2005, s. 14 -15

⁶⁵ Budapešťské prohlášení předsedů vlád České republiky, Maďarské republiky a Polské republiky, Příloha Mezinárodní politiky, roč. 22, č. 11/1998, s. 5

⁶⁶ Szent-Iványi, István: Pomócná ruka Visegrádu, Listy SFP A 1999-apríl, s. 7; Palata, Luboš: VISEGRÁD ? CEFTA ? STŘEDOEVROPSKÉ SPOLEČENSTVÍ ?, Mezinárodní politika, č. 2/1999, s. 7-8

schůzky visegrádské iniciativy, ale mnohem konkrétnější odpověď mělo nalézt setkání v Bratislavě.

Z toho, co jsem již uvedl výše je zřejmé, že pro oživení Visegrádské čtyřky byly stěžejní vnitropolitické změny na Slovensku a v České republice, zvláště se zde ukázala jak klíčová role Slovenska, jako přirozené spojnice mezi zbývajícími partnery, tak i nezbytné podmínky pro harmonické fungování Visegrádské skupiny. Důležitou, spíše však sekundární roli v racionalizaci vzájemného poměru sehrála Budapešť, když přehodnotila způsob řešení menšinové otázky. Lze říci, že pouze polská administrativa neměla s „projektem Visegrád“ žádný problém, protože tuto ideu nikdy zcela neopustila. Proto mohl polský premiér Buzek konstatovat, že *„Polsko se zadostiučiněním sleduje oživení Visegrádské skupiny, které nastalo v roce 1998.“*⁶⁷.

Obnovené „snění o střední Evropě“ už probíhalo v odlišné situaci. Proto byly priority a cíle vzájemné spolupráce jiné. V odlišných podmínkách potřeboval Visegrád novou vizi, jež by opodstatňovala jeho bytí nejen v kontextu zcela aktuálních potřeb a zájmů, ale dávala by mu smysl a obsah také při pohledu do budoucnosti. Společným zájmem zemí Visegrádské čtyřky bylo nezůstat pouze u slavnostních prohlášení, ale obhájit účelnost visegrádské spolupráce, tak, že bude naplněna praktickými projekty dosažitelnými pro občanský sektor, pozitivní vizí a hmatatelnými výsledky. Trefně zhodnotil situaci nově jmenovaný slovenský premiér, Mikuláš Dzurinda: *„Jedině spolupráce na lokální úrovni potvrzuje opodstatněnost vytváření iniciativ typu V4. Máme poznatky, že vztahy na nižších úrovních veřejné správy a vztahy na úrovni nevládních organizací jsou bohatší než vztahy mezi vládami jednotlivých států. To nás utvrzuje v přesvědčení, že oživení visegrádské spolupráce odráží potřeby obyvatelstva, má oporu v reálném každodenním životě a svým způsobem představuje iniciativu zdola.“*⁶⁸.

Jak se ukázalo, tentokrát si byli vrcholní politici vědomi nebezpečí ustrnutí vzájemné kooperace pouze na pozici „debatního fóra bez reálných výsledků“ a na následujícím summitu s vrcholným politickým obsazením, symbolicky se odehrávajícím v Bratislavě, dne 14. května 1999 předstoupili premiéři čtyř střeoevropských republik se 7 okruhy konkrétního partnerství. To mělo hned dvojí

⁶⁷ Buzek, Jerzy: Spolupráca v rámci Visegrádskej skupiny, Medzinárodné otázky, roč. 8, č. 2/1999, s. 59

⁶⁸ Dzurinda, Mikuláš: Visegrádska spolupráca – odraz potrieb stredoeurópskeho regiónu, Medzinárodné otázky, roč. 8, č. 2/1999, s. 53

význam - ta první, historická rovina sdělení, připomínala první setkání státníků nad tématikou spolupráce střední Evropy v Bratislavě v roce 1990 a ta druhá, neméně důležitá informace, symbolicky demonstrovala politickou změnu na Slovensku a podporu sousedních zemí tomuto politickému trendu.

Pro čtyřstrannou kooperaci obnovené Visegrádské čtyřky byly stanoveny tyto oblasti konkrétních projektů⁶⁹:

- zahraniční politika,
- vnitřní věci,
- vzdělávání, kultura, sport a kontakty mládeže,
- věda a technika,
- životní prostředí,
- infrastruktura,
- přeshraniční spolupráce.

Česká strana skrze požadavky premiéra Zemana prosadila jako součást připravovaných závěrečných dokumentů potřebu vzájemného informování o připravovaných strategiích a koncepcích v jednotlivých sektorech kooperace, dále pak požadavek sjednocení vízové politiky s ohledem na Schengenskou dohodu a nezbytnost boje s ilegální migrací⁷⁰. Varšava, reprezentovaná premiérem Buzkem, představila své tři hlavní priority. První bod úzce souvisel se Schengenem, druhá priorita byla spojena s rozvojem infrastruktury, zahrnující i problematiku diverzifikace energetických zdrojů a třetím, polskou stranou zohledněným problémem, se stal regionální rozvoj, jež by korespondoval s požadavky integrace do EU a NATO. Budapešť v tomto ohledu nepřicházela přímo s tématickými požadavky a návrhy, spíše se soustředila na sledování problematiky kulturní a přeshraniční spolupráce a otázku práv minorit.

Ve druhé části bratislavského setkání proběhla oddělená rokování čtyř skupin, z nichž první tvořili jednotliví ministerští předsedové a jejich ministři zahraničních věcí. Další tři odborné teamy projednávaly specifické problémy ministerských resortů

⁶⁹ Contents of Visegrad Cooperation, <http://www.visegrad.org/contents.htm>

⁷⁰ Zpráva o zahraniční politice ČR za období od července 1998 do prosince 1999, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2000, s. 43

kultury, vnitra a obrany a byly složeny ze státních tajemníků příslušných ministerstev⁷¹.

Na program jednání se dostala i otázka případného rozšiřování regionálního seskupení o nové zájemce ze strany sousedních zemí. Delegáti čtyř středoevropských republik dospěli ke shodnému závěru, že rozšiřování není v daném momentě aktuální a nebylo by ani žádoucí, neboť nejprve je nutné zahájit proces efektivní spolupráce stávajících členů. Premiér Zeman tuto otázku shrnul slovy: „*Jestliže si nyní uvědomujeme onen obtížně postižitelný fenomén střední Evropy jako cosi, co má svoji svébytnou hodnotu, kterou bychom měli uchovávat a chránit, je to nejenom důvodem k obnovení visegrádské spolupráce, ale také důvodem k tomu, abychom nepropadli pokušení rozšiřovat tuto regionální skupinu nad její přirozený rámec.*“⁷². O přičlenění či úzkou spolupráci vyjádřili zájem Chorvaté, Ukrajinci, Litevci a Slovinci. Zejména snahy Lublaně o součinnost byly a stále jsou vnímány visegrádskými zeměmi velmi pozitivně, což bylo jak ekonomickou vyspělostí, tak i kulturní přináležetosti ke středoevropanství. Proto se také visegrádští premiéři dohodli na tom, že Slovinci mohou participovat na společných projektech, žádajících podporu Mezinárodního visegrádského fondu. Též Rakousko projevilo zájem o intenzivnější kooperaci ve střední Evropě, především v integračním procesu sousedů do Evropské unie⁷³. Od doby summitu v Bratislavě do vstupu do Unie se téma rozšíření Visegrádu objevovalo spíše jen sporadicky (vzešlo z iniciativy Polska, zasazujícího se o navázání užšího partnerství se zeměmi, ležícími na sever a na východ od řeky Bug, zejména s Ukrajinou a Litvou) a všechny strany se dohodly na zachování modelu čtyřky.

Na summitu v Bratislavě byly schváleny dva dokumenty, shrnující dosažené výsledky a utvářející podobu a formu znovuvzkříšené visegrádské spolupráce. Jednalo se o „*Společné prohlášení u příležitosti setkání předsedů vlád visegrádských zemí*“ (*Joint Statement*) a programové prohlášení „*Obsah Visegrádské spolupráce*“ (*Contents of the Visegrad Cooperation*) (viz. příloha č.2 – pozn. autora). Oba tyto texty zakotvují stěžejní záměr revitalizovaného Visegrádu, jímž je prohloubení

⁷¹ Srovnej. Davecký, Ján: Informácia o Bratislavskom summite krajín V-4, in: Perspektívy regionálnej spolupráce vo svetle stretnutia predsedov vlád krajín V-4, Okružly stol, Bratislava 26. 5. 1999, Zborník SIMŠ 2/1999, s. 5-9

⁷² Zeman, Miloš: Visegradska spolupráce, Medzinárodné otázky, roč. 8, č. 2/1999, s. 57

⁷³ Vykoukal, Jiří a kol.: VISEGRÁD – možnosti a meze středoevropské spolupráce, Dokořán, Praha 2003, s. 151

vzájemného partnerství ve vybraných oblastech a podpora při integraci do euroatlantických struktur.

Dokument *Obsah Visegrádské spolupráce (Contents of the Visegrad Cooperation)* vymezuje poměrně široký rámec partnerství, zahrnující krátkodobé, střednědobé i dlouhodobé záměry a je členěn na dvě části. První oddíl formuluje „podstatné prvky spolupráce“ a přináší návrhy témat konkrétní kooperace v jednotlivých oblastech, předem vytyčených politickými zástupci. Druhá část prohlášení definuje strukturu mezivládní visegrádské činnosti, která spočívá v rotujícím principu předsednictví a pravidelných setkáních zástupců visegrádských zemí na nejrůznější úrovni, ve vytvoření instituce národních koordinátorů a dvou summitů premiérů za rok – formálního a neformálního.

Předsednictví s ročním mandátem je založeno na principu rotace při stanoveném pořadí Česká republika, Polská republika, Maďarská republika a Slovenská republika. Bylo dohodnuto, že podle aktuální potřeby budou organizována setkání dalších členů exekutivy za účelem projednání specifických problémů jejich resortů. Dvakrát ročně, počínaje bratislavským summitem, se měli scházet státní tajemníci ministerstev zahraničí, aby se zabývali otázkami další strategie směřování visegrádské kooperace a přípravou schůzek ministerských předsedů. Velvyslanci se ke vzájemným konzultacím měli setkávat minimálně čtyřikrát ročně, vždy v předsedající zemi. Kvalitnější přípravě integrace do EU mělo napomoci i častější setkávání zástupců Bruselu a vyjednávačů čtyř kandidátských zemí. Na této kooperaci se rozhodlo podílet i Slovinsko. Obsah visegrádské spolupráce současně zdůrazňuje i hodnotu dalších, nevládních forem partnerství, jakými jsou setkání hlav států, komunikace mezi jednotlivými zastupitelskými sbory a především intenzivní kontakty mezi nevládními organizacemi a dalšími subjekty občanského sektoru.

Součinnost měla probíhat v oblasti zahraničních věcí, a měla zahrnovat výměnu informací o dlouhodobých vizích bezpečnostní a obranné politiky. Ta měla být zajištěna prostřednictvím pravidelných setkávání expertů na dvou-, tří-, i čtyřstranných konzultacích. Vedle předávání zkušeností z procesu začleňování do NATO Bratislavě a vzájemné konzultace otázek spojených s integrací do EU (např. zjišťování stanovisek k jednotlivým bodům předvstupních jednání či porady o využití prostředků z předvstupních fondů typu SAPARD, ISPA aj.) měla být dále rozvíjena regionální spolupráce v rámci Euroatlantické partnerské rady (EAPC) a projektu Partnerství pro mír. Republiky Visegrádu se rozhodly na mezinárodní scéně vytvářet jednotný profil resp. tvář Visegrádské čtyřky, k čemuž měly do budoucna napomoci

společná prohlášení k aktuálním mezinárodněpolitickým událostem (např. tento krok byl využit ke komentáři Kosovské krize v roce 1999).

V oblasti vnitřních věcí byla od bratislavského jednání prioritou harmonizace postupů v boji s nelegální migrací, pašováním a distribucí drog, pašováním zbraní, organizovaným zločinem a terorismem a pravidelné konzultace příslušné legislativy s ohledem na zavádění Schengenského hraničního systému. Stranou pozornosti státníků visegrádských zemí nezůstala ani spolupráce v rovině kultury, vědy a sportu.

Premiéři se na bratislavském summitu dohodli na vytvoření společného kulturního fondu, který měl finanční podporou podnítit zájem o vytváření a uskutečňování mezistátních společných projektů. Počítalo se s výměnnými vzdělávacími a sportovními programy, divadelním festivalem i vytvořením Visegrádské ceny pro osobnosti či instituce, které významně napomohly k rozvoji středoevropské regionální spolupráce. Ze slovenského setkání vzešel i podnět na založení diplomatické akademie a instituce pro vzdělávání státních úředníků. Tyto aktivity dodnes nebyly realizovány, do budoucna však nabízejí velmi inspirativní cestu vzájemné kooperace.

Bratislavský summit přinesl ve vývoji vzájemnosti čtyř středoevropských zemí výrazný posun směrem k její konkrétnější a pragmatičtější podobě a lze jej právem považovat za okamžik znovuzkříšení ideje Visegrádské skupiny. Jestliže *Budapeštské prohlášení* symbolizovalo vůli k obnově zapomenuté visegrádské spolupráce, závěry přijaté ve slovenské metropoli připravily půdu pro její skutečné oživení a naplnění dosavadních idejí věčným obsahem. Slovensko se v Bratislavě také oficiálně zapojilo do aktivity Visegrádské skupiny stalo se jejím plnohodnotným členem. Došlo tedy „k obnovení visegrádské spolupráce v její celistvé historické dimenzi“⁷⁴ a potvrdilo se tak rozšíření trojky na čtyřku.

Vymezené oblasti součinnosti a konkrétní projekty měly napomáhat dosažení původního cíle kooperace, tedy integraci všech států Visegrádu do EU a NATO. V4 definitivně opustila hlavně Prahou dlouho zastávané hledisko buď středoevropská spolupráce, anebo Evropská unie⁷⁵. Nově se stanovené okruhy partnerství zaměřují na posilování integrity, soudržnosti vlastního středoevropského prostoru a specifické středoevropské identity. Do určité míry můžeme říci, že visegrádská spolupráce tak

⁷⁴ Spoločné vyhlásenie zo stretnutia predsedov vlád visegrádskejších krajín, Bratislava, 14. 5. 1999, in: Medzinárodne otázky, roč. 8, č. 2/1999, s. 107

⁷⁵ Zajac, Pavel: Visegrád: nová pasca alebo nová šanca, in: OS – Fórum občianskej spoločnosti, č. 2/1999, s. 21

dostala po bratislavském setkání novou „občanskou“ rovinu, která kromě praktického přínosu pro Čechy, Poláky, Maďary a Slováky měla založit dlouhodobější smysluplnou perspektivu bytí Visegrádské skupiny⁷⁶.

I přes nadějně výsledky summitu a mnohé deklarované ambiciózní plány a vize do budoucna nelze zapomínat na skutečnost, že se jednalo pouze o záměry kodifikované „na papíře“. Teprve příští roky mohly ukázat, co a do jaké míry se podaří převést v život. Konkretizace vzájemné spolupráce a dohoda na pravidelných konzultacích však přece jen vytvářely dobrý předpoklad pro zahájení efektivního partnerství a určitou naději pro jeho kontinuitu. Dokonce i dříve odměřená Česká republika začala uznávat iniciativy v rámci čtyřky a v mnoha sektorech se svými partnery zintenzivnila vzájemnou součinnost. Bylo to hlavně v oblastech ochrany životního prostředí, harmonizace legislativy s komunitárním právem Unie, justice, obrany a činnosti hospodářských komor⁷⁷. Zprvu šlo především o aktivity odborného charakteru, rozšíření Visegrádu do „občanské sféry“ měl napomoci hlavně zanedlouho ustavený Mezinárodní visegrádský fond (více v kapitole VII. 2. – pozn. autora).

O období vymezeném dvěma po sobě následujícími oficiálními schůzkami premiérů Visegrádské čtyřky (!-pozn. autora) se mnohdy mluví jako o tzv. Visegrádském roce. Jedná se o čas od Bratislavského summitu (květen 1999) do oficiálního setkání na nejvyšší úrovni v Praze v červnu 2000. V průběhu Visegrádského roku 1999/2000, tedy v době českého předsednictví, se podařilo s úspěchem zavést systém konzultací a setkání zástupců čtyřky na všech úrovních. Systém vycházel z programového dokumentu *Obsah visegrádské spolupráce*, přijatého na jaře 1999 v Bratislavě.

Mezinárodní visegrádský fond byl založen v rekordně krátkém čase, čímž bylo splněn jeden z klíčových úkolů pro rok 2000. Středoevropská spolupráce na bázi Visegrádu se stala samozřejmostí, jednotlivé resorty si podle svých aktuálních potřeb samy organizovaly setkání ve visegrádském formátu. Spolupráce se rozšířila i na úroveň parlamentní a expertní⁷⁸.

⁷⁶ Srovnej. Malíková, Anna: *Obnova Visegrádské skupiny*, VŠE, Praha 2001, s. 42

⁷⁷ Vykoukal, Jiří a kol.: *VISEGRÁD – možnosti a meze středoevropské spolupráce*, Dokořán, Praha 2003, s. 149

⁷⁸ Zpráva o zahraniční politice ČR za období od ledna 2000 do prosince 2000, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2001, s. 45

V souladu se stanovenou strukturou visegrádské součinnosti proběhla setkání státních tajemníků ministerstev zahraničních věcí, velvyslanců a národních koordinátorů spolupráce. 3. prosince 1999 se v Gerlachovu ve Vysokých Tatrách uskutečnil summit prezidentů zemí čtyřky a podle programu také jedno setkání „bez kravát“ hlav jednotlivých exekutiv (15. října 1999 v Tatranské Javorině). Celý Visegrádský rok vyvrcholil oficiálním summitem na zámku Štiřín u Prahy 9. června 2000. Zde byla slavnostně podepsána dohoda o zřízení Mezinárodního visegrádského fondu. Poté se předsednictví Visegrádské skupiny ujala Varšava.

Od roku 1999 se začaly množit společné zahraničněpolitické výstupy V4. Například proběhla společná prezentace zemí Visegrádu v USA⁷⁹ a docházelo i k četným setkáním zástupců visegrádské iniciativy s reprezentanty zemí Unie. Dvakrát proběhlo setkání s německým kancléřem G. Schröderem (listopad 1999, duben 2000), dále se pak odehrála schůzka s francouzským premiérem L. Jospinem v květnu 2000, kterou iniciovala maďarská strana. Premiéři visegrádských zemí se postupně setkali s vrcholnými představiteli Velké Británie, Nizozemska, Belgie a dalších zemí⁸⁰. Od těchto zemí se dostávalo visegrádské aktivitě uznání, vycházejícího z vnímání Visegrádu jako významného regionálního seskupení, které pomáhá stabilitě regionu, sousedským vztahům a integraci do EU.

Druhý typ vnímání byl příznačný pro země z regionu střední a jihovýchodní Evropy, jež se na jedné straně diplomaticky uznávají, na straně druhé na sebe žárlí. Mnohé z nich se v minulosti neúspěšně ucházely o členství v tomto seskupení. Bylo to například Rumunsko, Bulharsko, Slovinsko, Chorvatsko, Ukrajina a Litva⁸¹. Některé země z této skupiny byly přizvávány na expertní setkání v rámci V4 (Slovinsko, Rakousko).

Třetí způsob náhledu na Visegrád prezentuje Ruská federace, která pokládala Čtyřku za spolek zemí, jehož primární integrační zájmy nevyhovují ruským strategickým zájmům ve střední Evropě. Negativní vnímání visegrádského seskupení veřejně uvedl například ruský velvyslanec na Slovensku A. Akseňonok, který na úvod

⁷⁹ Bautzová, Libuše: Kvartet se poslouchá lépe než sólový hráč, *Ekonom*, 1. 3. 2001, s. 16; či Homolová Olga: Visegrádské proměny a mimikry, *Hospodářské noviny*, 4. 6. 2001, s. 8

⁸⁰ Srovnej. The Annual Report on the Activities of the Visegrad Group, http://www.visegrad.org/v4/annu_rep_fields.htm, či Zpráva o zahraniční politice ČR za období od ledna 2000 do prosince 2000, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2001, s. 45

⁸¹ kol. autorů: Visegrádska spolupráca, regionálne iniciatívy a vzťahy SR so susednými štátmi, in: Kollár, M.; Mesežnikov, Grigorij (ed.): SLOVENSKO 2000, Súhrnná správa o stave spoločnosti, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2000, s. 371

bratislavského summitu premiérů států V4 prohlásil, že se visegrádská iniciativa dostává do vleku NATO⁸².

I přes značné sjednocení stanovisek docházelo k občasným excesům a nesrovnalostem, jež oslabovaly jednotnou pozici visegrádské iniciativy a celkovou váhu společného rozhodnutí. Disharmonie se projevila např. ve vztahu k východním sousedům, když v roce 2000 Praha vystoupila s rozhodnutím zavést vízovou povinnost pro občany Ukrajiny, Běloruska a Ruska. Po menším váhání toto rozhodnutí přijala i Bratislava. Tuto vízovou alternativu však odmítala jak Varšava, tak i Budapešť s tím, že vízovou povinnost s Ukrajinou zavedou co možná nejdříve. Společná azylová politika se rozplynula nedlouho poté, co ji prezidenti v prosinci 1999 na svém setkání v Tatrách odsouhlasili⁸³.

Dalším rozdělujícím momentem byl postoj k desetiletému přechodnému období na vyrovnání zemědělských dotací, které navrhovala Evropská unie. Zprvu se všichni ministerští předsedové visegrádských zemí sjednotili na rozhodném odmítnutí této nabízené eventuality a chtěli na plánovaném únorovém setkání v Budapešti přijmout kolektivní odpověď. Avšak po razantní reakci Bruselu na jednotný postoj Visegrádské čtyřky, kdy evropský komisař pro rozšíření G. Verheugen dokonce pohrozil, že pokud nedojde k dohodě a přijetí desetileté přechodné lhůty, bude muset být celý proces rozšiřování odložen⁸⁴, Praha a posléze i Bratislava zmírnily svoji rétoriku a byly ochotny dospět ke kompromisu. České resp. slovenské rozhodnutí vycházelo ze situace, kdy v českém zemědělství pracuje přibližně cca 6% průběžného obyvatelstva a jeho konkurenceschopnost je odlišná od agrárního sektoru polského i maďarského partnera.

Země čtyřky ani nevyužily dlouho diskutovanou možnost společně nakoupit nadzvukové letouny, která jim nabízela možnost spolupracovat a ještě ušetřit značné finanční prostředky. Budapešť a později i Praha se rozhodly vypsát vlastní výběrové řízení.

Novou šanci na partnerství ve vojenské oblasti poskytovala až společná visegrádská spolupráce na modernizaci vrtulníku Mi-24 z výzbroje armád bývalé Varšavské smlouvy pod gescí Polska, avšak po zdlouhavých konzultacích

⁸² Dravecký, Ján: Informácia o bratislavskom summite krajín V4, in: Perspektívy regionálnej spolupráce vo svetle predsedov vlád krajín V4, okružly stól Bratislava 26. 5. 1999, zborník SIMŠ, Bratislava 1999, s. 5-9

⁸³ Schutz, Petr: Visegrádská čtyřka se neshoduje v udělování víz, Lidové noviny, 15. 2. 2000

⁸⁴ Mocek, Michal: Visegrád táhne proti Bruselu, Mladá fronta Dnes, 8. 2. 2002

zbrojařských asociací zemí V4⁸⁵ nakonec padla⁴³. Na výsledku tohoto konkrétního projektu se ukázalo, že spolupráce často naráží na různorodost národních zájmů a legislativní bariéry v členských státech. Kooperace v tomto sektoru probíhá nadále na bilaterální úrovni.

Polské předsednictví se ve stínu předchozího neúspěchu soustředilo zejména na mezinárodní kontakty. Byly zahájeny expertní konzultace se Slovinskem a konzultace s představiteli EU o vztazích s Ukrajinou. Výrazně se zvýšil počet setkání vrcholných představitelů zemí ve formátu V4+1. V této podobě probíhala také kooperace některých resortů – ministerstev vnitra států V4 a Rakouska, ministerstev životního prostředí republik V4 a Švédska a ministerstev školství zemí V4 a Slovinska. Bylo dohodnuto pokračovat v setkáních státních tajemníků „zamini“ států V4 a Velké Británie⁴⁴. Česká republika iniciovala partnerství Visegrád – Benelux, v rámci něhož mělo docházet k setkávání a součinnosti mezi exekutivou, parlamenty i sférou občanské společnosti⁴⁵ tento neformální svazek dvou regionálních mezistátních sdružení zároveň měl působit jako vlivný lobbyng brzkému vstupu jednotlivých republik V4 do Evropského společenství.

Za celou dobu oživení ideje Visegrádu bylo největším rozbrojem mezi čtyřkou propuknutí sporu o minulost a historické křivdy. Do značné míry se tak dělo pod vlivem předvolebního boje, vrcholícího hned v několika středoevropských zemích najednou. V plné šíři se zde projevila nešťastná souhra několika faktorů, dosud neuzavřená minulost celého regionu, volby v několika republikách, jež zamezovaly věcnému řešení a racionální debatě a také vrcholící jednání o konečných podmínkách členství jednotlivých visegrádských států v Unii, kdy se plně projevilo rozhodnutí Unie vyjednávat s kandidáty zvlášť a simultánně. Toto vše zajistilo zdoluhavé a rozpačité vyznění celého sporu a ochromilo kontakty na nejvyšší politické úrovni (nutno dodat, že kooperace na úrovni expertů pokračovala

⁸⁵ Otto, Pavel: Země Visegrádu chystají další zbrojní projekty, *Hospodářské noviny*, 28. 5. 2002

⁴³ Marek, Jiří: Výzvy a perspektivy bezpečnostní spolupráce v rámci Visegrádského společenství, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=clanek - 64k>

⁴⁴ Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2001 do prosince 2001, MV ČR, Praha 2002, s. 48

⁴⁵ Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2001 do prosince 2001, MV ČR, Praha 2002, s. 49

v neztenčené míře dál, např. v oblasti životního prostředí, obrany, vnitřní bezpečnosti, kultury)⁴⁶.

Celou kauzu vyvolal svým prohlášením šéf maďarské exekutivy, Orbán, při návštěvě Evropského parlamentu. Když se ho evropský poslanec za CDU a zároveň i zpravodaj za rozšíření J. Schröder zeptal, co soudí o dekretech prezidenta Československé republiky E. Beneše, Orbán je rozhodně odmítl a vyzval Prahu a Budapešť k jejich zrušení. Reakce zmíněných stran byla okamžitá. Odmítly se účastnit plánovaného budapešťského setkání a jejich rozhodnutí po racionální úvaze (nemělo smysl se účastnit neúplného summitu) podpořila i Varšava. Premiérské rozhodnutí o bojkotu potvrdili stejným krokem i jejich ministři kultury. Ukázalo se, že ochota visegrádských partnerů dohodnout se končí přesně tam, kde začínají nacionální předsudky a dosud nezhojené rány z minulosti.

Pokud bychom měli zhodnotit období „renesance“ visegrádské vzájemnosti, získáme poměrně pestrý obraz, tvořený několika rozporuplnými momenty, které svou vzájemnou ambivalentností charakterizují pouze postupnou stabilizaci a standardizaci regionální kooperace na bázi Visegrádu. Projevuje se zde historická absence součinnosti na základě partnerství a nedostatek vzájemné podpory, která v této, v minulosti velmi konfliktní oblasti, nikdy nebyla zažita. I proto je v tomto partnerství velkým problémem nacházet potřebné modely spolupráce v minulosti, z nichž bychom mohli čerpat zkušenosti a pozitivní příklady. Teprve nyní se učíme opravdové a nezbytné kooperaci, zčásti sami, částečně také pod tlakem dynamického mezinárodního vývoje. Teprve nejisté přivykání nové situaci a určitá nepřírozenost společného přístupu v „srdci Evropy“, která byla umocněna zvoleným modelem přístupového vyjednávání s EU, kdy Unie odmítla paralelní vyjednávání i vstup všech kandidátů dvou regionálních celků (baltské a visegrádské skupiny) do Evropského společenství⁴⁷, nám umožňuje pochopit občasný útěk ke sporům a vzájemným atakům. Ty byly po většinu času v tomto heterogenním regionu tradičními modely chování, místo věcného řešení na principu multilaterality, která je pro nás dosud nezažitým způsobem vzájemného spolužití. Nezbyvá tedy, než si postupně přivykat pozitivní spolupráci v „domovské“ oblasti. Do značné míry tomu může pomoci tlak i poptávka po tomto způsobu koexistence zvenčí.

⁴⁶ Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2002 do prosince 2002, MV ČR, Praha 2003, s. 45

⁴⁷ Srovnej. Brusis, Martin: Co čeká Visegrád v rozšířené Evropské unii?, <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=665>, 18. 4. 2003, s. 3

Jsem toho názoru, že primárním motivem k obnově Visegrádského uskupení byly nepochybně politické a bezpečnostní pohnutky, ať už v existující nutnosti zesílit tlak na Brusel, či shodný zájem na začlenění Slovenské republiky do EU a NATO. Až sekundárně vznikla potřeba konkrétněji nadefinovat obsah Visegrádu.

„Občanská dimenze“ Visegrádu má svůj nezpochybnitelný význam, a to nejen v praktickém přínosu pro jeho občany, ale i v tom, že napomáhá naplňování podmínek vstupu do Unie, následné úspěšné integraci a spolupráci v rámci Evropského společenství. Z hlediska motivace pro „zmrtvýchvstání“ visegrádské iniciativy zřejmě nebyla stěžejním faktorem. Objevují se i teze o „disidentském prožitku“, který hrál specifickou roli při chování významných politických aktérů, „otců obnovitelů“ ideje Visegrádu - J. Kavana, B. Geremka a V. Orbána⁸⁶, či o osobitém přínosu českého premiéra M. Zemana resp. o jeho snaze vyrovnat si skrze Visegrád staré účty se svým předchůdcem ve funkci premiéra, V. Klausem⁸⁷. Obě tvrzení mi však přijdou značně nadsazená a spíše význam Visegrádské skupiny podhodnocují. Osobně se domnívám, že učiněná rozhodnutí byla vedena především pragmatickou úvahou a potřebami daných zemí, v tomto případě se zájmy a jednotlivé státní ambice zmíněných středoevropských republik shodovaly.

Zajímavým fenoménem tohoto období je otázka institucionalizace vzájemného partnerství, kdy i přes poměrně komplikovanou situaci, spojenou s odlišně dosaženou úrovní integračních snah do euro-atlantických struktur a tradiční obavu regionu z institucionalizace kooperace došlo k tvorbě základního institučního rámce. Tři země dokončovaly svá přístupová jednání do NATO a Slovensko teprve stálo na počátku tohoto jednání. Proto někdy mluvíme o tzv. modelu V-3 + 1. Jak jsem již zmiňoval v průběhu popisu této periody, do jisté míry tomu byla nápomocna určitá atmosféra „definitivy“, vyvolaná neformálními potvrzeními členských zemí Unie o vysoké pravděpodobnosti vstupu většiny zemí střední Evropy do Evropské Unie. Vznikl Mezinárodní visegrádský fond, formalizovalo se pravidelné setkávání a konzultace na mnoha úrovních rozhodování, avšak do samotného obsahu procesu přístupových jednání se tato rovina součinnosti téměř nepromítala⁴⁸.

⁸⁶ Viz. Kumermann, David: Obnova Visegrádu i normality, *Právo* 23. 10. 1998, s. 7

⁸⁷ Viz. Palata, Luboš: Visegrád? CEFTA? Středoevropské společenství?, *Mezinárodní politika*, roč. 23, č. 2/1999, s. 7

⁴⁸ Viz. rozhovor s Pavlem Teličkou (2. 11. 2002) – in: Kramer, Alexander: Interview 3, *Doplněk*, Brno 2003, s. 109

Je inspirativní sledovat vývoj v následujících letech. Skončí předvstupní a „raně povstupní“ zahlcenost státní a místní správy negociačním procesem? Dojde k poptávce po utužení a navázání dalších partnerských institucionálních vazeb? Pokud ano, pak zároveň dojde k zániku jednoho z „typických“ povahových rysů střední Evropy - a to všeobecně sdílené nechuti a nedůvěře k institucím.

VI. 1 KOOPERACE PO VOLEBNÍM ROCE 2002

Rok 2002 vnímám jako určitý mezník ve vývoji visegrádské myšlenky, a to z několika důvodů. V tomto roce došlo za výrazného přispění volebního maratónu, probíhajícího hned v několika středoevropských zemích, k poměrně výraznému rozkolu mezi partnerskými zeměmi a doposud se jeho negativní vliv na podobu a intenzitu vzájemné kooperace nedaří plně smazat. Další významnou událostí, spojenou s tímto letopočtem, bylo ustavení nové koaliční vlády v České republice a následné přijetí několika relevantních koncepčních zahraničněpolitických dokumentů, pocházejících z její politické „dílny“. Taktéž dochází k personální změně v prezidentském úřadu ČR. A v neposlední řadě vrcholí ke konci roku 2002 vyjednávání podmínek členství v Evropské unii, která vedou s Bruselem všechny visegrádské republiky. Slovensko vedle finišující bruselské politiky uzavírá na tzv. Pražském summitu NATO 21.-22. listopadu 2002 další integrační proces a je oficiálně pozváno do struktur Aliance, čímž se zároveň daří naplnit jednu ze základních stmelujících idejí visegrádského partnerství.

Praha v tomto roce a na počátku roku 2003 zažívá významnou a rozsáhlou personální obměnu ve svých vrcholných politických institucích, kdy vyjma předsedy Horní komory, Senátu Parlamentu ČR, dochází k výměně na všech zbývajících klíčových úřadech (nastupuje nový prezident republiky, premiér a předseda dolní komory, Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR), do nichž přicházejí „noví“ tvůrci zahraniční politiky českého státu.

Asi nejrazantnější (viděno visegrádskou optikou) změnu zaznamenal úřad prezidenta republiky, když v únoru 2003 vystřídal přesvědčeného „visegráďana“ Václava Havla (kterému skončil prezidentský mandát 3. února 2003) na Pražském

hradě „visegrádorealista“, jak sám sebe označil⁸⁸, Václav Klaus (zvolený 28. února 2003). Na této proběhlé personální změně se ukázala již existující zakotvenost visegrádské vzájemnosti, když po svém nástupu na Hrad postupně prezident Klaus, v minulosti jeden z největších visegrádských skeptiků, měnil a mírnil svoji rétoriku ke společné středoevropské spolupráci.

Ještě v pozici předsedy Poslanecké sněmovny P ČR v roce 2000 na setkání v Bratislavě prohlásil, že V4 je umělé a nepotřebné uskupení⁸⁹. O několik let později, při své, v pozici prezidenta ČR, druhé zahraniční návštěvě, směřující do Polské republiky, označil Visegrádskou čtyřku jen za jednu z mnoha organizací, kterých je Polsko členem, navíc, jak doslova řekl, pro Polsko, a pro Klause také, organizaci tak desáté kategorie⁹⁰. Po tomto značně znevažujícím vystoupení a výrazné nelibosti, kterou tímto výrokem u Varšavy, jako tradičního protektora Visegrádu, vyvolal, svá pozdější vyjádření mírnil a na slavnostním setkání prezidentů čtyřky v Budapešti (3. listopadu 2003), už svůj náhled popisoval takto: „*Jestli jsem proti něčemu vždy vystupoval, tak proti tomu, aby jednání byla bez obsahu.*“⁹¹. Vyslovoval se také pro výraznější podporu „občanské“ dimenze Visegrádu: „*(mělo)by se dělat méně setkávání na hradech a více kontaktů mezi občany*“⁹².

Na názorovém posunu presidenta Klause, jednoho z hlavních iniciátorů české zahraniční politiky, se ukazuje, že již došlo ke „znormalizování“ a určitému osvojení visegrádské myšlenky a i její dřívější odpůrci, jsou nuceni k ní nalézt pozitivní přístup. Stává se zjevným, že je pryč doba, kdy po každém ataku či veřejně prezentovaných pochybách o smysluplnosti projektu Visegrád hrozilo riziko okamžitého ustrnutí na všech rovinách společné kooperace. Lapidárně řečeno, skončilo období, v němž se stále řešil smysl, nyní už je předmětem rozprav obsah vzájemné spolupráce.

⁸⁸ Václav Klaus označil sebe a polského presidenta Aleksandra Kwaśniewského za visegrádorealisty, při příležitosti své oficiální cesty do Polské republiky, ve dnech 3.-4. 4. 2003. – in: Rulíková, Markéta: Jsme visegrádorealisté, řekl Klaus, Hospodářské noviny, 4.-6. 4. 2003, s. 5

⁸⁹ kol. autorů: Visegrádska spolupráca, in: Kollár, Michal, Mesežnikov, Grigorij (ed.): SLOVENSKO 2001, Súhrnná správa o stave spoločnosti, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2001, s. 314

⁹⁰ Viz. Novák, Pavel: Slon v polském porcelánu, Prezident Václav Klaus na své druhé zahraniční návštěvě, Respekt č. 16/2003

⁹¹ Janská, Zuzana; Černý, Adam: Visegrádská čtyřka chce vydržet i do budoucna, Hospodářské noviny, 4. 11. 2003, s. 8

⁹² Klaus proti přepisování výsledků války, Právo, 4. 11. 2003, s. 8

Důkazem pokračování je spolupráce na expertní úrovni, která i přes spory o „dekrety“ pokračovala dál bez větších problémů⁹³.

Česká exekutiva, vzešlá z červnových voleb do Poslanecké sněmovny a složená ze tří parlamentních stran, ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU vykazovala setrvale mnohem větší podporu visegrádské iniciativě. Ve svém *Programovém prohlášení* (vlády ČR) z 5. srpna 2002 „*přikládá velký význam efektivně fungující visegrádské spolupráci*“⁹⁴, kterou řadí, hned za bilaterální vztahy se Slovenskem a Polskem a před dvoustranné poměry s Německem, s Rakouskem a Maďarskem.

Posléze svá stanoviska rozváděla v rámci vytvořené *Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003 – 2006* (schválené vládou ČR 3. 3. 2003), kde se objevilo rozvíjení dobrých vztahů se sousedními státy a posilování regionální spolupráce jako jedna ze základních priorit české zahraniční politiky na další tři roky.

Harmonické regionální partnerství bylo zmíněno jako čtvrté v pořadí českých stěžejních zahraničněpolitických cílů, hned po těchto prioritách: úspěšném začlenění ČR do EU a naplňování plnohodnotného členství, aktivním působení v NATO, a boji proti terorismu⁴⁹. V textu této *Koncepce* se objevuje Visegrádská skupina i v části sledující regionální spolupráci ve střední Evropě. Zde se konstatuje: „*Opodstatněnost spolupráce v rámci Visegrádské skupiny (V4) se neztratí ani po vstupu zemí V4 do Evropské unie. Za jednu z priorit Česká republika považuje posílení občanské dimenze V4 a rozvoj přeshraniční spolupráce mezi visegrádskými zeměmi. Česká republika bude rovněž podporovat spolupráci V4 s jinými regionálními uskupeními (Benelux či Severská rada) či s dalšími zeměmi, které o to projeví zájem.*“⁹⁵. Česká strana do budoucna hodlá podporovat středoevropskou vzájemnost i skrze vytváření euroregionů a využívání Středoevropské iniciativy (SEI), v rámci níž chce hlavně posilovat ekonomickou dimenzi SEI a užší spolupráci SEI s Evropskou unií⁹⁶.

Vedle roviny politických deklarácí, které nešetřily slovy podpory středoevropské vzájemnosti a zasazovaly se o jednotný postup ve vrcholícím

⁹³ Palata, Luboš: Trenčín oživí Visegrádskou čtyřku, *Hospodářské noviny*, 24.-26. 5. 2002

⁹⁴ Programové prohlášení vlády České republiky, 8.Zahraněční politika, srpen 2002, Praha, http://wtd.vláda.cz/vlada/vlada_progprohl.htm

⁴⁹ 3. Priority zahraniční politiky České republiky, in: *Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003 – 2006*, s.6

⁹⁵ 4.3 Bilaterální a regionální spolupráce v euroatlantickém prostoru, in: *Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003 – 2006*, s. 16

⁹⁶ Tamtéž, s. 16

vyjednávání s bruselskými institucemi, se výsledná praxe nejevila tak jednoznačně. Je pravda, že visegrádské země po několik let využívaly společných konzultací, nejen na nejvyšší státní úrovni, ale především v rovině expertní. Společné porady pořádali, jak už jsem v průběhu studie vzpomínal, velvyslanci všech čtyř partnerských zemí a jejich hlavní vyjednávači s unijními orgány, avšak sami vedoucí vyjednávacích misí připouštěli značnou limitovanost společné přípravy a vyjednávacích pozic, které končily vždy tam, kde se nabízelo výhodnější postavení pro partikulární diplomacii⁵⁰. Tehdejší státní tajemník, v současnosti vedoucí Stálé mise ČR při EU, Jan Kohout, tuto situaci zhodnotil takto: „*Ve vztahu k evropským záležitostem se V4 nikdy jako pevná skupina výrazně neprofilovala. Během příprav na vstup do EU sledovala každá z těchto zemí vlastní zájmy. V průběhu jednání neexistovala nějaká koherentní společná stanoviska, postup nebyl ani koordinován.*“⁵¹. Právě tento významný rys visegrádské součinnosti nesmíme opomíjet při celkovém hodnocení intenzity a míry možné kooperace visegrádských republik v evropské politice.

Ze strany předních představitelů čtyřky došlo mnohokrát k prohlášení o nezbytnosti přehodnocení dosavadního značně individualistického přístupu k Unii a potřebě zaujmout společné stanovisko k jednotlivým, bruselskou administrativou nabízeným podmínkám (např. k otázce zemědělských dotací či k zajištění svobodného pohybu pracovních sil aj.). Vždy, když se začaly veřejně řešit možné scénáře tzv. malého rozšíření EU, počaly se znovu výrazně projevit tendence k soutěživosti a k individualizaci, nejvíce ve vystoupeních maďarských představitelů. Budapešť tak činila s vědomím, že je díky většině uzavřených přístupových kapitol na špici kandidátské skupiny, a proto bude s největší pravděpodobností přizvána i v případě „malého“ rozšíření. Někteří maďarští politici dokonce avizovali, že Maďarská republika nebude čekat se vstupem do Evropského společenství na ekonomicky slabší Polsko a jiné státy regionu⁹⁷. Nutno dodat, že takováto prohlášení byla spíše výjimkou, do velké míry ovlivněnou blížícími se parlamentními volbami v zemi.

⁵⁰ Viz. rozhovor s Pavlem Teličkou (2. 11. 2002) – in: Kramer, Alexander: Interview 3, Doplněk, Brno 2003, s. 109; rozhovor s Janem Kohoutem (září 2003) – in: Řiháčková, Věra: Vstup do EU přinese Visegrádu nový obsah, ne pevnější vazbu, <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=725>, s. 1

⁵¹ rozhovor s Janem Kohoutem (září 2003) – in: Řiháčková, Věra: Vstup do EU přinese Visegrádu nový obsah, ne pevnější vazbu, <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=725>, s. 1

⁹⁷ kol. autorů: Visegrádská spolupráca, in: Kollár, M., Mesežnikov, Grigorij (ed.): SLOVENSKO 2001, Súhrnná správa o stave spoločnosti, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2001, s. 316

Sjednocení vyjednávací pozice zamezovala i používaná taktika, kdy každá z visegrádských kandidátských zemí uzavírala kapitoly evropského komunitárního práva samostatně. Prostor pro konkrétní společné kroky neumožňovala ani nepsaná, leč stále uplatňovaná zásada „nebudeme ztrácet čas, tím co nás rozděluje“, která obsahovala značnou dávku neochoty ke kompromisům⁹⁸.

Zvolenou strategii můžeme hodnotit jako ryze pragmatickou, je v ní zastáván společný postoj, až do chvíle, kdy je pro všechny čtyři partnery maximem přijatelného. Poté se každá země soustřeďuje na samostatné dovyjednávání podmínek, jež jsou pro ni akceptovatelné⁹⁹.

Visegrádská skupina byla v předvečer vstupu do EU stále neformální, velmi volnou organizací, která fungovala „od summitu k summitu“. Oproti minulosti byla už však tvořena více rovinami součinnosti, což ji dávalo větší šance do budoucna.

Na nejvyšší, „státnické“ úrovni trpěla a jistým způsobem i nadále trpí ideovým vakuem. Většina „pracovní visegrádské náplně“ a energie vrcholných politiků členských zemí byla vydávána na neustálou kontrolu vlivu a vzájemné vyvažování sil. To je do značné míry vyvoláno vytrácením se „nad-regionálních“ ambicí skupiny (např. řešení bezpečnostního zajištění oblasti, stabilizace post-sovětského prostoru, společná politika k jihovýchodní Evropě). Napomáhá tomu i zmíněná zásada „nebudeme ztrácet čas tím, co nás rozděluje“. V předvstupním období byly určitým „motorem“ zintenzivňování kooperace v regionu politické elity Polské republiky a Slovenské republiky¹⁰⁰. V rámci spolupráce na bázi Visegrádu šlo o pozici tradiční (pozn. autora). To platí pro polské návrhy „východní politiky“ Evropské unie¹⁰¹ (což ji zůstane vlastní i v čase členství v EU) a roli V4 v rámci ní i požadavku polského šéfa exekutivy, L. Millera, na přepracování „základní visegrádské smlouvy“, s ohledem na novou situaci a nové cíle, dané členstvím v NATO a brzkou integrací do EU¹⁰².

⁹⁸ Srovnej. Homolová, Olga: Visegrádské proměny a mimikry, *Hospodářské noviny*, 4. 6. 2001, s. 8

⁹⁹ Srovnej. Černý, Adam: Vyjednávání s unií byla vždy tvrdá a pravidla se měnila, *Hospodářské noviny*, 16. 12. 2002, s. 6; Przeszłość Grupy Wyszehradzkiej po rozszerzeniu Unii Europejskiej, *Gazeta Wyborcza*, 3. 2. 2003

¹⁰⁰ Šťastný, Marek (ed.): *Visegrad countries in an Enlarged Trans-Atlantic Community*, Institute for Public Affairs, Bratislava 2002, s. 42–43, Horváth, Peter: *Stredná Európa ako líder v procese integrácie do Európskej Únie – Slovensko v zrkadle Európskej únie*, Transformácia postkomunistických krajín a priebeh ich prístupového procesu do Európskej únie, SAPS, Prešov 2002, s. 30–31

¹⁰¹ Projev ministra zahraničních věcí Polské republiky W. Cimoszewicze, dne 21.2.2003 na velvyslanectví PR v Praze, <http://www.diplomacie.info/publikace>

¹⁰² Ďuriček, Andrej: Vyšehradská čtveřka má na to, *Hospodářské noviny*, 9. 12. 2002, <http://ihned.cz/mail/k/21065765/10022290>

Bratislava vyvíjela iniciativu ve směru základní institucionalizace Visegrádu¹⁰³, či vystupovala s návrhem společného postoje k reformě orgánů Evropské unie.

Dosud největší aktivitu v rámci visegrádského seskupení v této době vykazovala „rovina expertní“, složená ze zástupců jednotlivých vládních resortů a odborníků členských zemí. V rámci ní probíhala velmi praktická spolupráce¹⁰⁴, která dávala Visegrádu konkrétní obsah. I do budoucna se jeví tato složka partnerství jako perspektivní a může se spolu s třetí, „občanskou dimenzí“ stát tím, co Visegrád stmelovalo a vytvářelo z něj operativní nástroj k řešení konkrétních problémů.

Rovina občanská byla probouzejícím se sektorem čtyřky, který však měl potenciál stát se tolik potřebnou „krví zdravého středoevropského oběhu“. „Vybudování“ a podporu spolupracující a vzájemně „otevřené“ středoevropské společnosti měl za cíl Mezinárodní visegrádský fond (MVF), který sídlí v Bratislavě. V prvních letech své existence se však potýkal s malou podporou, nedostatkem finančních zdrojů a zejména s nedostačující prezentací své činnosti. Finanční zdroje k rozvoji jeho aktivity se po vstupu do Evropského společenství zlepšují, avšak ostatní neduhy přetrvávají do značné míry dodnes (viz. více v kapitole VII.2 a kapitole VIII. – pozn. autora).

V červnu 2002 v maďarské Ostřihomi premiéři zemí Visegrádské čtyřky přijali dokument, definující roli předsednictví V4, který se stal zpřesňujícím dodatkem klíčové *Dohody o obsahu visegrádské spolupráce (Content of Visegrad Cooperation)* z května 1999. Taktéž se pod vedením Maďarů pokračovalo ve spolupráci v rámci modelu V4+, především s Ukrajinou (v oblasti vnitřních věcí) a státy sdružení Beneluxu (posléze, již za slovenského předsednictví bylo svoláno setkání ministerských předsedů V4 a Beneluxu k tématice budoucnosti EU).

Slovenskému vedení Visegrádu (2002-2003) dominovala hlavně otázka závěrečných negociací přístupových jednání s Evropskou unií a debata o dalším směřování aktivit v měřítku Visegrádu po vstupu do Unie, kdy dojde k naplnění prvotního smyslu tohoto regionálního partnerství. Na neformálním summitu premiérů V4 na slovenských hradech Červený kameň a Smolenice, v prosinci 2002, bylo

¹⁰³ Srovnej. Lukacz, Pavol: Czy nasz region potrzebuje własnych instytucji?, *Gazeta Wyborcza*, 18. 12. 2002, <http://www1.gazeta.pl/wyborcza/1,34475,1224746.html>

¹⁰⁴ Viz. Oficiální stránky Visegrádské skupiny, <http://www.visegradgroup.org>, či srovnej. např.: Země Visegrádu chystají další zbrojní projekty, *Hospodářské noviny*, 28. 5. 2002, s. 4; „Čtyřku„ zajímají i polské plynovody, *Hospodářské noviny*, 4. 6. 2001, s. 8; Trenčín oživí Visegrádskou čtyřku, *Hospodářské noviny*, 24.–26. 5. 2002, s. 9

dosaženo shody, že „...mají zájem na dalším pokračování této regionální spolupráce i po vstupu do Evropské unie a že jsou připraveni diskutovat o její podobě v nových podmínkách, před než tyto země členství v Evropské unii postaví.“⁵².

České předsednictví (2003-2004) si vytklo za cíl dokončit diskusi o další náplni spolupráce po úspěšném vstupu Slovenska do NATO a všech visegrádkých republik do EU. Tato diskuse vycházela z koncepčního dokumentu *Guidelines on Future of Visegrad Cooperation*, přijatého summitem premiérů V4 v Tálech v Nízkých Tatrách, v červnu 2003, na závěr slovenského vedení. Jako oblasti, které se osvědčily a mají i potenciál pro budoucnost, byly vytyčeny projekty, podporující přeshraniční partnerství a rozvíjení programů Mezinárodního visegrádkého fondu. Bylo dohodnuto, že výsledkem debaty o nové roli V4 bude nový dokument, definující působení a cíle visegrádkých zemí po vstupu do Unie (viz. kapitola VIII. - pozn.autora).

V roce 2003 přibyla ke stávajícím okruhům meziresortní visegrádké kooperace i spolupráce v oblasti cestovního ruchu, dopravy, energetiky, informatiky, zdravotnictví a zemědělství. Proběhla i další jednání se státy Beneluxu a nově i se Severskou radou. Ve formátu V4+ se již tradičně rozvíjela hlavně spolupráce s Rakouskem (v problematice vnitřní bezpečnosti) a Slovinskem (ve vědě a výzkumu). Došlo k setkání s ukrajinským premiérem V. Janukovyčem a nově se začaly rozvíjet kontakty s Japonskem v rámci expertní úrovně⁵³.

Kostru visegrádké vzájemnosti do Kroměřížského summitu, který se konal již v atmosféře čerstvého členství v Evropské unii, tvořilo pouze pravidelné setkávání středoevropských politických představitelů a ústavních činitelů na různých úrovních v rámci „summitové diplomacie“ a dále dokumenty: *Dohoda o obsahu visegrádké spolupráce (Content of Visegrad Cooperation)* z května 1999. Jedinou pevnou strukturu visegrádkého partnerství zahrnoval zmíněný Mezinárodní visegrádký fond (International Visegrad Fund).

⁵² Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2002 do prosince 2002, MV ČR, Praha 2003, s. 46

⁵³ Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2003 do prosince 2003, MV ČR, Praha 2004, s. 41

VII. INSTITUCE VISEGRÁDU

VII. 1 CEFTA (STŘEDOEVROPSKÁ DOHODA O VOLNÉM OBCHODU)

Sdružení CEFTA (STŘEDOEVROPSKÁ DOHODA O VOLNÉM OBCHODU) je v současnosti zcela autonomní mezinárodní organizací. V minulosti se však zrodila z lůna visegrádské iniciativy a po několik let byla jednou z mála podob vzájemné středoevropské kooperace. Proto si bezpochyby zaslouží prostor v rámci této studie, alespoň pro stručné představení vlastní činnosti a hlavních pohnutek, z nichž vzešla. Od roku 1995 se CEFTA vyděluje z visegrádské neformální struktury a začíná se odlišovat svojí členskou základnou od visegrádské. Do Dohody navíc vstupuje Slovinsko, jehož příkladu následují později i další sousední státy.

Kořeny této ekonomické spolupráce, postavené na regionální bázi, sahají do roku 1991, kdy jedna z členských zemí Visegrádské trojky, Maďarská republika, přišla s návrhem vytvořit pásmo volného obchodu v rámci Visegrádské skupiny. Tato idea se ujala a po jednání expertů tří republik vznikl v dubnu 1992 v Budapešti Výbor pro spolupráci ve střední Evropě. Ten měl zahájit proces postupné liberalizace obchodních a ekonomických vztahů mezi účastníky visegrádské kooperace, s cílem připravit se společně ke vstupu do ES/EU¹⁰⁵.

Tento proces měl své racionální opodstatnění, protože vycházel z existence vakua společných ekonomických vztahů. Po rozpuštění RVHP zanikl společný trh, dezintegrací a zánikem SSSR se rozplynuly tradiční trhy a středoevropské země přenesly své ekonomické zájmy do oblasti západní Evropy. V průběhu roku 1992 se podařilo většině středoevropských zemí uzavřít s Evropským společenstvím (v případě ČR v roce 1993 s EU – pozn. autora) tzv. asociační dohody, které měly za cíl zjednodušit obchod s některými komoditami mezi Společenstvím/Uníí a středoevropskými státy. Došlo tak k paradoxnímu vývoji, kdy se vzájemný obchod mezi dřívějšími členy RVHP stal v první polovině 90. let XX. století komplikovanějším a byl poznamenán množstvím obchodních překážek, než obchodní styk mezi Uníí a jednotlivými středoevropskými státy. To vše nutilo visegrádské republiky hledat

¹⁰⁵ kol. autorů: Česká republika a region střední Evropy, in: kol. autorů: Česká zahraniční politika, Úvahy o prioritách, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1997, s. 113; či Sucha, Jana: CEFTA – opportunity of Integrated Markets, Medzinárodne otázky, roč. 5, č. 1/1996, s. 49-58

racionální alternativu Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) a tím de facto řešit situaci po ztrátě východních odbytišť.

Po poměrně náročných jednáních vyústilo hledání ekonomické alternativy v podpis *Dohody o středoevropské zóně volného obchodu (Central European Free Trade Agreement – CEFTA)*, která byla uzavřena 21. prosince 1992 na visegrádském summitu v Krakově. Jejího slavnostního písemného stvrzení se již účastnily čtyři členské delegace – představitelé České republiky, Slovenské republiky, Maďarské republiky a Polské republiky. Dokument vstoupil v platnost 1. března 1993.

Středoevropská zóna volného obchodu byla primárně ekonomickou kooperační strukturou a měla především napomoci rozšíření regionálního obchodu a vytvořit do 1. ledna 2001 oblast volného obchodu v regionu střední Evropy¹⁰⁶. Pro Prahu byl tento termín z důvodu délky nepřijatelný. Proto iniciovala jednání o zkrácení lhůty z 8 na 5 let a žádala o odstranění obchodních překážek nejen průmyslové, ale i zemědělské produkce. Právě jednání o liberalizaci agrárního obchodu patřila k nejsložitějším. V dubnu roku 1994 bylo zkrácení u většiny průmyslových položek potvrzeno podpisem tzv. budapeštských protokolů. Komplikace s uvolněním obchodu se zemědělskými komoditami, netarifní překážky obchodu a další problémy vedly k uspořádání schůzky předsedů vlád zemí CEFTA v polské Poznani 25. listopadu 1994. Bylo to zároveň první setkání nejvyšších reprezentantů zemí Visegrádské skupiny od roku 1992. Ministerští předsedové se zavázali vyřešit překážky volného pohybu většiny průmyslových výrobků do konce roku 1997 a dohodli se na každoročních setkáních. České vládě se tedy podařilo dosáhnout svého. Český premiér Klaus odmítl požadavky svých partnerů, usilujících o vtělení ustanovení o sjednocení postupu vůči EU do společného prohlášení a trval pouze na nezávazných poradách v této oblasti¹⁰⁷. Důsledné české odmítání institucionálního prohlubování ekonomické kooperace vedlo k odmítnutí jak polsko-slovenských návrhů na rozšíření vzájemné spolupráce do sektoru infrastruktury, tak i k odmítnutí iniciativy, vznesené Varšavou v září 1995 na setkání v Brně, která se

¹⁰⁶ Zpráva o zahraniční politice ČR za období od července 1998 do prosince 1999, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2000, s. 44

¹⁰⁷ Rhodes, Michael: Post-Visegrad Cooperation in East Central Europe, *East European Quarterly*, Boulder, Spring 1999, s. 55

zabývala myšlenkou na ustavení regionální banky. Taktéž byla odmítnuta slovenská vize na zřízení sekretariátu CEFTA se sídlem v Bratislavě¹⁰⁸.

CEFTA proto nemá žádný sekretariát ani žádné jiné stálé orgány, konzultace se uskutečňují převážně na úrovni expertů a týkají se výhradně odstraňování překážek vzájemného obchodu. Ministři členských zemí, odpovědní za vnější obchodní vztahy, projednávají a řeší aktuální problémy zpravidla jednou ročně na zasedáních Společného výboru, který je nejvyšším orgánem dohody CEFTA. V předsednictví Společného výboru se členské země každoročně střídají. Potřeba širší a hlubší institucionalizace se v celé řadě členských států Středoevropské dohody prosazovala velmi pomalu. Až do druhé poloviny 90. let minulého století neexistoval v rámci CEFTA postup a mechanismus pro řešení nesrovnalostí mezi členskými zeměmi. Teprve v roce 1998 byl představen návrh na vytvoření mechanismu řešení sporů v CEFTA¹⁰⁹.

Dohoda CEFTA je otevřená. Podmínky vstupu nového kandidáta jsou: členství dané země ve Světové obchodní organizaci (WTO), existence Asociační dohody s EU a souhlas všech členů dohody CEFTA¹¹⁰.

V podstatě až do roku 1998 bylo sdružení CEFTA základní platformou pro spolupráci Prahy se středoevropskými státy¹¹¹. Od roku 1998 se vývoj vzájemné kooperace v rámci Středoevropské dohody začal výrazně zpomalovat, došlo ke zbrždění procesu uvolňování obchodu se zemědělskými komoditami do doby, než bude provedena analýza národních zemědělských politik a jejich slučitelnosti s parametry Evropské unie. Až v roce 2001 se podařilo dosáhnout dynamiky v liberalizaci, kdy byl přijat tzv. *Dodatkový protokol o dalším uvolnění obchodu zemědělskými produkty*, který byl podepsán 16. 11. 2001 ministry České republiky, Maďarska a Slovenska. Tímto podpisem došlo k rozdělení sdružení CEFTA na dvě skupiny, podle ochoty liberalizovat vzájemný zemědělský trh. Ve druhé „ochranářské“

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 56

¹⁰⁹ Adámková, Věra: Regionální ekonomická integrace v SVE a její sounáležitost se západoevropským integračním procesem, Řada studií, Aktuální otázky světové ekonomiky, 1999/10, VŠE, Praha 1999, s. 12

¹¹⁰ Zpráva o zahraniční politice ČR za období od ledna 2000 do prosince 2000, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2001, s. 47

¹¹¹ kol. autorů: Česká republika a region střední Evropy, in: kol. autorů: Česká zahraniční politika, Úvahy o prioritách, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1997, s. 115

skupině působily Bulharsko, Polsko, Slovinsko a Rumunsko, které zůstaly u stávajícího stupně liberalizace¹¹².

Z chování členů CEFTA je patrné, že nemají zájem na přeměně ekonomického sdružení na organizaci politického charakteru. Na organizaci, jejíž další život by byl podřízen politickými kritérii. Navíc každý z členů CEFTA chápal tuto institucionální strukturu odlišně a jinak interpretoval svou účast v rámci CEFTA. Ta byla členskými státy nejčastěji chápána jako subregionální kooperativní režim pro různé tématické oblasti (ekonomická a environmentální spolupráce, spolupráce v oblasti potírání organizovaného zločinu atd.)¹¹³.

Už od roku 2002 zveřejňovala česká reprezentace pochybnost o svém členství v CEFTA po vstupu do Evropské unie, protože členské země Unie musí dodržovat obchodní politiku EU a ta vylučuje členství v dalších podobných organizacích. Ke dni vstupu do evropského společenství ukončilo své působení celkem pět z osmi stávajících členů.

V současné době jsou členy ekonomického sdružení CEFTA Rumunsko a Bulharsko⁵⁴. Výrazný zájem o členství projevují především Estonsko, Lotyšsko, Litva, Chorvatsko, Makedonie a Ukrajina.

Středoevropská dohoda o volném obchodu se v budoucnu pravděpodobně posune ještě více na východ a jih evropského kontinentu a bude obdobně jako v případě středoevropských zemí a států západního Balkánu působit jako určitá předvstupní ekonomicko-politická „přípravná škola“ pro budoucí angažmá v Evropské unii¹¹⁴.

VII. 2 MEZINÁRODNÍ VISEGRÁDSKÝ FOND (MVF)

Úvaha o vytvoření fondu, jehož cílem bylo podporovat spolupráci zemí Visegrádské skupiny a zároveň napomáhat posilování vědomí středoevropské sounáležitosti a soudržnosti, se zrodila během prvního vrcholného setkání čtyř šéfů

¹¹² CEFTA se rozdělila v tempu liberalizace, Právo, 19. 11. 2001

¹¹³ Waisová, Šárka: Mezinárodní organizace a režimy, Eurolex Bohemia, Praha 2003, s. 196-197

⁵⁴ <http://www.cefta.org/>

¹¹⁴ Středoevropská dohoda volného obchodu (CEFTA) neskončí..., Hospodářské noviny, 10. 11. 2003, s. 8

členských exekutiv revitalizované visegrádské iniciativy v Bratislavě v květnu roku 1999. V textu programového dokumentu *Obsah visegrádské spolupráce (Contents of the Visegrad Cooperation)*, slavnostně přijatém na bratislavském summitu, bylo mezi stěžejními úkoly, stanovenými pro následující období uvedeno i provedení „*kroků k vytvoření společného fondu pro financování společných aktivit v oblasti vzdělání, kultury a sportu.*“¹¹⁵. Zvláštní důraz byl kladen na iniciativy, které podporovaly kulturní spolupráci regionů¹¹⁶. Na neformálním setkání premiérů v Javorině ve Vysokých Tatrách v říjnu téhož roku dostala myšlenka fondu přesnější obrysy. Měl to být určitý „stimul nižších“ úrovní spolupráce. Bylo dohodnuto, že visegrádský fond, dotovaný jedním milionem EUR bude zřízen v průběhu roku 2000 a za sídlo první a zároveň jediné instituce Visegrádské skupiny byla vybrána Bratislava. Úsilí o naplnění tohoto zadání se stalo jednou z dominantních aktivit českého předsednictví Visegrádu.

Otázky související se zrodem společné visegrádské finanční instituce se staly hlavním tématem schůzek jednotlivých ministrů kultury. Hlavy ministerstev kultury se dohodly na systému vzájemné součinnosti, založeném na pravidelných setkáních, pořádaných čtyřikrát ročně. Vedle problematiky společného fondu se věnovaly tématice financování kultury, ekonomických aspektů ochrany kulturního dědictví a podpory partnerských projektů, zohledňujících cíle Unie v oblasti euroregionů (v současnosti se na území Visegrádské skupiny nachází 24 euroregionů⁵⁵).

Díky společnému úsilí všech zúčastněných stran, které se zasloužily o brzkou realizaci visegrádského fondu, se podařilo Fond institucionálně vybudovat během pouhého půl roku. Smlouva o jeho založení mohla být předložena k signování vládám visegrádských republik už na summitu na zámku Štířín u Prahy dne 9. června 2000. Bylo to rok poté, co poprvé oficiálně zazněla myšlenka o jeho ustavení. Na přípravě se podíleli jak experti, tak i národní koordinátoři visegrádské spolupráce na ministerstvech zahraničních věcí.

Společný fond vznikl podpisem *Dohody o zřízení Mezinárodního visegrádského fondu*. Za jednotlivé státy smlouvu slavnostně podepsali předsedové vlád České republiky M. Zeman, Maďarské republiky V. Orbán, Polské republiky J. Buzek a Slovenské republiky M. Dzurinda. V prohlášení bylo stanoveno, že

¹¹⁵ The Contents of Visegrad Cooperation, <http://www.visegrad.org/contents.htm>

¹¹⁶ Zpráva o zahraniční politice ČR za období od července 1998 do prosince 1999, Ministerstvo zahraničních věcí, Praha 2000, s. 44

⁵⁵ Viz. Abecední seznam euroregionů: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_euroregions

„záměrem zakladatelů Fondu je podporovat aktivity jdoucí nad rámec financování jednotlivými rezortními ministerstvy, na nichž mají společný zájem všechny členské země V4 a jež budou přispívat k prohlubování uvědomování si společně sdíleného středoevropského prostoru.“¹¹⁷.

Během pražského summitu zasedal poprvé nejvyšší řídicí orgán právě založeného Mezinárodního visegrádského fondu (zkráceně MFV), kterým je Konference ministrů zahraničí. Ta zasedá jedenkrát ročně a jmenuje výkonného ředitele Fondu. Konference schvaluje rozpočet Fondu a každoroční zprávu o jeho plnění, kterou předkládá Radě velvyslanců. Dále rozhoduje o výši ročních příspěvků jednotlivých zemí Visegrádské čtyřky a datu jejich splatnosti. Rozhodnutí Konference jsou přijímána jednomyslně.

O tom, které konkrétní projekty budou z MFV podpořeny rozhoduje Rada velvyslanců zemí V4, která je zároveň nadřízeným orgánem sekretariátu. Ta se setkává minimálně dvakrát ročně. Rada je složená z velvyslanců působících v předsednické zemi Fondu (předsednictví je rotující a mění se podle abecedního pořadí anglických názvů zemí Visegrádu) a národního visegrádského koordinátora, který je zároveň jejím předsedou.

Výkonným orgánem Mezinárodního visegrádského fondu a zároveň i jeho statutárním zástupcem je výkonný ředitel, jmenovaný vždy na tři roky. Vedle reprezentace Fondu navenek zodpovídá výkonný ředitel za naplňování cílů Fondu a vede Sekretariát. Posuzuje všechny žádosti o granty a nejhodnotnější projekty doporučuje Radě velvyslanců ke schválení. Zasedání Rady se účastní a má na nich poradní hlas. Sekretariát Fondu, který působí jako administrativní orgán, má především informovat širokou veřejnost o činnosti a aktivitách Fondu. Přijímá žádosti o granty a posuzuje je po formální stránce, předtím než jsou postoupeny výkonnému řediteli. Oficiálním jazykem Fondu je angličtina¹¹⁸.

Mezinárodní visegrádský fond (resp. jeho Sekretariát a výkonný ředitel) má své sídlo v Bratislavě. Na základě Smlouvy mezi Slovenskou republikou a Mezinárodním visegrádským fondem požívá Fond standardní diplomatické výsady a imunity, příslušející jakékoliv mezinárodní organizaci. Přestože se Bratislava nachází ve velmi vhodné geografické pozici na spojnici všech visegrádských center,

¹¹⁷ Zpráva o zahraniční politice ČR za období od ledna 2000 do prosince 2000, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2001, s. 45

¹¹⁸ Viz. Statute of the International Visegrad Fund

měl výběr této slovenské metropole i nezanedbatelnou symbolickou rovinu. Byl vnímán jako určité politické gesto a uznání dosud provedeným slovenským politickým změnám. Proto byl za prvního výkonného ředitele Fondu zvolen slovenský diplomat, Urban Rusnák. Z pohledu slovenské diplomacie má navíc význam už samotný fakt, že Mezinárodní visegrádský fond se stal první mezinárodní institucí se sídlem v Bratislavě¹¹⁹. Urbana Rusnáka v čele Fondu posléze vystřídal polský bohemista a slovakista Andrzej Jagodzinski. V současnosti je výkonným ředitelem Visegrádského Fondu maďarský diplomat, bývalý velvyslanec v České republice Kristóf Forrai⁵⁶.

Dodatek *Dohody*, spojené se zřízením Statutu Mezinárodního visegrádského fondu, definuje hlavní vize Fondu. Jsou to „*podpora rozvoje užší spolupráce mezi smluvními stranami, posilování vazeb mezi státy smluvních stran a integrace států smluvních stran do Evropské unie.*“¹²⁰. Cíle MVF mají být naplňovány prostřednictvím finanční podpory různých aktivit, a to především v následujících oblastech:¹²¹

- kulturní spolupráce,
- vědecké výměny, výzkumu a spolupráce v oblasti školství,
- výměny mládeže,
- přeshraniční spolupráce.

O tento typ podpory se zdvihl okamžitý a nečekaně velký zájem ze strany občanských sdružení, nevládních organizací a také některých státních a příspěvkových organizací. Např. hned v prvním roce činnosti Fondu (k 15. 9. 2000, kdy byla první uzávěrka pro podávání žádostí o granty) bylo zaregistrováno 236 projektů. Celková požadovaná suma překročila částku 9 milionů EUR. Vzhledem k rozpočtovým možnostem mohlo být uspokojeno pouze 11 % žadatelů, tedy 26 projektů. Pro první kolo (každý rok se konají dvě kola výběru – jarní a podzimní) bylo k dispozici 450 tisíc EUR.

¹¹⁹ Malíková, Anna: *Obnova Visegrádské skupiny*, VŠE, Praha 2001, s. 63

⁵⁶ Drahný, Stanislav: *Visegrádské země navýší společný rozpočet*, Mf Dnes 9. 3. 2006, s. A8

¹²⁰ Agreement Concerning the Establishment of the International Visegrad Fund, Statute of the International Visegrad Fund, čl. 1.

¹²¹ Srovnej. Statute of the International Visegrad Fund, čl. 2.

Z vybraných projektů bylo 24 čtyřstranných, jeden trojstranný a jeden dvoustranný¹²².

Vzhledem k rovnosti příspěvků všech visegrádských zemí do rozpočtu Fondu se při určování finančních prostředků daným projektům přihlíží k jejich rovnoměrné alokaci mezi jednotlivé členské země. Rovná výše příspěvku do rozpočtu zajišťuje ve Fondu každé zemi stejnou váhu. Finanční spoluúčast Fondu představuje vždy maximálně 50 % celkových nákladů projektu, které může předložit jakákoli fyzická nebo právnická osoba se sídlem v některé ze zemí Visegrádu. S ohledem na ambice Fondu napomáhat budování občanské společnosti by se mělo jednat především o projekty nevládních organizací. Ideální je, pokud se na tvorbě projektu podílejí všechny čtyři partnerské strany. Projekty zahrnující méně než tři země jsou podporovány jen v případě, že se jedná o přeshraniční spolupráci. Finanční prostředek může získat rovněž projekt mnohostranné spolupráce se subjektem ze třetí země, pokud je to v souladu se záměry Fondu (jedná se o projekty formátu „Visegrád+“).

Finanční možnosti Fondu při ročním vkladu členských zemí ve stanovené výši 250 tisíc EUR se ukázaly vzhledem k velkému zájmu o realizaci visegrádských projektů jako velice omezené. Proto se předsedové vlád čtyřky na summitu v Krakově 1. června 2001 dohodli, že od roku 2002 každá ze zemí zdvojnásobí svůj příspěvek do rozpočtu Fondu¹²³. V roce 2003 rozdělil Mezinárodní visegrádský fond téměř dva a půl milionů EUR¹²⁴. V roce 2004 opět tato částka překračovala dva miliony EUR a stačila na 272 projektů⁵⁷. Dosavadní systém visegrádských grantů byl doplněn o Visegrádské strategické projekty, které jsou zaměřeny na podporu kooperace v klíčových oblastech.

Od roku 2003 Visegrádský fond uděluje vedle grantů i postgraduální stipendia – ve visegrádských zemích, ale zaměřená i na studia v západní Evropě a severní Americe. Připravuje se i program studia v nových zemích EU, tedy na východ od Visegrádu. Díky stipendijnímu programu se desítky stipendistů stávají novou a

¹²² Zpráva o zahraniční politice ČR za období od ledna 2000 do prosince 2000, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2001, s. 45-46

¹²³ Homolová, Olga: „Čtyřku“ zajímají i polské plynovody, Hospodářské noviny, 4. 6. 2001, s. 8

¹²⁴ Leška, Vladimír: Minulost, přítomnost a budoucnost visegrádské spolupráce, Mezinárodní politika, roč. 27, č.4/2003, s. 12

⁵⁷ Zpráva o zahraniční politice ČR za období od ledna 2004 do prosince 2004, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2005, s. 47

zároveň vlivnou visegrádkou lobby⁵⁸. V roce 2006 na summitu ministrů zahraničních věcí v Budapešti bylo dojednáno zvýšení společného rozpočtu Visegrádského fondu z 3,2 milionu (stav roku 2005) na 5 milionu EUR⁵⁹.

Vytvoření Fondu a začátek jeho činnosti, která záhy vyústila v podporu zcela konkrétních aktivit, představují první hmatatelný výsledek obnovené visegrádké kooperace. Současně to byl i první výsledek úsilí o zaměření vzájemné spolupráce na posilování občanské roviny Visegrádu a rozvíjení kontaktů mezi občany jeho zemí (cíle přijaté na Bratislavském summitu na jaře 1999). Velký ohlas především ze strany visegrádkých občanských sdružení a nevládních organizací o realizaci nejrůznějších projektů potvrdil, že v tomto prostoru skutečně existuje nemalý potenciál a připravenost pro vícestrannou součinnost i na jiných úrovních, než je úroveň politická.

Přijetí mezivládní dohody o založení Mezinárodního visegrádkého fondu znamenalo vůbec první mezinárodněprávní zakotvení spolupráce čtyř visegrádkých zemí. Vedle přetrvávající neformální kooperace v podobě pravidelných konzultací na nejrůznějších úrovních tak byla ustavena stálá visegrádká instituce. Nemůžeme však mluvit o zahájení určitého institucionálního trendu Visegrádké skupiny jako celku, ale pouze o vytvoření efektivního instrumentu na podporu konkrétních projektů.

Fond se stal svým způsobem unikátní strukturou v transformující se střední Evropě, na jiných evropských institucích zcela nezávislou, financovanou výhradně z vlastních zdrojů. Po vstupu do Evropské unie nabízí i velmi zajímavou alternativu při podpoře regionálního partnerství v součinnosti s podpůrnými fondy Unie. Výstižně formuloval význam dosavadní aktivity Mezinárodního visegrádkého fondu jeho první výkonný ředitel U. Rusnák: „*Vývoj kolem Mezinárodního visegrádkého fondu od jeho vzniku potvrzuje, že visegrádká spolupráce je vitálním konceptem, ve kterém se spojují zájmy politických elit a občanů visegrádkých zemí. Praktická realizace schválených projektů a pokračující zájem občanů o spolupráci v jejich přirozeném prostoru bude nejlepší odpovědí visegrádkým skeptikům ve všech čtyřech zemích.*“¹²⁵.

⁵⁸ Srovnej. Kazanský, Rastislav: Perspektívy a možnosti fungovania V4 v geopolitickom priestore strednej Európy, Politické vedy, roč. 7, č.4/2004, s.56

⁵⁹ Drahný, Stanislav: Visegrádké země navýší společný rozpočet, Mf Dnes 9. 3. 2006, s. A8

¹²⁵ Urban, Rusnák: Medzinárodný višegrádký fond, Dilema, 1. 2. 2000, http://www.visegradfund.org/uk_press.htm

VIII. VISEGRÁD V EVROPSKÉ UNII – ZÁNİK ČI ROZVOJ?

Rok 2004 je v mnoha ohledech pro visegrádkou iniciativu historický a přelomový. Dokončením ratifikačních procedur a následným vstupem Slovenska do Severoatlantické aliance 29. března 2004 a přijetím visegrádských zemí do Evropské unie 1. května 2004, došly naplnění hlavní cíle, které si zakladatelé této formy regionální spolupráce před více než třinácti lety vytyčili. Tím se uzavřela jedna etapa vývoje.

Díky tomuto „zhmotnění“ prvotních vizí, artikulovaných na počátku 90. let minulého století, se vrcholní političtí představitelé středoevropských zemí ocitli před výzvou nalézt nový obsah projektu Visegrád a definovat nové společné jmenovatele regionální vzájemnosti. Proces hledání nových rolí pro Visegrád započal již před vstupem do Evropského společenství, v době českého předsednictví V4 (2003-2004) a zhmotnil se v podobě dvou nových dokumentů, které byly slavnostně podepsány a představeny na summitu premiérů v Kroměříži 12. 5. 2004. První z nich „*Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on Cooperation of the Visegrad Group Countries after their Accession to the European Union*“⁶⁰ – tzv. „Nová visegrádká deklarace“ (viz. příloha č.3 v rámci kapitoly XI. diplomové práce – pozn. autora) reflektovala změněnou situaci, v níž se visegrádké země po naplnění svých integračních ambicí nacházely. Ve svém obsahu zdůrazňovala význam regionální spolupráce, užší součinnost expertů, zvýšení členských příspěvků do Visegrádského fondu, poskytování stipendií a kooperaci s jinými regionálními seskupeními.

Zatímco druhý materiál „*Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation*“⁶¹ ve stručných tezích představoval oblasti visegrádké kooperace a její mechanismy. Zároveň na tomto setkání byla opětovně odmítnuta úvaha o rozšíření čtyřky o Rakousko a Slovinsko⁶².

V průběhu roku 2004 docházelo k četným setkáním zástupců jednotlivých resortů. Uskutečnila se jednání se Severskou radou a Beneluxem. Poprvé ve své

⁶⁰ Viz. <http://www.visegradgroup.org/main.asp?MainObIID=15741&ObIID=15741&ClID=32268>

⁶¹ Viz. <http://www.visegradgroup.org/main.asp?MainObIID=15741&ObIID=15741&ClID=32267>

⁶² Macková, Martina: Visegrádká čtyřka: Pokračujeme, nerozšiřujeme, Hospodářské noviny 13.5. 2004, s. 5

historii Visegrádská skupina vyslala pozorovatelskou misi na volby do zahraničí. Její emisaři se zúčastnili monitorování prezidentských voleb na Ukrajině⁶³.

Visegrádskou sounáležitost po začlenění do Unie charakterizuje zvýšený pragmatismus, aktivismus a kooperativnost. Představitelé spolupracujících států se dohodli na součinnosti při vyjednávání o společném eurounijním rozpočtu na léta 2007-13, prohlubování partnerství s východními sousedy⁶⁴, stojícími mimo EU, v rámci tzv. „východní politiky“, na formulování společného postoje k návrhu „evropské ústavy“ a budoucí podobě struktur Evropského společenství⁶⁵. Avšak ukázalo se, že vstup do Evropské unie přinesl nový obsah, nikoli pevnější vazbu. Pregnantně to vystihl slovenský premiér M. Dzurinda svým vyjádřením: „*Postupujeme individuálně i společně.*“⁶⁶. Členské republiky vždy spolupracovaly do momentu, kdy pro ně bylo výhodnější pokračovat cestou partikulární diplomacie. Názorně se to projevilo v případě jednání ohledně finální podoby „evropské ústavy“, kdy se na dráhu individualisty vydalo Polsko⁶⁷, či v případě vyjednávání konečné verze společného rozpočtu EU na léta 2007-13⁶⁸, kdy doházelo ke střídavému rozchodu a opětovnému návratu téměř u všech jmenovaných nebo v situaci jednání ohledně daňových výjimek, kdy do finále vytrvala pouze Česká republika a Polsko.

I přes tuto nepevnost společného lobbyngu se dařilo vzbuzovat respekt, navazovat další pragmatické kontakty např. s Beneluxem a dalšími spíše liberálněji orientovanými evropskými státy, díky čemuž se nakonec podařilo zvrátit počáteční

⁶³ Zpráva o zahraniční politice ČR za období od ledna 2004 do prosince 2004, MZV ČR, Praha 2005, s. 47

⁶⁴ Srovnej. Kolář, Petr: Visegrád ani rozpuštěný, ani vypuštěný, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=34>, s. 2; Plíšek, Jaromír: Visegrád se osvědčil a má budoucnost, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=21>, s.2; Macková, Martina: Visegrádská čtyřka: Pokračujeme, nerozšiřujeme, Hospodářské noviny 13. 5. 2004, s. 5; Sládek, Jiří: Polsko pomáhá hledat EU cestu, Hospodářské noviny 28. 6. 2005, s. 5

⁶⁵ Srovnej. Černý, Adam: Summit unie ukázal společnou vůli, Hospodářské noviny 29.3. 2004

⁶⁶ Srovnej. Macková, Martina: Visegrádská čtyřka: Pokračujeme, nerozšiřujeme, Hospodářské noviny 13.5. 2004, s. 5

⁶⁷ Srovnej. Fridrich, Milan: Evropská unie chce v červnu dokončit jednání o ústavě, Hospodářské noviny 26.-28. 3. 2004, s.6; kol. autorů: Visegrád je pro další ratifikace euroústavy, Lidové noviny 11. 6. 2005, s. 8; kol. autorů: Polsko hrozí vetem, nováčci jsou rozděleni, Hospodářské noviny 15. 12. 2005, s. 2

⁶⁸ Srovnej. kol. autorů: Visegrád společně v boji o peníze z EU, Hospodářské noviny 8. 3. 2004; kol. autorů: Visegrád chce urychlené schválení rozpočtu EU, Hospodářské noviny 12. 7. 2005, s. 7; Kleknerová, Zuzana: Brusel chce dávat nováčkům méně, Hospodářské noviny 22. 8. 2005; Šafaříková, Kateřina: Visegrád se smiřuje s méně penězi od EU, Lidové noviny 2. 12. 2005, s. 1-2

negativní trend ve vyjednávání šestiletého finančního rámce pro členy Unie a dosáhnout navýšení rozpočtu EU pro nové státy ve společenství.

Na této situaci se profiluje trend dalšího fungování Visegrádu v Evropské unii jako určitého jádra ad hoc koalicí, kdy podle různých okolností budou vznikat i odlišné koalice buď celé V4 (model V4+další země) či jednotlivých visegrádských členů a dalších evropských republik. Nahrává tomu i prostředí Unie resp. různorodý charakter a fragmentace unijní agendy, která nahrává ad hoc formacím a brání vytváření stabilních uskupení.

Amsterodamská a Nicejská smlouva rozšířila kvůli vstupu nové desítky (resp. dvanáctky) zemí rozsah rozhodování kvalifikovanou většinou v Radě. Podle nového systému bude mít od 1. ledna 2005 visegrádská skupina na základě počtu obyvatel 58 hlasů: sedm Slovensko, po dvanácti Česká republika a Maďarsko a 27 Polsko. Toto číslo nestačí pro blokování rozhodnutí, v Unii rozšířené na dvacetsedm členů bude třeba získat v Radě 91 hlasů. V EU-25, bez Bulharska a Rumunska, by zemím visegrádské čtyřky k zablokování rozhodnutí stačila podpora dvou menších nebo jednoho velkého členského státu (Británie, Francie, Itálie, Německo - každý z těchto států má 29 hlasů).

Pokud by státy Visegrádu chtěly pro svou politickou iniciativu získat kvalifikovanou většinu v EU-27 (258 hlasů), potřebovaly by podporu všech čtyř velkých republik a nejméně šesti dalších členských států, nebo podporu jednoho velkého a všech devatenácti menších členských zemí. *Smlouva z Nice* dále vyžaduje, aby návrh, který předloží Komise podpořila v Radě nejméně polovina členských států. Dvě třetiny musí souhlasit s návrhem, který prezentuje členská země. Dosažená většina při hlasování musí odpovídat nejméně 62% celkové populace Unie. O přezkoumání tohoto požadavku může požádat členský stát.

Lze proto souhlasit s analytikem M. Brusisem, který do budoucna predikuje, že „*Společný hlasovací potenciál visegrádské čtyřky v Radě nebude impulsem k intenzivnější spolupráci těchto zemí uvnitř Unie, protože by na efektivní změnu evropské politiky nestačil. Nová hlasovací pravidla na druhou stranu vyžadují vytváření velkých koalic, proto je lze považovat i za nástroj umožňující spolupráci. Výsledné rozhodnutí bude muset uspokojit co nejvíc zájmů. Vysoké nároky na konsensus sice omezují schopnost Unie jednat, zároveň ale napomáhají těm*

*iniciativám, které už odráží shodu členských států. Takové návrhy mohou připravit právě regionální uskupení členských států typu V4.*⁶⁹

Předpokladem společných iniciativ visegrádkých států na půdě Unie jsou shodné zájmy všech čtyř zemí v určité politické oblasti. Z finančního hlediska jsou pro Unii nejdůležitější strukturální a kohezní fondy a Společná zemědělská politika, což se po přistoupení V4 v roce 2004 nezměnilo, naopak praxe všedních dnů potvrdila, že právě tato témata je pro visegrádké republiky velmi atraktivní a plní většinu jejich summitového programu.

Lze očekávat, že vstupem Bulharska a Rumunska do Unie a změnou EU-25 na EU-27 poleví snaha formovat krátkodobé ad hoc koalice jako převažující způsob mezivládní spolupráce. Evropská sedmadvacítka bude heterogenní do té míry, že členské státy budou kvůli koordinaci svých reformních strategií stále více vyhledávat spolupráci v menších a konzistentnějších skupinách. Což je zajímavý potenciál pro „projekt Visegrád“.

Sousedství hraje a do budoucna i nadále hrát bude stěžejní roli v oblasti bezpečnostních rizik, jako jsou organizovaný zločin, pašování drog, etnické konflikty a nucená migrace. Státy, které budou čelit podobným hrozbám, budou spolu pravděpodobně úzce spolupracovat. V4 by z těchto důvodů mohla iniciovat vytvoření „východní a balkánské dimenze“ EU, k čemuž už v současnosti tenduje (především díky Polsku, v otázce Ukrajiny, ale je tato snaha zřetelná u všech visegrádkých členů vyjma České republiky).

Nejperspektivnější oblastí pro partnerství v Evropské unii je tzv. druhý pilíř. V současnosti už probíhá spolupráce zemí V4 v oblasti plnění Schengenského acquis a z toho vyplývající přípravy na součinnost při ochraně hranic. Už nyní probíhá kooperace při potlačování přeshraniční kriminality, budování společného praporu v Trenčíně a při společné modernizaci vojenské techniky. V podobě expertního řešení je projekt společného výcviku pilotů a další projekty resortů obrany

⁶⁹ Viz. Brusis, Martin: Co čeká Visegrád v rozšířené Evropské unii?, <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=665>, s. 5

a vnitra⁷⁰. Eurounijní rozměr kooperace nabídl i prostor v intenzivnější součinnosti v oblasti ochrany životního prostředí⁷¹ či v rekonstrukci bytového fondu⁷².

Výstižně tyto tendence shrnuje již vzpomínaný M. Brusis, když píše: „Je pravděpodobné, že Unie po svém rozšíření spolupráci visegrádkých států usnadní. Zatímco integrační snahy třetích států EU podporuje, průběh rozšiřovacího procesu visegrádké spolupráci příliš impulsů k dalšímu prohlubování neposkytl. Odborná literatura poukazuje na nedostatky existujících regionálních uskupení stávajících členů EU. Rozšířená Unie bude mít pro existenci těchto uskupení - a tedy i pro spolupráci visegrádké skupiny - několik opodstatnění. Zaprvé nová pravidla hlasování a pravomoci ustavené Nicejskou smlouvou umožní vznik širokých koalic. Participace na jejich činnosti by ale rozhodně neměla iniciovat rozpad visegrádké skupiny. Zadruhé výsledný finanční přínos reformy strukturální a zemědělské politiky je v zájmu všech členů V4, tento bod unijní agendy proto budou prosazovat společně. A zatřetí spolupráce podskupin členských států uvnitř Unie je efektivní odpovědí na problém strukturální, ekonomické, bezpečnostní a politické heterogenity EU-27.“⁷³.

Na tomto stručném rozboru nových výzev, před kterými se s velkou pravděpodobností visegrádké republiky octnou, se ukazuje možná cesta, vedoucí ke zhmotnění společné koherentní pozice. Vhodným řešením by mohlo být utvoření malého koordinačního aparátu. Ten by se systematicky věnoval „středoevropské agendě“, připravoval podklady a společné materiály a v konečném důsledku by znamenal prohloubení, profesionalizaci a potřebnou dynamizaci partnerství „čtyř“ ve střední Evropě. Ustavením společné kanceláře by se mohl do značné míry eliminovat negativní rys dosavadní visegrádké politiky „od summitu k summitu“, kdy byla kvalita a šíře součinnosti přímo závislá na volbách, ideologickém zakotvení a vzájemných osobních vztazích politických elit členských států. Visegrádká spolupráce je

⁷⁰ Srovnej. Kazanský, Rastislav: Perspektivy a možnosti fungovania V4 v geopolitickom priestore strednej Európy, Politické vedy, roč. 7, 4/2004, s. 62; kol. autorů: Ministři obrany visegrádké čtyřky chtějí jedno výcvikové centrum pilotů, Hospodářské noviny 25. 5. 2004, s. 4

⁷¹ kol. autorů: Visegrádká čtyřka chce spolupracovat v ekologii, Hospodářské noviny 8. 6. 2005, s. 5

⁷² Bohatová, Vladimíra; Rysková, Světlana: Jde o poslední velké peníze, Ekonom č. 38, 22.-28. 9. 2005, s. 27

⁷³ Viz. Brusis, Martin: Co čeká Visegrád v rozšířené Evropské unii?, <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=665>, s. 7

minimálně poháněna zevnitř a zdola, a agenda se tak odvíjí od politiky a jejích oblastí, určených deklamacemi. Navíc by se tento aparát mohl věnovat i systematickému a profesionálnímu zviditelňování „regionu čtyř“, protože na rozdíl od obdobně transformačně starých zemí, kooperujících v měřítku Rady pobaltských států, Visegrád nemá žádnou instituci, která by měla za svoji náplň prezentaci visegrádské oblasti navenek. Mezinárodní visegrádský fond koordinuje partnerství pouze uvnitř skupiny. Tato idea není nijak nová, už v roce 2002 se ji snažili prosadit do politického diskurzu Visegrádu slovenští analytici, avšak bez úspěchu. Nadále trvá stav odmítání ve všech visegrádských reprezentacích⁷⁴, můžeme tedy jen odhadovat, zda se v tomto promítne další očekávaný vývoj evropské integrace a povede ke změně postoje vrcholných politiků.

Někteří komentátoři visegrádské přítomnosti vidí handicap kooperace v problematické členské sestavě, kdy navrhují nechat odejít Polsko, s odvoláním na jeho údajnou nestředoevropskost, eurounijní nespolehlivost a velmocenské ambice, a naopak člensky zapojit Slovinsko a Rakousko⁷⁵. Jiní naopak varují před zbytečnou uzavřeností a exkluzivitou spolku. Nabízí Visegrádskou čtyřku rozšířit o Slovinsko a tři pobaltské republiky a změnit ji na V8, později dokonce na V16, kdy by se měla rozrůst o Ukrajinu, Rumunsko, Bulharsko, země bývalé Jugoslávie, jako i o Moldávii, Bělorusko, až se stanou demokratickými zeměmi⁷⁶. To už je ale téma pro jinou studii.

⁷⁴ Srovnej. Gabelová, Barbora: Koniec strednej Európy? Vizie a ilúzie o budúcnosti, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=clanek&IDc=6>, s. 3; Halász, Ivan: Maďarská republika a myšlenka vyšehradském spolupráce na začiatku 21. storočia, *Medzinárodné otázky*, roč. 14, č.4/2005, s. 17; Kazanský, Rastislav: Perspektívy a možnosti fungovania V4 v geopolitickom priestore strednej Európy, *Politické vedy*, roč. 7, 4/2004, s. 62

⁷⁵ Pehe, Jiří: Skončí visegrádská spolupráce ?, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=3>, s.1-2

⁷⁶ Abrahám, Samuel: V4 po rozšírení EÚ: expanduje, alebo expiruje?, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=6>, s.2

IX. VIZE VISEGRÁDSKÉ SPOLUPRÁCE PO VSTUPU DO EVROPSKÉ UNIE

Přijetím visegrádských zemí do Evropské unie 1. května 2004 a dokončením ratifikačních procedur, souvisejících se vstupem Slovenska do Severoatlantické aliance, došly naplnění hlavní cíle, které si zakladatelé této formy regionální spolupráce před více než sedmnácti lety vytyčili. Tím se uzavřela jedna etapa vývoje. Díky tomuto „zhmotnění“ vizí, artikulovaných na počátku 90. let minulého století, se vrcholní političtí představitelé středoevropských zemí ocitají před výzvou nalézt nový obsah projektu Visegrád a definovat nové společné jmenovatele regionální vzájemnosti. Nabízí se několik možných scénářů vývoje a já se na základě předchozího mapování proměny sub-regionálního partnerství pokusím naznačit budoucí podobu visegrádské kooperace.

Rozhodně se nedomnívám, že vstupem a působením těchto čtyř republik v Evropské unii zanikne středoevropská identita a s ní spojená specifická politika. Spíše naopak, na příkladu jiných členských zemí (např. Španělska a Portugalska) se ukazuje, že jejich partnerství v EU započalo dosavadní minimální přeshraniční kontakty, spolupráci a mnohem víc prohloubilo i jejich vzájemné vztahy a mezistátní obchod. Zařazením mezi evropskou pětadvacítku nezmizí dosavadní problémy a osobitá „místní“ zkušenost, ze které se odvíjejí regionální ambice a potřeby. Pro středoevropskou politiku nekončí dění a vlastní rozhodování za „branami Bruselu“. Vstup do Unie naopak přinese nové výzvy a požadavky¹²⁶ nejen na politickou elitu, ale hlavně na samotnou visegrádskou veřejnost.

Střední Evropě zůstanou specifické zájmy i nadále, ať už spojené s nižší životní úrovní, v porovnání s většinou „starých“ členských zemí, či s pocitem, že se nalézají na „periférii Západu“ (evokovaným zevnitř, z „vlastních řad“ nebo zvenčí od zahraničních partnerů). Tento vyvolaný dojem určité „přináležitosti k ekonomickému okraji Unie“ by mohl do budoucna představovat poměrně nebezpečnou hrozbu, zvláště pokud by se tato evokace spojila s určitou, v „srdci Evropy“ poměrně zdomácnělou „sebesoustředěností“¹²⁷. Smísením obojího by mohlo dojít k vyvolání

¹²⁶ Srovnej. Kubáček, Jan: Česká strategie v Evropské unii - in: Lisa, Aleš (ed.): Sborník politologický VI., Evropská unie: naděje a rizika rozšíření, VŠE, nakladatelství Oeconomica, Praha 2003

¹²⁷ Tento pojem používá jako jeden z rysů středoevropanství politický geograf B. Hnízdo. - pozn. autora in: Hnízdo, Bořek: Geopolitická pojetí střední Evropy in: Cabada, Ladislav a kol.: Perspektivy regionu střední Evropy, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2002, s. 36

pocitu izolace a vzájemného odcizení mezi místní („národní“) a evropskou úrovní politického rozhodování. V tomto ohledu může Visegrádská čtyřka sehrát pozitivní roli v podobě regionálního agregátu zájmů a následně se stát jejich významným obhájcem v unijním prostoru.

Visegrádská skupina může také nabídnout své sub-regionální zázemí, díky kterému se jí naskýtá šance spolupracovat s Bruselem jako jeho „oblastní“, v místní situaci se dobře orientující partner. Tato možnost je reálná např. v oblasti společné azylové politiky, ochrany hranic, boje proti organizovanému zločinu či ve společné prezentaci regionu navenek, v cestovním ruchu, přeshraniční hospodářské činnosti¹²⁸, ochraně životního prostředí a v mnohém dalším. Visegrád rovněž může nabídnout svoji znalost východní Evropy a stát se tak prostředníkem mezi Evropskou unií a Běloruskem, Ukrajinou či Ruskem¹²⁹. Výstižně to popisuje politolog J. Vykoukal: *„Je tu navíc ještě další významný aspekt existence Visegrádu, a tím je jeho význam a postavení jako zóny mezi Evropskou unií a Ruskem, resp. celým postsovětským prostorem, což klade v návaznosti na vstup do EU požadavek na kooperaci v řadě otázek (bezpečnost, migrace, surovinový tranzit) i otázku využívání této výhodnosti. Na tomto zvláštním rozhraní je užitečné mít k dispozici vzájemně se vyvažující regionální mechanismus.“*⁷⁷.

Některé z těchto jmenovaných problematik již doznaly prvních reálných kroků součinnosti (např. ve vzniku společného visegrádského projektu boje proti nelegální migraci¹³⁰ či „východní“ politika vůči Ukrajině, částečně Bělorusku apod.). Do let příštích se jeví jako velmi pravděpodobná i spolupráce ve společném přechodu do schengenské zóny¹³¹ či v kolektivním prosazování zrušení omezení, týkajících se volného pohybu osob.

Značnou výzvou pro visegrádskou iniciativu bude i proces regionalizace. Jeho význam začleněním do Unie ještě vzroste. To dokazuje současná unijní praxe a

¹²⁸ Fránek, Tomáš: Kraje čtyř zemí chtějí společně lákat investory, *Hospodářské noviny*, 24. 11. 2003, s. 20

¹²⁹ Srovnej. Buzek, Jerzy: Spolupráca v rámci visegrádskej skupiny, *Medzinárodné otázky*, roč. 8, č. 2/1999, s. 60

⁷⁷ Vykoukal, Jiří: Konec visegrádské spolupráce aneb nekamenujte proroky, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=4>, s. 3

¹³⁰ Palata, Luboš: Trenčín ožíví Visegrádskou čtyřku, *Hospodářské noviny*, 24.-26. 5. 2002

¹³¹ Jánská, Zuzana, Černý, Adam: Visegrádská čtyřka chce vydržet i do budoucna, *Hospodářské noviny*, 4. 11. 2003

postavení evropských regionů, jež se těší značné podpoře. Tento přenos těžiště vzájemné spolupráce na regiony přináší do současného partnerství celou řadu nového. První novinkou „regionalizace“ středoevropské vzájemnosti je oslabení tradičního etatismu, který v této oblasti hrál nepřírozeně silnou roli. Může i úspěšně předejít a zamezit nebezpečí druhého „odumření“ Visegrádu z důvodu značné závislosti kooperace v rámci V4 na vrcholných politicích jednotlivých visegrádských zemí. Druhým, neméně důležitým pozitivem „decentralizace“ spolupráce je přiblížení partnerství k regionálním a komunálním sféram správy věcí veřejných, díky čemuž se nabízí rychlejší ztotožnění se s Visegrádem. Třetím významným faktorem je existence spolufinancování lokálních projektů za pomoci finanční spolúčasti podpůrných fondů Evropské unie a členských zemí společenství¹³².

Stále více se ukazuje, že pojetí střední Evropy jako „evropské periferie“ přestane být aktuální až v době, kdy zmizí základní ekonomické, sociální a kulturně politické rozdíly mezi těmito zeměmi a jejich západními sousedy¹³³. To však bude nejspíše otázka několika generací.

Členství v Unii bude tyto státy nutit nalézat různá ad hoc spojení, podle povahy jednotlivých problémů. Seskupení V4 by se mohlo stát pružně působící skupinou, která na sebe bude přidružovat další unijní členy při řešení různých problematik. Visegrádská koordinace může dát prosazování potřeb jejich členů větší sílu i v rámci EU. To se může ukázat zvláště významným tehdy, budou-li členské státy při prohlubování integrace v příštích letech postupovat různou rychlostí, podle principu *à la carte* a začnou se dělit na tvrdé jádro a periferii.

Udržování specifičnosti Visegrádské čtyřky zatím napomáhá chování a uplatňovaná předvstupní, ale i povstupní politika „starých“ členských zemí Unie a může tomu tak být i v budoucnu. Jestli jejich přístup nebude dostatečně velkorysý a v nově přichozích zemích budou zanechávat pocit, že se s nimi nejedná zcela fér, že je ne vždy staví do rovnocenných podmínek (vzpomeňme např. na prohlášení francouzského presidenta J. Chiraca dělící evropský prostor na „starou“ a „novou“ Evropu a na tip reakcí, které vyvolal či způsob jednání o svobodném pohybu osob, služeb nebo o daňovém systému jednotlivých zemí) a někdy jsou i pod jakousi kuratelou, dospějí visegrádské republiky, ale i ostatní nově přichozí země k závěru,

¹³² Rusnák, Urban: Renesancia Visegrádskeho zoskupenia – zamyslenie sa na jej motívmi a cieľmi, *Mezinárodní otázky*, roč. 8, č.2/1999, s. 70

¹³³ Hnízdo, Bořek: Geopolitická pojetí střední Evropy, in: Cabada, Ladislav a kol.: *Perspektivy regionu střední Evropy*, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2002, s. 47

že společným úsilím a semknutím prosadí v Bruselu více, než kdyby postupovaly samostatně.

Další, na čem se vstup do Unie podepsal, je proměna bilaterálního uvažování. Díky členství ve společenství se totiž „sousedy“ stanou všechny členské země evropského společenství, ať jsou od sebe jakkoliv geograficky vzdáleny. Skeptici mluví o ztrátě specifčnosti „středu Evropy“ a tím i o zániku V4¹³⁴. Ano, jisté změny v kooperaci středoevropské skupiny, tvořené jedním velkým a několika malými státy již vidíme. Polská republika se po vstupu zařadila mezi největší členy organizace (stane se pátým největším státem v Unii). Své zájmy má navíc i v rámci „Výmarského trojúhelníku“ (kde jsou členy: Polsko, Francie a Německo) a dlouhodobě i v Pobaltí, na Ukrajině a v Bělorusku. Naproti tomu stojí mimo dosavadní Visegrád Rakousko, země srovnatelná velikostí s třemi menšími republikami, stát s podobnými zájmy (Rakousko kooperuje s visegrádskými republikami v rámci oblasti vnitřní bezpečnosti již od roku 1999), zároveň však s mnohem vyšší životní úrovní a stále ještě s určitou touhou po dominanci v regionu. Vně Visegrádské skupiny zůstává i Slovinsko, „podalpský stát“ v současnosti úzce kooperující na vybraných projektech čtyřky (např. v minulosti v předstupních konzultacích hlavních vyjednávačů kandidátských zemí, nyní v rámci činnosti Mezinárodního visegrádského fondu, ale i v oblasti školství, vědy a výzkumu).

V oblasti „středu Evropy“ se do budoucna rýsuje spor o nové definování středoevropské regionální politiky, resp. o nové vymezení na jaké sestavě a na jaké rovině společných ambicí se bude další činnost odehrávat. Konfliktní linii vidím mezi rovinou zájmů, ovlivněných velikostí státu (Česká republika, Slovenská republika, Rakousko, Maďarsko, Slovinsko X Polsko), a proti ní stojící rovinou životní úrovně, ekonomické síly a historické zkušenosti (Rakousko X Česká republika, Slovenská republika, Polsko, Maďarsko a Slovinsko). Ta nosnější z nich postupně převládne¹³⁵.

Zároveň se začleněním do „evropské pětadvacítky“ vrcholná politika přesunula pod „evropskou střechu“, díky otevření se světu a aktivnímu pozitivnímu, ale i negativnímu setkávání s jinými společnostmi s mnohdy odlišnými návyky a tradicemi

¹³⁴ Srovnej: Vachudová, Milada A.: Dvě střední Evropy, Přítomnost—podzim 2001, s. 43 – 44. nebo Oravec, Martin: Strategické partnerstvo, alebo Visegrádska skupina ?, Mezinárodní politika 2001, č. 6, s. 24.; Krejčí, Oskar: Geopolitika středoevropského prostoru: Praha, Ekopress, 2000, 1. vydání, s. 289.

¹³⁵ Kubáček, Jan: Středoevropská vize - in: Kolesár, Petr (ed.): Rozdělení federace, Česko-slovenské vztahy, Mezinárodní politologický ústav, Brno 2003

můžeme očekávat jistou renesanci „středoevropanství“ a utužení vzájemné spolupráce (může mít i reakční podobu). Lze očekávat v době vstupu Rumunska, Bulharska a případně dalších republik západního Balkánu do Unie, kdy se stane visegrádský region určitou mentální, hodnotovou, ale i ekonomickou křižovatkou mezi starými státy – evropským západem a zeměmi mladými – evropským jihovýchodem. Zintenzivnění sounáležitosti budeme sledovat v rovině kulturní, vědecké, informační, a domnívám se, že i v rovině obchodní, hospodářské a vojenské. Díky žití vedle mnoha jiných podob evropanství bude existovat poptávka i po definování zvláštností a odlišností oblasti, v níž žijeme. A právě Visegrád může být fórem, které bude středoevropskou identitu podporovat a pěstovat.

Co z toho vyplývá pro Českou republiku a její pozici ve středoevropském regionu? Proto, aby se stala aktivním a iniciativním hráčem na „středoevropském poli“, by měla podle mého soudu její elita ctít a splňovat toto patero pravidel:

- 1) pojmenovat priority země, všeobecně je respektovat a podřídit jim své konání,
- 2) udržovat úzké vztahy se Slovenskou republikou (už několikrát se ukázalo, že česko–slovenské vztahy jsou pro spolupráci v regionu klíčové),
- 3) udržovat kvalitní a mnohvrstevné bilaterální vztahy s velkými státy v oblasti (pokoušet se vyvažovat pozici Německa v regionu, intenzivní spolupráci s Polskem a státy dalšími),
- 4) účastnit se více regionálních uskupení (vedle V4 spolupracovat s Rakouskem, Slovinskem, Chorvatskem v rámci regionálního partnerství, oživit Středoevropskou iniciativu (SEI)¹³⁶, vzájemně vyvažovat vliv mnoha zemí s různými zájmy),
- 5) být aktivním členem v nad-regionálních a mezinárodních organizacích a zvláště preferovat ty, v nichž jsou zvýhodněny zájmy malých zemí, dbát na respektování mezinárodního práva (pouze mezinárodní legislativa je určitou omezenou, ale alespoň částečnou zárukou práv malých států). A především (dle hesla last but not least) ctít jednotný směr zahraniční politiky České republiky na všech úrovních českých institucí, které tuto pravomoc požívají. Nejen Visegrád doplácel na

„studenou válku českých paláců“, jejich neschopnost se dohodnout a ctít konsenzus, hraničící mnohdy až se záměrem.

X. ZÁVĚR

Prvního května 2004 se uzavřela první etapa působení Visegrádské skupiny a to vně Evropské unie. Jedním z jejích hlavních smyslů v tomto období byla snaha napomoci snazšímu a kultivovanějšímu začlenění do Evropského společenství. Při této historické příležitosti se nabízí možnost krátkého zhodnocení základních rysů visegrádské iniciativy. Na řadu aspektů jsem vzpomínal už během jednotlivých kapitol studie, proto se nyní soustředím na nejdůležitější momenty regionálního partnerství.

Poprvé ve středoevropské historii spojily tyto čtyři země své síly ke společné aktivitě nejen v opozici vůči něčemu, ale za účelem budování něčeho nového, k čemu budou mít všechny pozitivní, nikoli negativní vztah. Slovy předních českých analytiků mezinárodních vztahů O. Picka a V. Handla: „*Ve střední Evropě se tak i díky aktivní české politice projevily historicky bezpříkladný jev: slučitelnost strategických zájmů zemí regionu, jejichž společným jmenovatelem jsou funkční evropská integrace a euroatlantické vazby.*“⁷⁸.

I přes to, že Visegrádskou skupinu můžeme chápat jako průnik různých minulostí, symbolik a praktických potřeb, tak dokázala, že je vhodným prostředím, v němž se partnerské země mohou naučit hledat kompromisní řešení, vedle toho se učí nalézat a umět vyjádřit kvalifikovaný postoj k problémům ostatních.

Vůči svým východním sousedům Visegrád působil jako doklad toho, že i takto náročný proces, jakým je transformace z centrálně řízeného hospodářství a nesvobodné společnosti v tržní ekonomiku, vyznávající pluralitu, je zvládnutelný. Je pro ně důkazem, že lze překonat antagonismy z minulosti a parciální zájmy, a že je naopak vhodné či přímo potřebné principiálně nerušit všechny dosavadní vazby, které mezi sebou socialistické státy měly.

Ve vztahu k Západu pomohla Visegrádská skupina definovat a odlišit oblast střední Evropy od Evropy východní. Toto neformální uskupení se stalo dobrou značkou s pozitivním obsahem, spojeným se schopností spolupráce, aktivního působení na všech úrovních mezinárodního dění. Symbolizuje ho úspěšná transformace a schopnost nabízet inspirativní a netradiční způsoby řešení.

⁷⁸ Handl, Vladimír; Pick, Otto: Česká zahraniční politika 1993-2005 – od „návratu do Evropy“ k evropeizaci, Policy Paper ÚMV/květen 2005, s.4

Středoevropské státy prošly na počátku 90. let XX. století po zániku komunistických režimů obdobím redefinování vlastních identit a hledáním nových partnerů, spojeným s budováním nových zahraničněpolitických cílů a kontaktů. Ke snazší orientaci, ale i prezentaci vůči svému, znovu objevovanému okolí napomohl právě Visegrád. Své zásluhy měl i na posílení pozice ve vyjednávání s mezinárodními institucemi. Avšak poměrně vysoká frekvence používání těchto pojmů na druhé straně naznačuje, že se jedná o formu spolužití, která ještě není zcela stabilizovaná a dále se dynamicky vyvíjí¹³⁷. V současné době, ale i v letech příštích se bude visegrádská kooperace potýkat s několikerými výzvami, jež mohou vyznít pro tento region kladně a plně ho zapojit do evropského resp. světového dění. Podcenění a přehlížení těchto apelů může vyústit v izolacionismus, sklon k nedůvěře a unikovou sebezahleděnost. Výzvy vidím v zapojení se a využití pozitiv evropského integračního procesu, ve sžívání s odpovědností, jež vyplývá z členství v globálně působící organizaci. Podle mne zde bude sehrávat svoji významnou roli i proces decentralizace a přesun rozhodování.

Právě vstup do klubu významných zemí naskýtá mnoho možností nejen pro každého jedince, ale i pro budoucí aktivitu Visegrádu, která může sehrát velmi žádoucí roli ve spolupráci a partnerství s bruselskými institucemi. Může jim nabídnout svoji regionální zkušenost a znalost poměrů a tím opět posílit své postavení.

S tím souvisí doposud silná závislost na nejvyšší politice, která zapříčiňuje značnou kolísavost vzájemné spolupráce. Do budoucna se ukazuje, že by Visegrádu velmi pomohlo pokud by došlo k diverzifikaci politické moci a skončila by nepřirozená dominance exekutivní politiky, která trpí značnou nestálostí a neochotou řešit problémy do hloubky. Na její místo by naopak měl nastoupit co možná nejvíce nižší stupeň správy věcí veřejných a občanský sektor, jež jsou na konečném výsledku více zangažováni.

Pokud chceme objektivně hodnotit visegrádskou součinnost musíme vzít do úvahy i fenomén času a „klidu na práci“. V porovnání se stářím Beneluxu a Severské rady má „v –čtyřka“ právo na mladické a těkavé hledání vlastní role v Evropě. Aktivní spolupráci komplikovala i soustředěnost na vnitřní transformaci postkomunistických ekonomik a společností. A nutno dodat, že ani západní země svojí nestálostí a váhavostí nedodávaly tak potřebný potenciál jednoznačným zastáncům multilaterality v regionu.

¹³⁷ Leška, Vladimír: Minulost, přítomnost a budoucnost Visegrádské spolupráce, Mezinárodní politika, roč. 27, č. 4/2003, s. 10

Visegrádu stále ještě chybí dostatečný étos, který se zde může postupně vytvořit. K tomu může výrazně napomoci pragmatický náhled na partnerství, soustředění, kladení zvládnutelných cílů a podpora nevládní aktivity. Realita všedních dní už několikrát potvrdila potřebnost vzájemné spolupráce. Je v našem zájmu, aby nedocházelo k rivalitě a zápolení o „vedení ve skupině“, protože to vždy v konečném důsledku poškodilo skupinu jako celek. Na příkladu zvláštní cesty „mečiarovského Slovenska“ či sebestřednosti politické elity České republiky v letech 1993 – 96¹³⁹ se jasně ukazuje chybnost těchto úvah, které vedly k poklesu mezinárodního kreditu těchto zemí. Malý stát si prostě luxus vlastní, izolované cesty nemůže dovolit.

Pevně věřím, že se mi podařilo na všechny mnou stanovené otázky nalézt odpověď, ač jsem byl limitován rozsahem a charakterem práce.

¹³⁹ Srovnej.: Krejčí, Oskar: Český národní zájem a geopolitika, UNIVERSE, Praha 1993, s. 158, s. 165.

XI. PŘÍLOHY

Příloha č. 1:

DECLARATION ON COOPERATION BETWEEN THE CZECH AND SLOVAK FEDERAL REPUBLIC, THE REPUBLIC OF POLAND AND THE REPUBLIC OF HUNGARY IN STRIVING FOR EUROPEAN INTEGRATION

(unofficial translation)

The meeting, in Bratislava, of presidents, prime ministers, ministers of foreign affairs and members of parliaments of the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary began a process of creating foundations and new forms of political, economic and cultural cooperation of these countries in the altered situation in the Central Europe.

The similarity of the situation that has evolved over the past decades has determined for these three countries convergent basic objectives: full restitution of state independence, democracy and freedom, elimination of all existing social, economic and spiritual aspects of the totalitarian system, construction of a parliamentary democracy, a modern State of Law, respect for human rights and freedoms, creation of a modern free market economy, full involvement in the European political and economic system, as well as the system of security and legislation.

The identity of objectives, as well as similarity of ways of achieving them in many fields poses identical tasks before the three neighboring countries. Coordination of the efforts - with respect for national peculiarities – increases the chances of attaining the desired goals and brings closer the realization of their objectives. A favorable basis for intensive development of cooperation is ensured by the similar character of the significant changes occurring in these countries, their traditional, historically shaped system of mutual contacts, cultural and spiritual heritage and common roots of religious traditions. The diverse and rich cultures of these nations also embody the fundamental values of the achievements

of European thought. The mutual spiritual, cultural and economic influences exerted over a long period of time, resulting from the fact of proximity, could support cooperation based on natural historical development.

The cooperation of nations and civil communities of the three countries is essential for joint creation of conditions that will contribute in each of the countries to the development of a democratic social system based on respect for the fundamental human rights and freedoms, liberty of economic undertakings, rule of law, tolerance, spiritual and cultural traditions and respect for moral values.

Simultaneously, the signatories of the Declaration respect the right of all other nations to express their own identity. They emphasize that national, ethnic, religious and language minorities, in accordance with traditional European values and in harmony with internationally recognized documents on human rights, must be able to enjoy all rights in political, social, economic and cultural life, not excluding education. In unified Europe, to which the three countries wish to actively contribute, it is possible to maintain culture and national character while fully realizing the universal system of human values. A systematic fulfillment of the idea of civil society is the key question to the spiritual and material development of Central European region and an indispensable condition for establishing of a mutually beneficial cooperation with developed countries and European institutions. Drawing on universal human values as the most important element of the European heritage and own national identities should serve as the basis for developing a society of people cooperating with each other in a harmonious way, tolerant to each other, to individual families, local, regional and national communities, free of hatred, nationalism, xenophobia, and local strife.

It is the conviction of the states-signatories that in the light of the political, economic and social challenges ahead of them, and their efforts for renewal based on principles of democracy, their cooperation is a significant step on the way to general European integration.

The signatories of the Declaration shall jointly undertake the following practical steps: in accordance with the interests of the particular countries they shall harmonize their activities to shape cooperation and close contacts with European

institutions and shall hold regular consultations on the matters of their security, they shall endeavor to create free contacts between citizens, institutions, churches and social organizations, in order to support free flow of labor force and capital, they shall develop economic cooperation, based on the principles of the free market, and mutually beneficial trade in goods and services, moreover they shall strive to create favorable conditions for direct cooperation of enterprises and foreign capital investments, aimed at improving economic effectiveness, they shall focus on the development of the infrastructure in communications, with regard both to links between the three countries and those with other parts of Europe, mainly in the north-south direction, and shall coordinate the development of their power systems and telecommunication networks, they shall increase cooperation in the field of ecology, they shall create favorable conditions for free flow of information, press and cultural values, they shall jointly develop multilateral cooperation to ensure optimum conditions for full realization of the rights of national minorities living on the territories of their countries, they shall support mutually beneficial cooperation of interested local self-governments of their countries and establishment of sub-regional contacts.

The signatories of the Declaration state that their cooperation in no way will interfere with or restrict their relations with other countries, and that it will not be directed against the interests of any other party.

The cooperation of the signatories will be realized through meetings and consultations held at various levels and in various forms.

Done in Visegrad on February 15th, 1991 in three identical originals in the Polish, Czech and Hungarian languages, equally valid.

Příloha č.2:

**CONTENTS OF VISEGRÁD COOPERATION
APPROVED BY THE PRIME MINISTERS' SUMMIT
BRATISLAVA, 14TH MAY, 1999**

I. Substantive elements of the co-operation. Foreign affairs.

Towards the maintaining of the Visegrád regional profile ("image - PR"): consultations and issuing, as and when the need arises, of joint statements on issues of common interest, regular meetings of V4 ambassadors.

Regular meetings and consultations of experts (on bi-, tri-, or quadrilateral basis): exchange of information on long-term strategies and concepts of foreign, security and defence policy, exchange of views on the stability and security of the Central and Eastern European region, exchange of information and consultation on particular regional crises, transfer of experience on the preparation for NATO membership and on the NATO accession process, possible areas and forms of cooperation to support Slovakia's ambitions for accession, developing further the co-operation within the framework of EAPC and PfP. A problem complex to be given special emphasis is the role of PfP in the development of regional cooperation, transfer of experience on the theme of the communication strategy and methods relating to NATO and EU (PR aimed at the public at large), transfer, on a mutual basis, of experience on EU integration (exchange of experience and information on positions in preparing for accession negotiations and implementation of acquis, consultations on securing of the Pre-accession funds /SAPARD, ISPA, etc./).

Internal affairs.

Co-operation in border and immigration affairs in the context of EU accession: consultations on Schengen agreement related issues. Harmonisation in combating illegal migration, illicit drugs transport and distribution, weapon smuggling, organised crime and terrorism: exchange of views in process of preparation of legislation in this area.

Education, culture, society, youth and sport.

The possibility of joint fund raising for and co-operation in: Cultural programs: Central European arts projects: transfrontier festivals, performances and joint exhibitions by young artists, operating creative camps, support for journalism focusing on Central European themes, creating a list of existing national events, open for participation from other V4 member countries, co-operation in the field of education of diplomats and civil servants, with a perspective of creating a joint educational facility (e. g. a diplomatic academy) foundation of a Visegrád Prize to honour personages and all institutions who have made serious efforts to promote co-operation between the states of the Central-Eastern European region, the problems of human rights and co-operation with NGOs cultural heritage, protection of historic buildings and sites, offering scholarships and awarding prizes for competition essays dealing with Central Europe, creation of a common Visegrád home page in Internet, steps towards launching a foundation of a common TV program related to Visegrád issues in national TV stations, steps towards creating a joint fund for financing joint activities in the field of education, culture and sport.

Sporting and youth contacts:

supporting youth contacts, especially among schools and settlements, exchange programmes for sports experts, supporting the participation of handicapped athletes in exchange camps, conferences, joint championship

Science, technology.

Promoting scientific-technological contacts, transfer of experience and preparing joint projects for participation in the EU's 5th Research and Technological Development Framework Programme and with a view to implementing regional cooperation.

Environment.

Opportunities for co-operation in the field of environmental protection

and risks: exchange of information about long-term strategies and projects for sustainable development and other environment related issues, safety issues concerning nuclear energy, questions related to boundary waters and flood prevention, co-ordination in construction of equipment for waste recycling, creation of a system for monitoring and exchange of information on transfrontier movement of waste, co-operation in preparing and creation of protected landscape in regions near the common borders, Infrastructure.

Opportunities for the alignment of infrastructure developments, telecommunications, transport, and power generation systems: xchange of information on long-term infrastructure strategies and projects co-operation in the TINA (Transport Infrastructure Needs Assessment) task force, which devotes itself to appraising the transport development demands and funding needs of the Central and Eastern European countries, discussions on and co-operation in diversification of energy supplies to co-operate on common projects to develop trans-European network. Cross-border co-operation. Stimulating cross-border co-operation schemes.

Themes of the experts' consultations:

use of Pre-Accession Funds, information and recommendations for joint participation in the EU programmes, participation in and creation of horizontal community programmes, use of PHARE projects in the case of cross-border programmes, exchange of experience, drafting of joint studies.

II. The structure of the Visegrád intergovernmental co-operation

Prime Ministers' meetings with a coordinating chairmanship on a rotating basis (in the order Czech Republic, Poland, Hungary, Slovakia), mandate for one year. Frequency: once a year an official meeting in the chairing country, once a year an unofficial meeting (the first one in October 1999 in Slovakia)
Main topics: state of co-operation, EU accession talks, strategic questions of Central Europe Meetings of other Government members Venue and frequency: as and when the need arises Main topics: particular questions in charge of corresponding ministries Meetings of State Secretaries of Foreign Affairs Frequency: twice a year

Main topics: preparation of prime ministers' meetings, working out draft recommendations for the tactic and strategy to be pursued in the co-operation
Ambassadors' meetings - format 4x3 + authorities of the hosting country,
rotating venue Frequency: regular, in the chairing country at least 4 times a year

Main topics: discussion on state of Visegrád co-operation Meetings of Visegrád
Co-ordinators Frequency: twice a year, as and when the need arises, alternately in
the four countries Main topics: reviewing and co-ordinating the co-operation,
preparation of the state secretaries' and prime ministers' meetings

It is foreseen that the Visegrád co-operation will not develop only
between the governments, but also other forms of co-operation will be
encouraged, such as the meetings of the heads of state, the regular
communication between the parliaments, the intensive contacts between
„intermediary bodies,, of civil society, etc.

Role of Presidency of the Visegrad Group

(annex to the Content of Visegrád co-operation approved by the Prime Ministers
summit Bratislava, 14th May, 1999)

In accordance with the "Content of Visegrád co-operation" approved
by the Prime Ministers summit at Bratislava, the respective Visegrad countries
hold a presidency on a rotating basis (in the order Czech Republic, Poland,
Hungary, Slovakia) with mandate for one year.

The role of the Presidency is based on following principles:

Within the external dimension: If a proposal is made for a top-level meeting
in the V4+1 format, such initiative will first be discussed among the Visegrad
countries and only then presented to a third country by the V4 presiding country;
The same mechanism will apply to meetings at lower levels or expert talks held
in the V4+1 format.

Within the internal dimension: Expert talks (e.g. at the level of departments
of individual ministries) can any time be called by any V4 country. Expert talks need
not take place in the presiding country; The ministries themselves organize
cooperation between individual ministries.

The presiding country at the beginning of its mandate, works out
a document summing up the priorities of its Presidency and call expert
consultations on this document. The document will include a part devoted

to planned inter-ministerial cooperation in the drafting of which all parties will participate. The Prime Ministers at their summit assess results of the implementation of the document and take relevant political decisions in those cases where needed. The fulfillment of such decisions is a subject of assessment of the next Summit.

Approved by the Prime Ministers at the summit in Esztergom 29 June 2002

**Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic
of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic
on cooperation of the Visegrád Group countries
after their accession to the European Union**

The Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic, assembled on 12 May 2004 in Kroměříž, state with full satisfaction that the key objectives set in the 1991 Visegrád Declaration have been achieved and declare their determination to continue developing the cooperation of the Visegrád Group countries as Member States of the European Union and NATO.

The Visegrád Group countries regard their accession to the European Union and NATO as a significant step towards the reunification of Europe and as a historic milestone on the path of their democratic transformation, integration efforts and mutual cooperation. The integration of the Visegrád Group countries into the European and Euro-Atlantic structures opens up new opportunities and poses new challenges for their further cooperation on the issues of common interest.

The cooperation of the Visegrád Group countries will continue to focus on regional activities and initiatives aimed at strengthening the identity of the Central European region. In this context, their cooperation will be based on concrete projects and will maintain its flexible and open character.

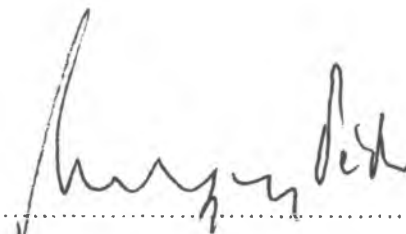
The Visegrád Group countries are strongly determined to jointly contributing to the fulfilment of the European Union's common goals and objectives and to the successful continuation of the European integration. They reiterate their commitment to the enlargement process of the European Union. They are ready to assist countries aspiring for EU membership by sharing and transmitting their knowledge and experience. The Visegrád Group countries are also ready to use their unique regional and historical experience and to contribute to shaping and implementing the European Union's policies towards the countries of Eastern and Southeastern Europe.

The Visegrád Group countries are committed to closely cooperating with their nearest partners in the Central European region. They are also ready to cooperate in specific areas of common interest with countries within the wider region, with other regional groupings in Europe as well as with third countries and international organizations.

The Prime Ministers of the Visegrád Group countries express their deep conviction that further cooperation between their countries, rooted in centuries of interlinked history and based on similar political, economic and social developments in the past decades, will enrich the community of European nations and contribute to the building of a reunited, democratic and prosperous Europe.

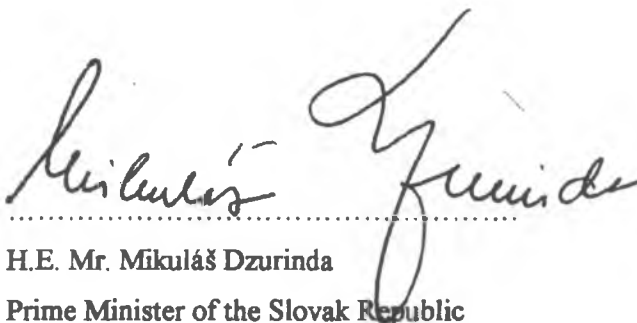
.....
H.E. Mr. Vladimír Špidla
Prime Minister of the Czech Republic

.....
H.E. Mr. Péter Medgyessy
Prime Minister of the Republic of Hungary

.....
H.E. Mr. Marek Belka
Prime Minister of the Republic of Poland

.....
H.E. Mr. Mikuláš Dzurinda
Prime Minister of the Slovak Republic

Guidelines on the future areas of Visegrad co-operation

Having in mind the common interest of all participating countries presented in the Declaration in Kroměříž on 12 May 2004, future cooperation will be developed particularly in the following areas:

Co-operation within the V4 area

- Culture,
- Education, youth exchange, science,
- Continuation of the strengthening of the civic dimension of the Visegrad co-operation within the International Visegrad Fund and its structures,
- Cross-border co-operation,
- Infrastructure,
- Environment,
- Fight against terrorism, organised crime and illegal migration,
- Schengen co-operation,
- Disaster management,
- Exchange of views on possible co-operation in the field of labour and social policy,
- Exchange of experiences on foreign development assistance policy,
- Defence and arms industries.

Co-operation within the EU

- Consultations and co-operation on current issues of common interest,
- Active contribution to the development of the CFSP, including the “Wider Europe – New Neighbourhood” policy and the EU strategy towards Western Balkans,
- Consultations, co-operation and exchange of experience in the area of Justice and Home Affairs, Schengen co-operation, including protection and management of the EU external borders, visa policy,
- Creating new possibilities and forms of economic co-operation within the European Economic Area,
- Consultations on national preparations for joining the EMU,
- Active participation in the development of the ESDP, as a contribution to the strengthening of relations between the EU and NATO and deepening of substantive dialogue between both organisations.

Co-operation with other partners

- Co-operation with interested Central European countries,
- Co-operation with EU and NATO candidate and aspiring countries in support of reforms essential for their European and Euroatlantic perspective,
- Collaboration in effective implementation of programmes of co-operation of these countries with the EU and NATO,
- Co-operation with other regional structures,
- Collaboration with other interested countries and organisations.

Co-operation within NATO and other international organisations

- Consultations and co-operation in the framework of NATO and on its defence capabilities,
- Commitment to strengthening of transatlantic solidarity and cohesion,
- Co-operation on the basis of the V4 experience to promote a common understanding of security among the countries aspiring to European and Euroatlantic institutions,
- Enhanced co-operation within the international community in the fields of new security challenges, with a special emphasis on combating international terrorism,
- Consultation and co-operation within the OSCE on issues of common concern for V4 countries; possible joint initiatives,
- Consultation, co-operation and exchange of information in international organisations (UN, Council of Europe, OECD, etc.); consideration of possible joint initiatives,
- Possible mutual support of candidacies in international organisations and bodies.

Mechanisms of co-operation

- Governmental co-operation:
 - Rotating one-year presidency, each chairmanship prepares its own presidency programme ensuring, among others, continuity of a long-term V4 co-operation,
 - One official Prime Ministers summit a year at the end of each presidency,
 - Occasional informal meetings of Prime Ministers and Foreign Ministers before international events,
 - Deputy foreign ministers meetings preceding the PM official summits,
 - Meetings of other ministers in V4 and V4+ format,
 - Intensified communication of V4 national co-ordinators and their key role in internal and inter-state co-ordination,
 - Consultation and co-operation of Permanent Representations to the EU and NATO in Brussels, as well as in all relevant fora (OSCE, UN, CoE, OECD, WTO, etc.),
 - International Visegrad Fund and its structures,
- Meetings of Presidents of V4 countries,
- Co-operation of Parliaments of V4 countries.

XII. POUŽITÁ LITERATURA

- Abrahám, Samuel: V4 po rozšíření EÚ: expanduje, alebo exspiruje?, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=6>
- Adámková, Věra: Regionální ekonomická integrace v SVE a její sounáležitost se západoevropským integračním procesem, Řada studií, Aktuální otázky světové ekonomiky, 1999/10, VŠE, Praha 1999
- Ash, T., Garton: Existuje střední Evropa?, Střední Evropa (Praha), č.6/1986
- Bautzová, Libuše: Kvartet se poslouchá lépe než sólový hráč, Ekonom, 1. 3. 2001
- Bělohradský, Václav: Útěk k uniformě a pád pořádku, Střední Evropa (Praha), č.1/1984
- Brusis, Martin: Co čeká Visegrád v rozšířené Evropské unii?, <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=665>, 18. 4. 2003
- Brzezinski, Zbigniew: Od východní Evropy zpět ke střední Evropě, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988
- Brzezinski, Zbigniew: Bez ohledu na chaos, Mezinárodní politika, ročník 14, číslo 1/1990
- Brzezinski, Zbigniew: Post-Communist Nationalism, Foreign Affairs, Winter 1989/1990
- Buzek, Jerzy: Spolupráca v rámci visegrádskej skupiny, Medzinárodné otázky, roč. 8, č. 2/1999
- Černý, Adam: Vyjednávání s unií byla vždy tvrdá a pravidla se měnila, Hospodářské noviny, 16. 12. 2002
- Dravecký, Ján: Informácia o bratislavskom summite krajín V4, in: Perspektívy regionálnej spolupráce vo svetle predsedov vlád krajín V4, okrúhly stól Bratislava 26. 5. 1999, Zborník SIMŠ 2/1999
- Deszczyński, Przemysław, Szczepaniak, Marian: Grupa Wyszehradzka. Współpraca polityczna i gospodarcza, wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1995
- Dientsbier, Jiří: Snění o Evropě, Knihovna Lidových novin, Praha 1990
- Dientsbier, Jiří: Visegrád, Mezinárodní politika, ročník 23, č.2/1999
- Dobrovský, Luboš; Kubičko, Radko: Duch české zahraniční politiky, Přítomnost-podzim 2001
- Dobrovský, Luboš: Počátky československé/české zahraniční politiky, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=15>
- Drulák, Petr: Deset let československé a české zahraniční politiky jako (re)produkce politické identity – in: Společnost v přerodu – Češi ve 20. století, Masarykův ústav AV ČR, Praha 2000
- Ďuriček, Andrej: Vyšehradská čtveřka má na to, Hospodárske noviny, 9. 12. 2002, <http://ihned.cz/mail/k/21065765/10022290>
- Dvorník, František(Francis): The Making of Central and Eastern Europe, The Polish Research Centre, London 1949

- Dzurinda, Mikuláš: Visegrádska spolupráca – odraz potrieb stredoeurópskeho regiónu, Medzinárodné otázky, roč. 8, č. 2/1999
- Feirabend, Ladislav: Středoevropský manifest, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988
- Fránek, Tomáš: Kraje čtyř zemí chtějí společně lákat investory, Hospodářské noviny, 24. 11. 2003
- Gábelová, Barbora: Americký pohľad na alternatívy budúcnosti strednej Európy v rokoch 1989 – 1999, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=clanek&IDc=78>
- Gabelová, Barbora: Koniec strednej Európy? Vizie a ilúzie o budúcnosti, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=clanek&IDc=6>
- Góralczyk, Bogdan: Visegrádska spolupráca – genéza, skúsenosti, perspektívy, Mezinárodní politika 1999, č. 9
- Had, Miloslav: Středoevropská spolupráce. In: Česká republika a její susedé. Sborník statí, VŠE Praha 1995
- Halász, Ivan: Maďarská republika a myšlienka vyšehradskej spolupráce na začiatku 21. storočia, Medzinárodné otázky, roč. 14, č. 4/2005
- Halecki, Oskar: Historia Europy – jej granice i podzialy, Instytut Europy Środkowo Wschodniej, Lublin 2000
- Handl, Vladimír; Pick, Otto: Česká zahraniční politika 1993-2005 – od „návratu do Evropy“ k evropeizaci, Policy Paper ÚMV/květen 2005
- Havel, Václav: Moc bezmocných, Lidové noviny, Praha 1990
- Havel, Václav: Chybí nám bohatě rozvrstvená občanská společnost. Z projevu prezidenta republiky Václava Havla k senátorům a poslancům Parlamentu ČR, Lidové noviny, 10. 12. 1997
- Hnízdo, Bořek: Geopolitická pojetí střední Evropy, in: Cabada, Ladislav a kol.: Perspektivy regionu střední Evropy, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2002
- Hodža, Milan: Federace ve Střední Evropě, Bystrov a synové, Praha 2002
- Holub, Tomáš: Bez Polska se do EU pravděpodobně nedostaneme, Mezinárodní politika, č. 5/2001
- Holzer, Jan: Areálové proměny a konstanty středoevropských studií – pohled politologa, <http://www.cepsr.cz/clanek.php?ID=98>
- Homolová, Olga: „Čtyřku“ zajímají i polské plynovody, Hospodářské noviny, 4. 6. 2001
- Homolová Olga: Visegrádské proměny a mimikry, Hospodářské noviny, 4. 6. 2001
- Horváth, Peter: Stredná Európa ako líder v procese integrácie do Európskej Únie – Slovensko v zrkadle Európskej únie, Transformácia postkomuni- stických krajín a priebeh ich prístupového procesu do Európskej únie, SAPS, Prešov 2002
- Hradec, Josef: Tragédie střední Evropy, Střední Evropa brněnská verze, č.3/1989
- Husák, Petr: Budování kapitalismu v Čechách-rozhovory s Tomášem Ježkem, Volvox Globator, Praha 1997

- Jánská, Zuzana, Černý, Adam: Visegrádská čtyřka chce vydržet i do budoucna, Hospodářské noviny, 4. 11. 2003
- Kazanský, Rastislav: Perspektívy a možnosti fungovania V4 v geopolitickom priestore strednej Európy, Politické vedy, roč. 7, č.4/2004
- Kissinger, Henry: A Plan for Europe, Newsweek, 18. 6. 1990
- Klaus, Václav: Jak je to s visegrádskou spoluprací?, Lidové noviny, 12. 8. 1995
- kol. autorů: Česká republika a region střední Evropy, in: kol. autorů: Česká zahraniční politika, Úvahy o prioritách, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1997
- kol. autorů: Visegrádská spolupráca, regionálne iniciatívy a vzťahy SR so susednými štátmi, in: Kollár, M.; Mesežnikov, Grigorij (ed.): SLOVENSKO 2000, Súhrnná správa o stave spoločnosti, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2000
- kol. autorů: Visegrádská spolupráca, in: Kollár, Michal, Mesežnikov, Grigorij (ed.): SLOVENSKO 2001, Súhrnná správa o stave spoločnosti, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2001
- Kolář, Petr: Visegrád ani rozpuštěný, ani vypuštěný, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=34>
- Kotyk, Václav: Stručná bilance vývoje české zahraniční politiky, Mezinárodní vztahy, č. 1/2000
- Kramer, Alexander: Interview 3 - rozhovor s Pavlem Teličkou (2. 11. 2002), Doplněk, Brno 2003
- Krejčí, Oskar: Geopolitika středoevropského prostoru, Ekopress, Praha 2000
- Křen, Jan: Dvě století střední Evropy, Argo, Praha 2005
- Křen, Jan: Národní, středoevropské, evropské dějiny – interpretace, http://veda.fsv.cuni.cz/konf_sem/globalni_svet/GS_prispevky/gS_plenum_kren.htm
- Kubáček, Jan: Středoevropská vize, in: Rozdělení federace, Česko-slovenské vztahy, Mezinárodní politologický ústav, Brno 2003
- Kubáček, Jan: Česká strategie v Evropské unii - in: Lisa, Aleš (ed.): Sborník politologický VI., Evropská unie: naděje a rizika rozšíření, VŠE, nakladatelství Oeconomica, Praha 2003
- Kumermann, David: Obnova Visegrádu i normality, Právo 23. 10. 1998
- Kundera, Milan: Tragédie střední Evropy, Střední Evropa brněnská verze, č.2/1988
- Kwaśniewski, Aleksander: Projev prezidenta Polské republiky, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=clanek&IDc=115>
- Leška, Vladimír: Minulost, přítomnost a budoucnost visegrádské spolupráce, Mezinárodní politika, roč. 27, č.4/2003
- Lukacz, Pawol: Czy nasz region potrzebuje własnych instytucji?, Gazeta Wyborcza, 18. 12. 2002, <http://www1.gazeta.pl/wyborcza/1,34475,1224746.html>
- Malíková, Anna: Obnova Visegrádské skupiny, VŠE, Praha 2001
- Marek, Jiří: Výzvy a perspektivy bezpečnostní spolupráce v rámci Visegrádského společenství, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=clanek - 64k>

- Mocek, Michal: Kavan a Geremek říkají, že oživují ducha Visegrádu, Mladá fronta Dnes, 22. 8. 1998
- Mocek, Michal: Visegrád táhne proti Bruselu, Mladá fronta Dnes, 8. 2. 2002
- Novák, Pavel: Slon v polském porcelánu, Prezident Václav Klaus na své druhé zahraniční návštěvě, Respekt č. 16/2003
- Novotný, Jiří: Spolupráce visegrádských zemí ve vojenské oblasti, in: Česká republika v NATO, sborník, Praha 1999
- Oravec, Martin: Strategické partnerstvo, alebo Visegrádska skupina ?, Mezinárodní politika 2001, č. 6
- Orbán, Viktor: Visegrádská spolupráca, Medzinárodné otázky, roč. 8, č. 2/1999
- Ort, Alexandr: Češi ve středu Evropy. In: Česká republika a její sousedé, Sborník statí, VŠE, Praha 1995
- Ort, Alexandr: Pět let české zahraniční politiky, Mezinárodní politika, č. 3/1998
- Ort, Alexandr: Česká diplomacie na přelomu století, Mezinárodní politika, č. 12/2000
- Otto, Pavel: Země Visegrádu chystají další zbrojní projekty, Hospodářské noviny, 28. 5. 2002
- Palata, Luboš: VISEGRÁD ? CEFTA ? STŘEDOEVRÓPSKÉ SPOLEČENSTVÍ ?, Mezinárodní politika, č. 2/1999
- Palata, Luboš: Trenčín oživí Visegrádskou čtyřku, Hospodářské noviny, 24.-26. 5. 2002
- Pehe, Jiří: Skončí visegrádská spolupráce ?, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=3>
- Plíšek, Jaromír: Visegrád se osvědčil a má budoucnost, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=21>
- Rhodes, Michael: Post-Visegrad Cooperation in East Central Europe, East European Quarterly, Boulder, Spring 1999
- Royen, Christoph: Srůstání Evropy. Německý pohled na rozšiřování EU a NATO, Mezinárodní politika, roč. 18, č. 4/1994
- Rulíková, Markéta: Jsme visegrádorealisté, řekl Klaus, Hospodářské noviny, 4.-6. 4. 2003
- Runcziková, Lenka: Visegrádská skupina, VŠE, Praha 1994
- Rupnik, Jacques: Jiná Evropa, Prostor, Praha 1992
- Rupnik, Jacques: Stredná Európa medzi Ruskom a Západom, OS – Fórum občianskej spoločnosti, č. 10/1998
- Rusnák, Urban: Renesancia Visegrádskeho zoskupenia – zamyslenie sa na jej motívmi a cieľmi, Mezinárodně otázky, roč. 8, č.2/1999
- Rusnák, Urban: Medzinárodný višegrádský fond, Dilema, 1. 2. 2000, http://www.visegradfund.org/uk_press.htm
- Řiháčková, Věra: Vstup do EU přinese Visegrádu nový obsah, ne pevnější vazbu, <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=725>
- Samson, Ivo: Nová identita – Středná Európa jako lobistická skupinka, MOSTY, č.22/2003

- Schutz, Petr: Visegrádská čtyřka se neshoduje v udělování víz, Lidové noviny, 15. 2. 2000
- Sucha, Jana: CEFTA – opportunity of Integrated Markets, Medzinárodné otázky, roč. 5, č. 1/1996,
- Szlajfer, Henryk: Visegrádská Trojka předurčena k zániku? (diskusní polský pokus o diagnózu), Mezinárodní politika, roč. 16, č. 10/1992
- Szücs, Jenő: Tri historické regióny Európy, Kalligram, Bratislava 2001
- Šedivý, Jaroslav: Černínský palác v roce nula, Praha: Ivo Železný, 1997
- Šedivý, Jaroslav: Stav české zahraniční politiky a její výhledy pro rok 1998, Mezinárodní politika, č. 1/1998
- Šedivý, Jaroslav: O deseti letech české zahraniční politiky – in: Společnost v přerodu – Češi ve 20. století, Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000
- Špetko, Josef: Stredoeurópska civilizácia (sformovaný útvar či jeho krištalizácia?), Střední Evropa (Praha), č. 1/1984
- Špidla, Vladimír: Ať to dopadne jakkoliv, byl to okamžik, který vejde do evropských dějin, Hospodářské noviny, č. 244/2002
- Šťastný, Marek (ed.): Visegrad countries in an Enlarged Trans-Atlantic Community, Institute for Public Affairs, Bratislava 2002
- Štěpanovský, Jiří: Neutralita – spása České republiky?, Mezinárodní vztahy, č.2/1996
- Szent-Iványi, István: Pomocná ruka Visegrádu, Listy SFPA 1999-apríl
- Novák, Tamás: Možnosti visegrádské spolupráce v EU, <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=723>, 10. 11. 2003
- Vachudová, Milada A.: Dvě střední Evropy, Přítomnost—podzim 2001
- Valenta, Jaroslav: Stredoeurópska identita a jej budúcnosť, Slovo 1999, č. 33
- Vykoukal, Jiří a kol.: VISEGRÁD – možnosti a meze středoevropské spolupráce, Dokořán, Praha 2003
- Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav : Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989, Praha: Libri, 2000
- Vykoukal, Jiří: Konec visegrádské spolupráce aneb nekamenujte proroky, <http://www.visegrad.info/index.php?ID=nazor&IDt=4>
- Waisová, Šárka: Mezinárodní organizace a režimy, Eurolex Bohemia, Praha 2003
- Wandycz, Piotr, S.: Střední Evropa v dějinách – Cena svobody, Praha : Academia, 1998
- Wolf, Karel: Walesa se nevzdává myšlenky stmelit Visegrád, Mladá fronta Dnes, 26. 1. 1994
- Zajac, Pavel: Visegrád: nová pasca alebo nová šanca, in: OS – Fórum občianskej spoločnosti, č. 2/1999
- Zavadil, Petr: Mocenská rovnováha v EU a Visegrád, Mezinárodní politika, č. 2/1999
- Zeman, Miloš: Visegradska spolupráce, Medzinárodné otázky, roč. 8, č. 2/1999

- **Dokumenty a prohlášení:** (řazeny chronologicky-pozn. autora)
- Abecední seznam euroregionů: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_euroregions
- Projev prezidenta ČSSR Václava Havla v polském Senátu a Sejmu dne 25. 1. 1990, Československá zahraniční politika, Dokumenty 1/1990, FMZV
- Svobodné slovo, 29. 1. 1990
- Rozhovor federálního ministra zahraničních věcí Jiřího Dientsbiera pro časopis Mezinárodní politika, nulté číslo, roč. 14, 1990
- ČTK, 21. 1. 1991
- Prohlášení polského ministra zahraničních věcí Krzysztofa Skubiszewského na schůzce ministrů zahraničních věcí V-3 v Budapešti, ČTK, 21. 1. 1991
- Deklarace o spolupráci České a Slovenské federativní republiky, Polské republiky a Maďarské republiky na cestě evropské integrace
- Vystoupení ministra zahraničních věcí Josefa Zieleniece na 8. Schůzi PS PČR, Mezinárodní vztahy, roč. 28, č.2/1993
- Rudé právo, roč. 3, č. 7, 9. 1. 1993
- Česká zahraniční politika-Dokumenty č. 1., Praha: MZV, 1993
- Praha, Varšava a Budapešť křísí Visegrád, Lidové noviny, 17. 12. 1997
- Programové prohlášení vlády České republiky, srpen 1998, Praha, bod 4.4.3, <http://www.vlada.cz/1250/vlada/vlada-progrprohl.htm>
- Zeman vyzval ke vzkříšení Visegrádu, Právo, 12. 9. 1998
- Budapešťské prohlášení předsedů vlád České republiky, Maďarské republiky a Polské republiky, Příloha Mezinárodní politiky, roč. 22, č. 11/1998
- Contents of Visegrad Cooperation, <http://www.visegrad.org/contents.htm>
- Spoločné vyhlásenie zo stretnutia predsedov vlád visegrádskeho krajín, Bratislava, 14. 5. 1999, in: Medzinárodné otázky, roč. 8, č. 2/1999
- Zpráva o zahraniční politice ČR za období od července 1998 do prosince 1999, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2000
- Zpráva o zahraniční politice ČR za období od ledna 2000 do prosince 2000, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2001
- „Čtyřku“, zajímají i polské plynovody, Hospodářské noviny, 4. 6. 2001
- CEFTA se rozdělila v tempu liberalizace, Právo, 19. 11. 2001
- The Annual Report on the Activities of the Visegrad Group, http://www.visegrad.org/v4/annu_rep_fields.htm
- Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2001 do prosince 2001, MV ČR, Praha 2002
- Země Visegrádu chystají další zbrojní projekty, Hospodářské noviny, 28. 5. 2002

- Programové prohlášení vlády České republiky, 8. Zahraniční politika, srpen 2002, Praha, http://wtd.vlada.cz/vlada/vlada_progprohl.htm
- Przyszłość Grupy Wyszehradzkiej po rozszerzeniu Unii Europejskiej, Gazeta Wyborcza, 3. 2. 2003
- Projev ministra zahraničních věcí Polské republiky W. Cimoszewicze, dne 21.2.2003 na velvyslanectví PR v Praze, <http://www.diplomacie.info/publikace>
- Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2002 do prosince 2002, MV ČR, Praha 2003
- Klaus proti přepisování výsledků války, Právo, 4. 11. 2003
- Středoevropská dohoda volného obchodu (CEFTA) neskončí..., Hospodářské noviny, 10. 11. 2003
- Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003 – 2006
- Oficiální stránky Visegrádské skupiny, <http://www.visegradgroup.org>
- Oficiální stránky Středoevropské dohody o volném obchodu (CEFTA), <http://www.cefta.org>
- Středoevropská dohoda volného obchodu (CEFTA) neskončí..., Hospodářské noviny, 10. 11. 2003
- Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2003 do prosince 2003, MV ČR, Praha 2004
- kol. autorů: Visegrád společně v boji o peníze z EU, Hospodářské noviny 8. 3. 2004
- Fridrich, Milan: Evropská unie chce v červnu dokončit jednání o ústavě, Hospodářské noviny 26.-28. 3. 2004
- Černý, Adam: Summit unie ukázal společnou vůli, Hospodářské noviny 29.3. 2004
- Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on Cooperation of the Visegrád Group Countries after their Accession to the European Union, <http://www.visegradgroup.org/main.asp?MainObIID=15741&ObIID=15741&ClalD=32268>
- Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation, <http://www.visegradgroup.org/main.asp?MainObIID=15741&ObIID=15741&ClalD=32267>
- kol. autorů: Ministři obrany visegrádské čtyřky chtějí jedno výcvikové centrum pilotů, Hospodářské noviny 25. 5. 2004
- Macková, Martina: Visegrádská čtyřka: Pokračujeme, nerozšiřujeme, Hospodářské noviny 13.5. 2004
- Zpráva o zahraniční politice ČR za období od ledna 2004 do prosince 2004, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2005
- kol. autorů: Visegrádská čtyřka chce spolupracovat v ekologii, Hospodářské noviny 8. 6. 2005
- kol. autorů: Visegrád je pro další ratifikace euroústavy, Lidové noviny 11. 6. 2005
- Sládek, Jiří: Polsko pomáhá hledat EU cestu, Hospodářské noviny 28. 6. 2005
- kol. autorů: Visegrád chce urychlené schválení rozpočtu EU, Hospodářské noviny 12. 7. 2005

- Kleknerová, Zuzana: Brusel chce dávat nováčkům méně, Hospodářské noviny 22. 8. 2005
- Bohatová, Vladimíra; Rysková, Světlana: Jde o poslední velké peníze, Ekonom č. 38, 22.-28. 9. 2005
- Šafaříková, Kateřina: Visegrád se smiřuje s méně penězi od EU, Lidové noviny 2. 12. 2005
- kol. autorů: Polsko hrozí vetem, nováčci jsou rozděleni, Hospodářské noviny 15. 12. 2005
- Drahný, Stanislav: Visegrádské země navýší společný rozpočet, Mf Dnes 9. 3. 2006